



# CIUTATS COOPERATIVES







IVAN MIRÓ I ACEDO

# CIUTATS COOPERATIVES

ESBOSSOS D'UNA ALTRA  
ECONOMIA URBANA



**Icaria** ✂ Antrazyt  
ECONOMIA SOLIDÀRIA





Aquest llibre ha estat editat en paper 100% Amic dels boscos, provinent de boscos sostenibles i amb un procés de producció de TCF (Total Chlorin Free), per a col·laborar amb una gestió dels boscos respectuosa amb el medi ambient i econòmicament sostenible.

Disseny de la coberta: Icaria  
Fotografia de la coberta: Jordi Soler  
(Can Batllò - Espai Veïnal Autogestionat)

© Ivan Miró i Acedo  
© Icaria editorial, s. a.  
Bailèn, 5 - planta 5  
08010 Barcelona  
[www.icariaeditorial.com](http://www.icariaeditorial.com)

Primera edició: abril de 2018

ISBN: 978-84-9888-827-0  
Dipòsit legal: B 9339-2018

Fotocomposició: Text Gràfic

Imprès a Romanyà/Valls, s.a.  
Verdaguer, 1, Capellades (Barcelona)

*Printed in Catalonia. Imprès a Catalunya*





Per quins mitjans una ciutat, en plena revolució social, podria assegurar la seva alimentació?

PIOTR KROPOTKIN, *La conquête du pain*, 1892.

Construcció Cívica, Habitació Popular, Ciutats Jardí, Cooperació:

Heus aquí quatre lemes que d'ara endavant [...] difícilment podran ser concebuts sinó com inseparables.

CEBRIÀ DE MONTOLIU, *La Cooperación en el movimiento de las Ciudades Jardín*, 1913.

Quan pensem, si ho fem, que la ciutat viva i diversificada, capaç de canviar i millorar contínuament, és un objectiu desitjable, aleshores ajustarem la nostra maquinària financera per aconseguir-ho.

JANE JACOBS, *Vida y muerte de las grandes ciudades*, 1961.

La ciutat cooperativa seria la solució al problema que venim buscant i l'expressió màxima a què podria arribar a aspirar el que avui es denomina urbanisme social.

JOSEP MARIA CIURANA, *La ciudad cooperativa*, 1962.

Les iniciatives comunals són més que dics enfront del torrent neoliberal que amenaça la nostra vida. Aquestes iniciatives són la llavor, l'embrió d'un mode de producció alternatiu que s'està gestant.

SILVIA FEDERICI, *Comuns contra i més enllà del capitalisme*, 2013.







# ÍNDEX

Pròleg:

Una mirada de l'economia solidària sobre la ciutat,  
*Jordi Estivill* 9

## PRIMERA PART CONTRADICCIONS URBANES

- I. Ciutats cooperatives *versus* smart cities? 21
- II. Genealogia de les ciutats cooperatives 25
- III. A Barcelona, res no és casualitat 31
- IV. La memòria i la marca. Turisme, smart city i la ciutat comuna 37
- V. Revolta urbana a la ciutat dels prodigis 48
- VI. L'emergència de la ciutat comuna 53
- VII. La ciutat com a bé comú 56
- VIII. Barris per viure, lluitar i crear 61

## SEGONA PART MEMÒRIA COOPERATIVA PER A UNA ALTRA CIUTAT

- I. Barris creats a cops de cooperació 67
- II. El cooperativisme obrer de consum a Barcelona: una temptativa d'autoabastiment proletari 82
- III. Mots ardents, roig-i-negres, per les repúbliques que vindran 96





### TERCERA PART

#### CAP A LA DEMOCRÀCIA ECONÒMICA URBANA

- I. Què pot aprendre Barcelona de l'economia solidària? 103
- II. Ciutats cooperatives: una metodologia per a l'acció socioeconòmica local 106
- III. Per què diem innovació a allò que vivim com autogestió? 114
- IV. Calen noves institucions municipalistes 122
- V. Municipis postcapitalistes 124
- VI. Mercat Social: economies per a l'emancipació 128
- VII. Cultura cooperativa *versus* *cooltura* 133
- VIII. Ciutats cooperatives: cap a la democràcia econòmica urbana 136
- IX. O l'anticiutat o la vida 140

### QUARTA PART

#### TÀCTICA I ESTRATÈGIA DE LA CIUTAT COOPERATIVA

- I. Commons & Coops. Vers l'autogovern del comú 145
- II. Què són i què poden ser els ecosistemes cooperatius locals? 170
- III. Noves polítiques públiques per a l'economia social i solidària a Catalunya: una oportunitat per a la intercooperació i el canvi de model? 187

### EN L'HORITZÓ...

- I. Barris, pobles, ciutats, metròpolis... repúbliques cooperatives! 211

Fonts 221







## PRÒLEG:

### UNA MIRADA DE L'ECONOMIA SOLIDÀRIA SOBRE LA CIUTAT

Jordi Estivill

#### Evocació personal

Amb l'edat, l'ofici de prologuista esdevé una obligació moral que s'ha de practicar més freqüentment. Sembla que l'experiència, que hauria d'impregnar els pòrtics dels llibres, sigui un valor afegit que és demanat per autors més joves o que volen una creu per reforçar els seus treballs o un suport institucional. No és el cas d'aquesta publicació, en la qual l'autor i la temàtica gairebé es presenten per si mateixos. Tanmateix potser pot ésser útil explicar qui l'ha escrita i reflexionar sobre el que s'ha escrit.

L'Ivan Miró és home molt conegut en els ambients dels moviments socials, de l'economia solidària i del món més o menys visible de les altres Barcelones barrials, on es construeixen i s'articulen alternatives autònomes als poders constituïts. Passegeu amb ell pel barri de Sants i constatareu que no és possible fer tres passes sense que algú el saludi afectuosament.

S'afegeix la dificultat, alhora d'escriure aquest pròleg, de l'amistat que lliga a prologuista i prologat. No és senzill aleshores no deixar-se anar pel pendent que porta a la lloança del treball i trobar l'equilibri necessari entre la presentació afectiva i la necessària valoració crítica.

Potser vagui la pena, en aquesta prèvia evocació personal, esmentar que la nostre relació va començar quan, en la sessió final d'un congrés de sociologia de l'any 2012, vaig haver d'organitzar una taula rodona sobre el seu passat, present i futur. Vaig pensar que per parlar del futur fora adequat escollir una persona jove que





es guanyés la vida fora dels circuits acadèmics. Vaig dirigir-me a La Ciutat Invisible, llibreria cooperativa, on m'havien informat que hi treballaven alguns joves sociòlegs de *mal viure*, que practicaven una sociologia crítica i militant. L'Ivan va acceptar presentar la seva ponència i va sacsejar les aigües ben pensants de la facultat on havia estudiat. Després vaig tornar a posar a prova la seva capacitat i bona voluntat demanant-li un article sobre els moviments socials per a l'anuari *Societat Catalana 2013*, que l'Associació Catalana de Sociologia m'havia demanat de coordinar. Va complir amb escreix. Convido als qui no ho hagin fet que es llegeixin la seva rigorosa aportació.

Explicats els orígens de la nostra relació, aquesta s'ha anat fent cada cop més intensa a través de les múltiples col·laboracions en la Xarxa de l'Economia Solidària de Catalunya (XES) i en altres ocasions. Tenim el costum, de tant en tant, d'oferir-nos un sopar per fer balanç i discutir dels projectes de futur. Jo els acabo amb un orujo. Ell és més mesurat. Abans fumava, ara ja no. Jo continuo fent-ho. La gent gran no necessàriament som un exemple.

La nostra amistat ha anat creixent embrancats en desenes d'aventures i projectes. Deixeu-me citar-ne dues que han donat un cert joc. Vam constituir a la XES, junt amb altres companys i companyes, un grup de treball per elaborar agosaradament una proposta de llei per a l'economia social i solidària de Catalunya. Hi vam treballar durant un any. Hi va haver-hi moments de desànim i d'altres d'exultants. La tossuderia conjunta va poder més que la dificultat i vam acabar tenint un text que s'aguantava i que va ésser àmpliament discutit i aprovat. Quan pensàvem que podíem descansar, l'Ivan va proposar adaptar les propostes a escala local i d'aquí en van sortir les *14 Mesures per la Democràcia Econòmica Local*, que la XES proposa per a la promoció de l'economia solidària en els ajuntaments, que encara cueja i s'està aplicant en diferents llocs de Catalunya. L'Ivan repassa breument aquest document al capítol «Municipis postcapitalistes».

La segona idea va sorgir després del fracàs d'una temptativa de crear una universitat popular i autogestionària. Ens vàrem preguntar perquè no podíem recollir les ensenyances d'aquell fracàs i podíem vehicular-les vers la creació d'una Escola de Formació de l'economia solidària dins de la XES. Una vegada més vam





posar mans a l'obra. I aquest marc ha permès crear el *Postgrau Economia Social i Solidària - Estudis Europeus*, gestionats per La Ciutat Invisible i coordinats per l'Ivan, que ja estan en la segona tongada, així com l'Escola d'Estiu —que enguany celebrarà la tercera edició— i una Comissió de formació i publicacions de la XES que ha pres una nova volada.

## L'autor

Un dels deures dels prologuistes és presentar l'autor. L'Ivan Miró és un santsenc de soca-rel. Hi ha nascut, hi ha viscut, hi ha treballat, hi ha somiat, s'hi ha format, hi ha creat iniciatives col·lectives, hi ha lluitat i continua vivint-hi. Potser aquest arrelament és una clau per entendre una part molt important de la seva obra escrita. Ja que el seu barri es converteix en la finestra que li permet albirar el que succeeix a la ciutat i al món. Des d'aquesta perspectiva, són especialment significatius els capítols d'aquest llibre dedicats als barris. En ells s'hi expressen les contradiccions més flagrants de l'apropiació capitalista del territori i les respostes populars. Precisament, aquest segon aspecte és el que ha inspirat diferents treballs de l'autor.

En certa mesura es pot dir que Miró i els seus companys, posant de manifest el paper del barri, han renovat la història de l'associacionisme i el cooperativisme a Catalunya. Les tres monografies sobre Sants, la Barceloneta i el Poble Nou<sup>1</sup> refan les seves històries evidenciant com cooperativisme de consum, societats de resistència, mutualitats o ateneus obrers dibuixen formes autònomes d'organització i com els circuits quotidians remodelen la ciutat viscuda. Molt probablement és des d'aquestes formes i circuits que es podrà fer una història integral de l'economia solidària, que no sigui la suma de les cronologies paral·leles del cooperativisme, del mutualisme i de l'associacionisme. Així s'obren noves perspectives per a futurs treballs sobre la nostra història.

---

1. Dalmau, M. i Miró, I. (2010). *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*; Dalmau, M. (2015). *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*; Alari, E.; Gorostiza, S.; Dalmau, M. (2017). *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*. Editats per La Ciutat Invisible: Barcelona i diversos coeditors.





Una segona clau que omple la vida de l'autor és el seu compromís amb les persones i els col·lectius. Quan estudià sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona fou membre actiu de l'Alternativa Estel i de la Coordinadora d'Assemblees de Facultats; mentrestant, al barri fundava i escrivia a La Burxa, periòdic de comunicació popular de Sants, i participava en les lluites dels anys noranta del segle XX: antifeixisme, lluita contra la precarietat laboral i ocupacions per crear centres socials autogestionats. Però és a partir del punt d'inflexió de la guerra de l'Iraq (2003) i sobretot del cicle 2008-2011 que els moviments socials i les ocupacions d'edificis emblemàtics prenen de nou força i que l'Ivan hi troba un renovat caliu per al seu activisme i les seves reflexions. No crec que traixi ningú si afirmo que l'Ivan va viure amb entusiasme el procés de la indignació que va portar milers de persones a ocupar places i carrers a partir del 15M del 2011. Algunes preguntes que ell mateix i altres companys es feien el 2007 en el llibre *De la protesta al contrapoder*,<sup>2</sup> van ser eixamplades en *Les veus de les places*<sup>3</sup> i ara troben certes respostes en el present llibre de *Ciutats cooperatives*.

L'Ivan ha treballat activament en la creació i estructuració d'iniciatives col·lectives en el seu barri: l'Associació Cultural Arran, una primera llibreria-cafeteria del 2001, i a partir de 2005 fundà amb altres companys la cooperativa de treball La Ciutat Invisible. És «més que una llibreria» on es venen llibres crítics i roba urbana. Fan disseny i estratègia comunicativa, acompanyen la constitució de diverses cooperatives i les assessoren, ofereixen diferents projectes formatius, fan recerca i s'han implicat en projectes comunitaris: el *Projecte Barri Cooperatiu*—que van executar amb la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya—, l'Assemblea del Barri de Sants, l'Impuls Cooperatiu de Sants, la xarxa que integra el conjunt de societats que es reclamen de l'economia solidària en el barri, o la recuperació de l'edifici de la històrica cooperativa La Lleialtat Santsenca. Aquest interès per la

2. Leiva, E.; Miró, I.; Urbano, X. (2007). *De la protesta al contrapoder. Nous protagonismes socials a la Barcelona metropolitana*. Virus: Barcelona.

3. VV.AA. (2011). *Les veus de les places*. Icària: Barcelona. Amb articles de Gala Pin, Hibai Arbide, Arcadi Oliveres, David Fernández, Esther Vivas, Flavia Ruggieri, Ivan Miró, Josep Maria Antentas i Santiago López Petit.





memòria obrera i popular els ha portat, a més de fer llibres i exposicions, a organitzar visites guiades pels edificis i llocs significatius del moviment obrer cooperativista —l'altra Barcelona, la que no visiten els turistes— i a publicar unes petites i útils guies, una de les quals ha estat editada pel Museu d'Història de Barcelona.<sup>4</sup>

Moltes d'aquestes activitats s'inscriuen en el projecte Coòpolis, que va tenir un primer fonament l'any 2011, en l'ocupació veïnal d'una nau de l'antiga fàbrica de Can Batlló, avui espai autogestionat veïnal, i que s'ha anat concretant de manera que ara ja s'està dissenyant un projecte més operatiu en la perspectiva del desplegament dels ecosistemes cooperatius locals, no només a Sants sinó al conjunt dels barris de Barcelona.

Precisament fer un diagnòstic de la situació local de l'economia social i solidària ha estat un dels darrers esforços de l'autor, que juntament amb Anna Fernández, han fet la recerca que ha desembocat en la publicació de *L'economia social i solidària a Barcelona*.<sup>5</sup> Es tracta d'un treball únic a Europa, on creix l'interès pel mapatge territorial, promogut pel Comissionat d'Economia Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona. Val la pena llegir-lo atentament perquè no solament incorpora molts coneixements dels barris i de les diferents iniciatives col·lectives, sinó també perquè es mulla fent propostes concretes de millora.

I, per si no n'hi hagués prou, l'Ivan ens ha regalat la novel·la *La revolta que viurem*.<sup>6</sup> Un dia, aquest home ens haurà d'explicar d'on treu el temps per a tantes activitats i estar tan disponible.

## L'obra: Ciutats cooperatives. Esbossos d'una altra sociologia urbana

Si l'anterior llibre presentava l'economia social i solidària a Barcelona, aquest que prologuem parla de la mirada que l'economia solidària projecta sobre la ciutat. No és una mirada complaent ni nostàlgica, però sí que trasllueix l'estimació i la complicitat que

4. García, J.; Miró, I. (2013) *Cooperatives 1840 - 1939 / BCN*. Museu d'Història de Barcelona: Barcelona.

5. Fernández, A.; Miró, I. (2016). *L'economia social i solidària a Barcelona*. Marge: Barcelona.

6. Miró, I. (2015). *La revolta que viurem*. Tigre de Paper: Manresa.





l'autor té per la ciutat comtal. És una mirada crítica que intenta posar en relleu les contradiccions d'un desenvolupament urbà que, en el marc de la fase actual del capitalisme especulatiu, crea profundes desigualtats, exclusions i precarietats. Des dels Jocs Olímpics de 1992, Barcelona s'ha situat en la competència global de les ciutats. I això té conseqüències i costos difícils de suportar per les classes populars.

Per molt que s'emmaskari la fesomia de Barcelona amb brillants congressos, exultants exposicions i discursos de tecnòcrates postmoderns, això no evita que aparegui la tossuda realitat de l'expulsió de molts veïns dels seus habitatges i barris, de la manca de treball dels joves fora de la precarietat estacional, de molta gent gran que arriba difícilment a fi de mes, de molts immigrants condemnats a ésser ciutadans de tercera, d'una ciutat aparador que tendeix a cuidar més als que la visiten que als que hi viuen. El discurs d'Ivan Miró, reflectit en els primers textos d'aquest llibre, contribueix a trencar el vel que impedeix veure aquestes realitats.

Si el general espanyol Espartero, el 1842, després de llençar mil bombes a la ciutat, afirmà que «cada cinquanta anys s'havia de bombardejar Barcelona», és perquè la seva història està plena de revoltes indigeribles, de desobediències desbordants, de conflictes socials i laborals, de contrapoders constituents que no són assimilables des de les lògiques dels poders dominants. El llibre de l'Ivan es mou com peix en l'aigua en l'anàlisi d'aquest mar històric de l'inconformisme resistent i emancipador. Li dedica els capítols en què sobresurt el paper dels barris i quan reconstrueix l'itinerari dels comuns fins als nostres dies.

Recorda com la gent s'ajunta, s'organitza i lluita. Si a principis del segle XX Barcelona era coneguda com la Rosa de Foc, avui el foc de la rosa no s'ha esllanguit. Barcelona continua essent un referent dels moviments socials, de la capacitat de dissidència i convocatòria de manifestacions, de la creació artística i cultural, d'acollida de la diferència, d'una indiscutible capitalitat catalana que no accepta l'opressió de l'estat central. Algú te dubtes de la «republicanitat insurgent» de Barcelona? L'Ivan no. I reflexiona sobre les antigues i noves formes col·lectives que emergeixen en les perifèries simbòliques i reals de la ciutat.





En aquesta perspectiva, l'autor no es queda en la contemplació més o menys lúcida de la situació sinó que s'endinsa en el camí de les propostes. O millor dit, descobreix a través de les moltes experiències que visita com es va manifestant una altra forma de fer i veure l'economia i la societat. Les *ciutats cooperatives* no són bolets sorgits per generació espontània, sinó espais construïts per una ciutadania que conquereix territoris comuns. Per materialitzar-ho, es guien pels valors i pràctiques de l'autonomia, l'autogestió, la democràcia econòmica, la justícia, la cooperació.

En la tercera part d'aquesta publicació, l'autor es pregunta què pot aprendre Barcelona de l'economia solidària. La resposta es fonamenta en les iniciatives que els veïns i veïnes prenen per fer viure «el teixit associatiu i cultural, el vincle social, les formes quotidianes del suport mutu, les pràctiques de l'organització política de base, que conformen unes identitats i relacions que resisteixen els embats de la despossessió capitalista». És un primer pas que porta a reforçar la identitat local i comunitària, el qual «ha de convergir amb les cooperatives de treball, els grups de consum, els productors agroecològics, les xarxes d'intercanvi, els equipaments socials, els mercats locals, els horts comunitaris o els grups d'estalviadors ètics». És un segon pas que crea xarxes locals de l'economia solidària. Els seus ecosistemes cooperatius locals.

Junts, expressions del moviment veïnal i xarxes locals, poden constituir-se en actors i interlocutors d'un nou sistema de concertació que amb els representants de l'administració local comenci a dibuixar una ciutat a la mida de la gent i a remodelar les polítiques públiques. La condició per a l'economia solidària és desenvolupar el seu mercat social, reforçar la seva capacitat d'integrar els circuits econòmics productius, distributius, consumidors, monetaris i financers en un intercanvi de bens i serveis que cobreixin les necessitats reals, que siguin ecològicament sostenibles i produïts amb criteris democràtics, equitatius i solidaris. L'Ivan proposa passes concretes en aquest sentit.

Tot això també exigeix canvis substantius en l'actuació i la cultura de les administracions municipals, que han de deixar d'estar en mans dels grups de pressió turístics i de l'especulació immobiliària. Els ens locals han d'acceptar que existeix una economia plural en la qual el mercat capitalista és només una dimensió,





al costat d'una economia domèstica, una de reciprocitat i d'una distributiva que ha de cercar la qualitat de la vida dels ciutadans. Han de formular i aplicar una política econòmica, urbanística i social en què l'apropiació de l'espai i del seu excedent es faci en favor de les classes populars i dels bens comuns. Han de saber transformar la seva cultura política acceptant interlocucions equitatives i obertes amb els actors territorials i la participació ciutadana. Han d'aplicar mesures concretes (clàusules socials, gestió dels equipaments públics, espais col·lectius) que afavoreixin la dinàmica de l'economia solidària, sense voler dirigir-la ni substituir-la. Molt probablement si es produeixen les condicions i els canvis anteriors s'estan posant els fonaments d'un desenvolupament socioeconòmic local consistent, irreversible i sostenible.

Cal assenyalar que, si fins ara, la producció escrita al voltant de l'economia solidària ha crescut considerablement en els darrers anys en el nostre país, és potser la primera vegada que deixa de mirar-se a si mateixa i s'apropa a una temàtica, la de la ciutat, que va més enllà estrictament de l'àmbit propi. Cal saludar-ho perquè és un signe de la maduració de l'economia solidària.

Aquest treball és un recull d'articles dispersos i alguns difícils de trobar, guiats pel fil conductor de la preocupació per la degradació de les ciutats —especialment Barcelona— i pel somni realitzable de transformar-les. Manté una coherència interna: en cada article, s'hi troba un anàlisi, més o menys profund, de la realitat i un posicionament que planteja alternatives. S'inscriu en la tradició d'una sociologia urbana crítica que, com l'autor cita de passada, s'inspira en l'escola de Chicago, en Lefebvre, Mumford, Harvey, Senett o Jacobs. Tanmateix, desborda els tractats que es situen en aquesta disciplina i pot interessar a totes aquelles persones que estudien —des de la geografia, la demografia, l'antropologia, l'economia, l'urbanisme— la ciutat, als i les activistes i militants que volen transformar-la, a totes aquelles que lluiten per fer-ho i molt especialment a les que ho fan des de l'òptica de l'economia solidària.

Posats a cercar tres peus al gat es pot esmentar que la dimensió mediambiental, tan fonamental perquè la vida ciutadana sigui sostenible, està poc present en aquest llibre. Tampoc la visió del feminisme que, ben segur, faria reflexionar sobre l'ús i la distri-







bució del temps en la ciutat i la desigualtat de gènere en els mecanismes de delegació i representació, s'incorpora prou en aquest estudi. I si es fila prim, molt probablement es troba a faltar un aprofundiment de les relacions amb el *fora ciutat*, com diuen els mallorquins. És a dir, i en aquest cas, com Barcelona dinamitza i xupa l'àrea metropolitana, com juga el paper de condensador i replicador de les reivindicacions nacionals catalanes, com assimila i rebutja les pressions globals. Gairebé segur que aquests aspectes que es podrien ampliar són reptes que estimularan que l'Ivan els entomi en propers treballs.

Comunalitzar la ciutat, construir ecosistemes cooperatius locals, productius i reproductius, trenar circuits socioeconòmics solidaris a escala local i metropolitana i aplicar polítiques socioeconòmiques integrals: publico-cooperatives-comunitàries, és l'horitzó al qual l'Ivan Miró ens invita en l'epíleg, si, com ell suggereix, es vol transformar el somni en vivència gaudida. Tot-hom està convidat a fer-ho.

Barcelona, gener del 2018







PRIMERA PART  
CONTRADICCIONS URBANES







## I. CIUTATS COOPERATIVES *VERSUS* SMART CITIES?

A principis d'agost del 2013, el director general de la Mobile World Capital Fundation, Ginés Alarcón, enunciat la bona nova: «Barcelona ha de liderar la transformació social de la vida connectada a través del mòbil». Amb aquella epifania, es revelaven les bases estratègiques de la fundació creada per GSMA (l'organització mundial d'operadors de telefonia mòbil), la Generalitat de Catalunya, el Ministeri d'Indústria, l'Ajuntament de Barcelona i la Fira, segons Alarcón, «el millor exemple de col·laboració entre administracions públiques en un projecte de promoció econòmica des dels Jocs Olímpics del 92». Per a l'exdirectiu de T-Systems, sobretot, s'havia de fomentar la concertació publicoprivada per atreure capital, noves empreses i convertir la ciutat «en el centre del coneixement mundial sobre la vida connectada». Fer de Barcelona una *smart city* era una oportunitat econòmica «brutal», i s'havia de traduir en un increment del PIB, «com va fer el tèxtil al segle xx».<sup>1</sup>

Poques setmanes després, sense una relació aparent entre els esdeveniments, el veïnat de Ciutat Meridiana —barri barceloní conegut com a «Vila-Desnonament»— ocupà el Centre de Creació Digital que es construïa a la zona. L'objectiu: fer-hi un nou Banc d'Aliments, necessari per a pal·liar la situació extrema que vivia el barri a causa de l'absència estival de les beques-menjador. Fins aleshores, la crisi alimentària havia estat afrontada des de

---

1. Pujol, I. «Barcelona ha de liderar la transformació social de la vida connectada a través del mòbil. Entrevista a Ginés Alarcón», *Ara*, 7 d'agost del 2013.





l'autogestió, i en els desbordats locals de l'Associació de Veïns, en pocs mesos, s'havien repartit 18 tones d'aliments bàsics.<sup>2</sup> Amb l'ocupació de l'edifici i els seus usos autogestionats, el veïnat no només il·lustrava com la cooperació social s'activa solidàriament per a fer front a l'emergència urbana, sinó que desvetllà alguna cosa més: la tragèdia de les classes populars barcelonines en l'era de les *smart cities*. La pregunta, incisiva, feria l'aire: «què carai fa un Centre de Creació Digital en un barri necessitat d'aliments?»

## Dues forces, dos ritmes de fons

El maig del 2011, durant la campanya que el dugué a l'alcaldia barcelonina, Xavier Trias ho explicà orgullosament. Acompanyat d'Antoni Vives, futur regidor d'Hàbitat Urbà, l'alcaldeable desgranà el projecte d'instal·lar un Ateneu de Fabricació a Ciutat Meridiana. L'espai hauria d'acollir una de les seus del FabLab Barcelona, centre de producció i investigació digital promogut pel Massachusetts Institute of Technology, que serviria per a «re-industrialitzar Barcelona amb la tecnologia del segle XXI». Vives aprofità per carregar contra el consistori *socialista*, per no pensar mai en aquest tipus de barris quan una universitat nord-americana es volia instal·lar a Barcelona, afirmant que «seria revolucionari dur un centre d'aquestes característiques a un barri com Ciutat Meridiana». Acabar l'adequació de l'edifici costaria 250.000 euros, d'una partida de 1.500.000 per al conjunt dels FabLabs barcelonins. No obstant, com vaticinà la periodista Meritxell M. Pauné, «Ciutat Meridiana no esdevingué Massachusetts»<sup>3</sup> i a l'estiu següent el veïnat organitzat passà a l'acció. Davant la incapacitat municipal d'afrontar necessitats més preemptòries com la pobresa i la desigualtat social, s'ocupà l'espai per a posar-lo al servei de les exigències comunitàries.

La contradicció relatada, essencialment, explicità el xoc de realitat entre dues forces a la ciutat. Per una banda, la lluita veïnal

---

2. Alcántara, A. «Ateneus de fabricació vs. bancs d'aliments. Quin model de cultura volem?» a <http://educaciotransformadora.wordpress.com/>. Consultat el 27 d'agost del 2013.

3. Pauné, M.P. «Ciutat Meridiana no serà Massachussets (ni el Pedralbes del segle XXI)» a *Carrer* 126, FAVB, desembre del 2012.





i popular, activada per a resoldre necessitats bàsiques col·lectives, sostinguda pel ritme de fons de l'autogestió i la cooperació social. Per l'altra, l'orquestració de la inversió pública al servei dels projectes estratègics de l'empresariat urbà i global, aquesta vegada entorn del coneixement; això és, en paraules de David Harvey, «un procés d'urbanització que generi rendes de monopoli per al capital privat».<sup>4</sup> Dues forces, dos ritmes de fons. Ciutats cooperatives o smart cities?

## Democràcia econòmica urbana

Si la tecnologia ha de servir per a alguna cosa, no ha de ser per a *connectar* (o sotmetre) la vida a l'acumulació privada de capital, sinó per a transformar la matriu productiva de les ciutats i posar-la al servei de les necessitats del conjunt dels seus habitants. Una ciutat intel·ligent no és la que, ras i curt, tolera creixents desigualtats econòmiques i abismes socials en el seu si, sinó la que mobilitza les seves capacitats per impulsar una nova economia urbana basada en la cooperació social i l'apropiació col·lectiva de la riquesa.

Després d'anys d'insistència, hem entès finalment que Barcelona és una empresa. Ara, doncs, el que pertoca és col·lectivitzar-la: els seus 100.000 aturats ho necessiten. I col·lectivitzar-la significa implementar una alternativa al model neoliberal de ciutat, superar una economia política urbana que violenta de forma permanent les nostres vides. El Model Barcelona de governança publicoprivada ha estat un èxit... per als inversors. Ara requerim d'un model de gestió municipal-comunal-cooperatiu per al 99%.

La crisi de les polítiques socials urbanes és deguda, a més, a l'orientació estatal-mercantil que les ha estrangulat. Per tant, cal un canvi substancial: han de ser sustentades per una nova economia metropolitana, governada per les comunitats locals i amb coordinació municipal. En aquesta nova economia solidària que articuli la ciutat, els barris han de ser un instrument polític no tan sols d'una certa descentralització administrativa, sinó, sobretot, d'autogestió popular.

---

4. Harvey, D. *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal, 2012.





Crear *ciutats cooperatives* significa impulsar una economia autocentrada en allò local, protagonitzada per les comunitats veïnals i basada en la resolució de les necessitats des de la proximitat. El treball, el consum, el crèdit, els transports, els abastiments, els serveis comunitaris, i en general totes les dimensions que organitzen la vida a la ciutat, han de ser progressivament autogovernades amb formes de propietat col·lectiva i gestió democràtica. I les plusvàlues que generen els sectors econòmics específics de la productivitat urbana (turisme, patrimoni, cultura, habitatge, comunicació, serveis...) han de retornar a la col·lectivitat que les ha sustentades.

Urgeix construir una *democràcia econòmica urbana*, detectar les necessitats materials i culturals de les precaritzades poblacions metropolitanes, i resoldre-les sobre la base de les potencialitats de la intel·ligència col·lectiva —la cooperació social— que ja habita al territori. Més que *smart cities* que sotmetin la vida al capital privat, necessitem ciutats cooperatives que creïn i distribueixin solidàriament la riquesa comuna. Cal un canvi de règim polític i econòmic metropolità: les decisions i els recursos de Barcelona han d'estar en mans de la majoria social.







## II. GENEALOGIA DE LES CIUTATS COOPERATIVES

Només superada per Londres i París, Barcelona esdevingué el 2013 la tercera ciutat europea més atractiva per a la inversió hotelera. Amb la venda de l'hotel W —popularment conegut com l'hotel Vela, el destructor de la costa barcelonina— a un fons qatarià per 200 milions d'euros, la inversió a la ciutat creixé un 71%. Es parlà de *boom* turístic —n'hauríem de dir bombolla?— i els inversors recorregueren la ciutat, frenèticament, cercant edificis per a convertir en hotels. Entre ells —metàfora incisiva de país— l'antiga Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya. Els analistes destacaren que els fons d'inversió internacionals «tenien por» de quedar fora del mercat barceloní si pujaven més els preus. Les pors dels fons d'inversió, tan diferents de les nostres, són no sadollar la seva voracitat.

L'aleshores alcalde de la ciutat, Xavier Trias, era conegut per mitigar unes pors i desfermar-ne d'altres. A l'abril del 2013, en la inauguració de l'hotel Vueling by HC (Vueling més Hotels Catalonia, 13 milions d'inversió, 4 estrelles, a 800 metres de la cèntrica Plaça Catalunya, l'antic espai ocupat Rimaia II) afirmà que, en un context de crisi econòmica, «que siguem capaços de crear riquesa, generar ocupació i ser una ciutat competitiva és essencial». En l'acte, Trias defensà la rellevància estratègica del sector turístic barceloní, el 16% del PIB de la ciutat. Mesos després, passà de les paraules a l'acció. Sota la justificació de «permetre noves inversions per augmentar l'oferta turística», el govern municipal (amb vots de CiU i PP) aprovà la modificació del Pla d'usos de Ciutat Vella. És a dir, l'obertura de nous hotels al saturat centre històric de la ciutat, que ja comptava amb 17.000 places hoteleres.





A l'octubre, Trias encara ho posà més fàcil, i entregà al Gremi d'Hotelers de Barcelona la gestió de les llicències d'establiments turístics en venda a Ciutat Vella, perquè fessin la «mediació» amb els inversors «interessats en rescatar-les». No fou només la renúncia del govern de la ciutat a la gestió pública del sector: fou l'entrega indissimulada als mateixos actors que en farien negoci. Lliure mercat? Relativament.

La compenetració de l'Ajuntament de Barcelona amb el negoci immobiliari —lapsus, turístic— era total i estratègica. A partir de Turisme de Barcelona, l'organisme punter de la concertació publicoprivada, es vinculava l'administració municipal amb 700 operadors. Una palanca pública per a fer el salt privat: la indústria metropolitana més poderosa, entregada institucionalment als fons d'inversió internacionals.

L'economia de la ciutat és avui, certament, una economia global. És la financerització, tanmateix, l'única possibilitat econòmica de les grans ciutats? És sensat defensar un model productiu absolutament exogen? Quines necessitats ciutadanes resol una indústria basada a exportar rendibilitats i atendre un 90% de clients internacionals? Coneixem les relacions laborals precaritzades del sector i les seves conseqüències respecte dels preus de l'habitatge. Coneixem la violència immobiliària que pateixen els residents de les zones *turistificades* i l'expropiació de l'espai públic que comporta. Coneixem l'estranyament de la mateixa ciutat que vivim els seus habitants. Què significa crear riquesa? Quina ocupació volem generar? Què ens suposa ser una ciutat competitiva? És possible una altra economia metropolitana?

## Futurs anteriors: la Flor de Maig

Aliens, aparentment, a les vicissituds d'alcaldes, hotels i fons d'inversió, al bell mig de l'antic barri industrial de Barcelona, el Poblenou, un conjunt de col·lectius maldaven per resoldre solidàriament les seves necessitats. S'havien reapropiat de la històrica cooperativa obrera de consum La Flor de Maig, i intentaven crear-hi no només un centre social autogestionat sinó reconstruir un barri suplantat per la seva tematització productiva: el 22@. Des





de la nova Flor de Maig, es potenciaven noves cooperatives de consum agroecològic, es refeien vincles comunitaris amb veïnes de totes les edats, s'implicaven en la definició popular de l'espai públic a la Rambla del Poblenou, i es practicava l'ajuda mútua amb el veïnat més vulnerable que, sense casa i sense papers, ocupava les naus desballestades de l'antic Manchester català.

No obstant, malgrat les aportacions positives al conjunt de la vida social, La Flor de Maig entrà en un procés judicial que podia comportar el seu desallotjament. La propietat, que es feu amb l'edifici en els anys cinquanta de la corrupta legalitat franquista, en reclamà els drets. Els seus usuaris, per contra, esgrimien la legitimitat de recuperar («recooperar») un patrimoni obrer i popular que fou perdut a causa d'una derrota més vasta: la de 1939. Defensaven que estaven construint un *nou espai públic de cooperació econòmica, social i solidària*. Actuaria l'Ajuntament amb la mateixa vehemència amb què donava suport a l'economia global, per ajudar aquells esbossos d'economia de proximitat? Caldria la compra o expropiació de l'edifici de l'antiga cooperativa obrera per a garantir el desplegament de noves potencialitats socials i comunitàries.

La Flor de Maig *recooperada* ens remet, directament, a una altra genealogia de Barcelona. Ens mostra —futur anterior— una història alternativa i subversiva del desenvolupament capitalista de la ciutat, aquell que emergeix com a producte d'unes relacions de força i que cerca acabar amb les altres ciutats possibles. La Flor de Maig d'avui visibilitza les bifurcacions remetent-nos a la Flor de Maig d'ahir: la cooperativa obrera de consum que, fundada l'any 1890 al Poblenou per setze obrers boters, arribà a articular —amb una desena de sucursals i una granja a Cerdanyola— les necessitats econòmiques i socials de milers de famílies barcelonines. Això és, la genealogia de la ciutat cooperativa.

Si el capitalisme ha entès sempre la dimensió econòmica de la ciutat, l'esquerra ha oblidat generar una pròpia cultura econòmica urbana. En alguns casos perquè li seguí el corrent al capitalisme, com la socialdemocràcia de Jocs Olímpics i *smart cities*. En altres, perquè se centrà obsessivament en la fàbrica fordista i no entengué que la producció i reproducció capitalista se socialitzava en la ciutat i la convertia en la metròpoli-empresa. Però més enllà de





l'esquerra com a gran relat ideològic avui impotent, en les nostres ciutats han existit pràctiques concretes de cooperació econòmica que hem de rescatar, i prendre el millor d'elles per a crear una nova democràcia econòmica urbana.

La Flor de Maig no fou l'única cooperativa del Poblenou. Amb Pau i Justícia, l'Artesana o l'Econòmica, aquelles experiències bastiren una alternativa socioeconòmica amb un arrelament impressionant al territori. Altres barris de la ciutat, com Sants, Gràcia i el Clot, també foren barris eminentment cooperatius, i per tota la geografia obrera barcelonina —Barceloneta, Sant Andreu, Poble Sec o Horta— es crearen, entre el segle XIX i el XX, nombroses societats cooperatives de consum, producció i crèdit. Les cooperatives de consum pretenien bàsicament suprimir intermediaris comercials burgesos, i abastir-se directament d'aliments i altres productes de primera necessitat, recuperant part del salari expropiat pel comerciant. Amb els anys, saberen col·lectivitzar els seus excedents de percepció (beneficis) i els dedicaren a afrontar les necessitats dels seus associats: educació, sanitat, mutualisme, caixes de resistència per afrontar vagues, locauts empresarials, atur, jubilacions, malalties, orfandats i viduïtats. En alguns casos, emprengueren iniciatives productives de segon grau i també habitacionals de base cooperativa, així com cooperatives autònomes de treball i producció. No obstant les dificultats, el cooperativisme obrer de consum fou la base perquè les classes treballadores barcelonines s'erigissin en subjectes de la seva pròpia emancipació econòmica, l'eina per a crear unes polítiques socials autogestionades en un context on no existia, ni remotament, l'Estat del benestar. A Barcelona, l'any 1935, unes deu mil famílies s'organitzaven en una seixantena de cooperatives de consum, i ja el 1937, en el context extraordinari de la guerra civil i la revolució social, a Catalunya eren 350.000 famílies les que vehiculaven el consum en les cooperatives obres. El 1939 aquell món obrer autogestionat desaparegué amb el triomf del feixisme. Avui, no obstant, ens pot inspirar en la creació d'una nova economia metropolitana fonamentada en la cooperació social.





## Democràcia econòmica i dret a la ciutat

Les antigues cooperatives obreres afrontaren les necessitats materials de les poblacions urbanes proletaritzades del moment. Abastiment alimentari, equipaments, prestacions socials, educació, sanitat, crèdit, fins i tot habitatge i renda associada al treball cooperativitzat, foren dimensions articulades col·lectivament i de forma democràtica pels seus protagonistes. Institucions socials fermament arrelades als seus barris, les cooperatives esdevingueren puntals d'una economia de proximitat, autogestionada per les relacions de veïnatge. És a dir, l'antítesi del model d'economia globalitzada on les ciutats han de ser nodes d'inversió del capital financer global, d'extracció de plusvàlua i per tant de mercantilització i precarització de la vida urbana.

Quines són les institucions socials que avui impulsem per a fer front a les noves i velles necessitats urbanes? Amb quins nous organismes articulem la cooperació social a la ciutat? Com impulsem una nova democràcia econòmica urbana?

Autors com Henri Lefebvre es referien, ja a l'any 1968, al *dret a la ciutat*. Per Lefebvre, aquell dret significava imaginar i reconstituir un tipus totalment diferent de ciutat, lluny de l'expropiació urbana constant practicada per l'economia capitalista.<sup>1</sup> Més recentment, geògrafs i urbanistes, des de David Harvey fins a Jordi Borja, insisteixen en un mateix sentit. Per Harvey, el dret a la ciutat significa que existeix un poder col·lectiu del conjunt dels habitants per a construir la ciutat que necessiten. Afirmar: «Només quan s'entengui que els qui construeixen i mantenen la vida urbana tenen un dret primordial a allò que han produït, i que una de les seves reivindicacions és el dret inalienable a adequar la ciutat als seus desitjos més íntims, arribarem a una política urbana que tingui sentit».<sup>2</sup> Per Borja, el dret a la ciutat no es farà efectiu mentre hi hagi precarietat urbana, sigui laboral, existencial o habitacional; mentre es privatitzin espais públics; mentre l'economia especulativa forgi els designis urbans.<sup>3</sup>

1. Lefebvre, H. (1969). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Edicions 62.

2. Harvey, D. (2013). *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Akal: Madrid.

3. Borja, J. (2012). «Espacio público y derecho a la ciudad» a: AA.VV. *El dret a la ciutat*. Institut de Drets Humans de Catalunya: Barcelona.





Per tant, per a garantir el dret a la ciutat, calen alternatives al model especulatiu, precaritzador i exogen de la indústria turística barcelonina. Impulsar una economia autocentrada en allò local, protagonitzada per usuàries, treballadores i comunitats veïnals. Una nova economia urbana basada en la resolució de les necessitats des de la proximitat, autogovernada amb formes de propietat col·lectiva i gestió democràtica. Cal crear, des dels barris, *nous espais públics de cooperació econòmica, social i solidària*. Al Poblenou, a Sants, a Sant Andreu, al Poble Sec, a Nou Barris, arreu. Cal iniciar, a més, els aprenentatges que serveixin per a col·lectivitzar i reorientar els sectors estratègics de l'economia metropolitana: també el turisme. I desallotjar aquells que posen en venda la ciutat i els seus habitants, no els qui la viuen i la defensen. Cal, en definitiva, un canvi profund del règim econòmic metropolità: el naixement de la democràcia econòmica urbana, la ciutat cooperativa que les seves habitants necessiten.





### III. A BARCELONA, RES NO ÉS CASUALITAT

A la primavera del 2011, l'aleshores alcalde de Barcelona, Jordi Hereu (us en recordeu, d'en Jordi Hereu?) entomava la campanya per les eleccions municipals amb un original i premonitori lema: «A Barcelona, res no és casualitat». En un dels espots electorals, una veu en off declamava: «Que aquesta sigui la ciutat europea que més s'ha transformat en els últims vint anys, no és casualitat». Al vídeo, apareixien palmeres i mercats, ciutadans riallers i noies patinadores, referències ambigües a l'habitatge i l'educació, així com algun brindis al sol («ser la ciutat més preparada per sortir de la crisi») just quan s'enfocava un vaixell mercant del Port. La veu en off, clarivent, reblava: «Que siguem un referent turístic a tot el món, no és casualitat». Efectivament, a Barcelona, res no és casualitat.

Jordi Hereu, l'alcalde que havia de superar la grandiloqüència banal de l'etapa Joan Clos, aquell altre que ballava samba mentre fracassava, ridículament i ruïnosaament per als ciutadans, en el Fòrum de les Cultures del 2004. L'alcalde Hereu, a qui li hauria agradat entrar a la història per protagonitzar un mandat de microurbanisme, de les persones-són-l'èxit-de-la-ciutat, l'alcalde del Bicing, però que passarà a la microhistòria per fracassos com la consulta sobre la Diagonal o els Jocs Olímpics d'Hivern (beaurats fracassos!). També, no oblidem ni perdonem, per «èxits» dolorosos com el cas Palau (vessant hotel), la corrupció mafiosa de Ciutat Vella i les amenaces de mort a Itziar González Virós, la regidora que es rebel·là contra *l'omertà*. O pel cas Vilaró i la Unitat d'Antiavalots de la Guàrdia Urbana, els UPAS, la versió contemporània de la vuitcentista i criminal «ronda d'en Tarrés». Aquell Jordi Hereu, que des de la seva condició d'exalcalde es prodigà en





conferències en universitats privades, on —amb títols com «La ciutat generadora de nous esdeveniments»— pontificava sobre la importància estratègica del turisme de negocis i esdeveniments. Perquè res, a Barcelona, no és casualitat.

Per últim, Xavier Trias, aquell polític que capitalitzà el daltabaix del cacofònic Hereu, batejat Alcalde Cinc Estrelles per l'obsessió d'omplir d'hotels de luxe la ciutat, una vegada escollit viatjà a Davos, a l'edició anual de l'exclusiu Fòrum Econòmic Mundial. Des de Suïssa, Trias assegurà trobar-hi «un enorme interès dels inversors internacionals per la ciutat». Fabulós. Tres alcaldes, dos partits polítics, un sol projecte estratègic. El Model. A Barcelona, res no és casualitat.

### «La venda de la ciutat en la seva totalitat»

Qui s'enriqueix a Barcelona? En quins sectors d'activitat es concentra l'acumulació de capital? Quina és l'economia política metropolitana que promou un model validat alcalde rere alcalde? A primer cop d'ull, el turisme sembla un sector imbatible: les fonts més generoses li atribueixen un 16% del PIB barceloní. Un dels seus actors estratègics és Turisme de Barcelona, consorci presidit per Joan Gaspart, integrat per la Cambra de Comerç, la Fundació Barcelona Promoció i l'Ajuntament de la ciutat. Gestiona des del colonialista monument a Cristòfor Colom fins al Bus Turístic i té programes com el Barcelona Convention Bureau (turisme de negocis i congressos) o el Barcelona Sports, que promou esdeveniments internacionals com el GP Fórmula 1 o el Trofeu Comte de Godó. Per Gaspart, el Consorci ha estat fonamental en l'auge turístic de la ciutat: «és el que ha venut la ciutat en la seva totalitat, des dels negocis a la cultura». Més sinceritat, impossible.<sup>1</sup>

Gaspart, que confessa agradar-li tant el turisme de Roll Royce com el de xanqueta, no es dedica, però, al sector descamisat. És l'àlma mater d'un dels poders fàctics de la ciutat, el Gremi d'Hotelers de Barcelona, presidit per Jordi Clos (Clarís Hotel) i integrat per homes com Jordi Mestre (Expo Hotel), Joan Granados (Princesa

1. Joan Gaspart: «Quiero un turismo de Rolls Royce y también de chanqueta». Entrevista de Patricia Castán, a *El Periódico*, 14 de novembre del 2013.







Sofia) o Alejandro Hernández-Puértolas (Mandarín). Hi són tots: Majestic, Arts, Hesperia, Melià: la crème de la crème. Ells són els que feren calers, per exemple, amb els més de 15,5 milions de turistes estrangers que visitaren Catalunya el 2013, un 8 % més que l'any anterior. Doncs malgrat la disminució de la facturació mitjana per habitació ocupada en establiments hotelers, els cinc estrelles foren els únics que registraren increments (3,9%).

El sector hotelier, juntament amb el turisme de creuers (2,6 milions de creueristes anuals, amb Royal Caribbean de Pullmantur, al capdavant), és una força de xoc amb un poder de decisió política fonamental a la ciutat, capaç d'intervenir en la planificació urbana de forma determinant, com es demostrà durant el mandat Trias amb la revisió neoliberal del Pla d'usos de Ciutat Vella. Malgrat tot, els seus beneficis socials són cada vegada més qüestionats, fins i tot en la quinta essència del seu discurs: l'ocupació, perquè mentre la inversió hotelera creixé el 2013 un 71 % per l'aposta dels mercats financers per Barcelona, la població ocupada en el sector turístic en el 2013, segons l'Idescat, caigué en un 6 % respecte de l'any anterior. Si en l'economia financeritzada que aterra a la ciutat, les treballadores i ciutadanes sobren, per què necessitem del lobby hotelier i les seves joguines d'alt standing? Per treballar gratis, com els guies turístics de Barcelona?

## El negoci dels contenidors

Tal com assenyalà Albert Recio en el dossier «El port, lluny de la ciutat», de la sempre imprescindible revista veïnal *Carrer*, el Port de Barcelona és un dels altres nodes fonamentals de l'economia metropolitana.<sup>2</sup> El port de mercaderies és el primer de l'Estat espanyol en facturació: 160,8 milions d'euros, un benefici net de 43,2 milions (2012) i 830 hectàrees ocupades. El seu principal operador és Terminal Catalunya S.A., propietat del grup Hutchinson Whampoa, amb origen a Hong Kong i el més gran del món, prou poderós per a desempallegar-se de la màfia local portuària, el Grup Mestre. Al Port, a més, s'hi troben infraestructures com la planta

2. Recio, A. «Nous negocis i nous operadors» a *Carrer* núm. 130, desembre del 2013, FAVB.





de gasificació de Gas Natural Fenosa, i tota l'àrea no dedicada a la recepció i emmagatzematge de mercaderies, que no és altra que la gran privatització de l'espai públic ubicada al Port Vell. Del Maremàgnum al qatarià Hotel Vela, dels 11.000 m<sup>2</sup> de Desigual a la Marina de luxe promoguda per Salamanca Investments. Si se li suma el transport regular de passatgers controlat pel grup Acciona (Transmediterrània) i, alternativa fatal, la Baleària d'Abel Matutes, o la Zona d'Activitats Logístiques (ZAL), on l'Autoritat Portuària està associada a SABA i sota control de Caixa Bank, trobem que, en definitiva, més que un front litoral hi tenim un clúster marítim desregulat i sense control democràtic. Una maquila global. Qui posarà el cascavell al gat del Port de Barcelona?

### Els Top Ten de l'economia metropolitana

Analitzant la classificació de les principals empreses catalanes sabem què més es cou a les nostres ciutats. Abertis (3.000 milions de beneficis), Gas Natural (1.300 M), Endesa Distribución (870 M), Endesa Red (830 M), ACESA (772 M), Unión Fenosa (300 M), Critería Caixaholding (300 M), Gas Natural Distribució (276 M), Aigües de Barcelona (236 M) i Fomento de Construcciones y Contratas (235 M) són les Top Ten de l'economia metropolitana.<sup>3</sup> Entre elles es reparteixen les infraestructures, l'energia, els proveïments, el sanejament. És a dir, la tecnoestructura urbana o «el suport vital de les ciutats»,<sup>4</sup> en mans privades. No és fins a la posició 22 que trobem Barcelona Serveis Municipals (B:SM), societat anònima participada al 100 % per l'Ajuntament, que proporciona serveis vinculats a la mobilitat i al patrimoni urbà. La posició de l'economia pública en la gestió de les necessitats col·lectives de la ciutat, doncs, està clarament subordinada. Tindrem prou força per invertir la tendència? Com impulsem la reapropiació social dels bens comuns urbans?

Altres pols econòmics que practiquen intensament l'expropiació urbana són les grans superfícies comercials. D'entre la plaga del monopoli de la gran distribució, és destacable el paradigma que

3. Les dades són del 2012. Font: «Las 5.000 principales empresas de Cataluña. Ranking de sociedades» a [www.economiadigital.es](http://www.economiadigital.es). Consultat el gener del 2014.

4. Ash, A. (2008). *Cultura col·lectiva i espai públic urbà*. CCCB: Barcelona.





representa La Maquinista, al Bon Pastor - La Sagrera, propietat de la multinacional Unibail Rodamco i la més gran de Catalunya.<sup>5</sup> Una empresa que no es conforma amb la venda d'articles de consum sinó que, com es vanta el seu CEO Christophe Cuvillier, també es dedica al *city planning*, la planificació urbana. Dels centres comercials que desfan ciutat, als centres comercials que fan ciutat a la seva imatge i interessos. *Malls* que requalifiquen sol industrial, urbanitzen i edifiquen escoles: la privatització de les polítiques estratègiques de la ciutat.

Finalment, vells coneguts com el sector tèxtil-immobiliari (canviem ja el nom al Passeig de Gràcia pel Passeig d'Amancio Ortega?) acaben de conformar l'economia política barcelonina. Una riquesa urbana en mans de multinacionals: la impugnació pràctica i material del nostre dret a la ciutat. Apropiació capitalista de la típica i dura. On quedarà tot el discurs de l'*smart city* de Xavier Trias? Cortina de fum o propaganda?

## Cap a la revolució urbana

Si els mercats financers ens arrabassen Barcelona, l'imparable creixement de les desigualtats ho fa amb la vida de les barcelonines. Un 75 % dels nostres barris disposen d'una renda per sota de la mitjana i, d'entre ells, els districtes de Nou Barris, Sant Martí o Sants-Montjuïc s'empobreixen a marxes forçades. Quins beneficis obtenen els barris populars del fet que Barcelona sigui la nineta dels ulls dels inversors internacionals? S'encadenen els desnonaments, es desborden els bancs d'aliments, es dispara la pobresa energètica, els cent mil aturats es cronifiquen. La precarietat existencial serà aviat norma per a la majoria.

Urgeix un canvi de règim polític i econòmic metropolità. L'actual arquitectura institucional de la ciutat ha de ser desballestada. Per opaca, per estar copada per la partitocràcia, per articular de forma estructural la connivència amb el capital privat. Hem de posar fi al Model, a la concertació publicoprivada que posa el municipi al servei de la depredació de la vida urbana. Cal una

---

5. Mumbrú, J. «La Maquinista, nou laboratori del pelotazo» a *Carrer* núm. 130, desembre del 2013, FAVB.





nova governança metropolitana, basada en formes de democràcia radical que garanteixin que les decisions polítiques estan en mans de la majoria social. En aquesta necessària revolució urbana, els barris han de ser un instrument polític per a l'autogestió popular.

Revolució política i econòmica. La ciutat ha de ser sustentada per una nova economia metropolitana, governada per les seves treballadores, per les comunitats veïnals i amb coordinació municipal, una concertació públic-cooperativa-comunitària que possibiliti la democràcia econòmica urbana. Crear ciutats cooperatives, travades per una economia solidària i autocentrada en allò local, protagonitzada per les usuàries i basada en la resolució de necessitats des de la proximitat. El treball, el consum, el crèdit, els transports, els abastiments, els serveis comunitaris, són dimensions que han de ser progressivament assumides per un nou cooperativisme urbà, autogovernades amb formes de propietat col·lectiva i gestió democràtica. Un aprenentatge que capaciti per a la col·lectivització dels bens comuns de la ciutat i per a l'apropiació social dels sectors estratègics de la productivitat urbana. Turisme, patrimoni, infraestructures, energia, cultura, habitatge, cures, comunicació, serveis: tots els recursos de Barcelona han d'estar en mans de la majoria social.

### **En una mateixa setmana, en una mateixa ciutat**

A Barcelona, res no és casualitat. Els alcaldes malvenen la ciutat. S'enriqueixen hotelers, inversors, logistes. Creix la pobresa i la desigualtat. Però també, per tant, la lluita repunta i repunten les experiències d'autogestió popular. En una mateixa setmana d'inicis del 2014, i en una mateixa ciutat, es seguien aturant desnonaments, i arreu de l'àrea metropolitana es combatia la pujada de preu del transport públic. El veïnat del barri de La Barceloneta lluitava per recuperar l'antiga cooperativa obrera El Segle XX. A l'Eixample s'inaugurava Germanetes, espai públic guanyat per la lluita veïnal. A Can Batlló, equipament autogestionat de Sants, es presentava La Borda, una cooperativa d'habitatges en cessió d'ús. Al Poble-sec s'inaugurava l'Ateneu Cooperatiu La Base. Al Poblenou celebraven la resistència de La Flor de Maig. Arreu, la llavor de barris, pobles, ciutats cooperatives. Ens encaminem cap a la reapropiació col·lectiva de la vida a la ciutat.





## IV. LA MEMÒRIA I LA MARCA. TURISME, SMART CITY I LA CIUTAT COMUNA

El 2004, uns quants activistes publicàvem *Barcelona marca registrada: un model a desarmar*, un treball col·lectiu que cercava explicar, i sobretot explicar-nos, en quina ciutat es produïen les nostres lluites. I quina era la ciutat, per tant, produïda per la *lluita* de les nostres contraparts. Editat per l'editorial Virus poc abans que l'alcalde Clos inaugurés el Fòrum de les Cultures, aquell aprenentatge pretenia aportar algunes claus per al qüestionament de l'anomenat model Barcelona. Això és: carregàvem contra un cert estil de desenvolupament econòmic metropolità que, sota la batuta publicoprivada, promou l'acumulació del capital mentre expropria la ciutat als seus habitants. Sobrevolant la crítica general al model, i com en aquelles batalles que hom s'intenta fer amb la bandera que simbolitza les forces de l'oponent, impugnàvem de manera frontal el concepte nodal del màrqueting urbà barceloní: la ciutat-marca.<sup>1</sup>

Al llarg de la dècada següent, l'economia política de la ciutat, assentada en els pilars de la terciarització, el turisme, la construcció i l'aposta per la logística global, patí alguns canvis, però la marca de ciutat que la legitimava, és a dir, el relat simbòlic de l'hegemonia d'unes classes socials urbanes sobre d'altres, s'havia mantingut inalterat o amb petites variacions. Poc després, no obstant, experimentà un salt discursiu fonamental: la marca *turística* fou sobrepassada per la marca *smart city*.

---

1. Unió Temporal d'Escrites (2004). *Barcelona marca registrada: un model a desarmar*. Barcelona: Virus editorial.





Havia mort d'èxit la marca Barcelona? A què obeïa aquella transició? Quines lògiques d'apropiació privada de la ciutat operaven rere el nou leimotiv *Barcelona inspira*, impulsat el 2013 per l'ajuntament de la ciutat?

## Posicionar la ciutat

La marca de ciutat no és la síntesi virtuosa de les identitats que hi conviuen, ni és un relat aleatori dels valors que la sostenen. És, o pretén ser, un poder simbòlic que redueix la complexitat urbana, que neutralitza les singularitats que conjuguen de forma polièdrica la ciutat. Entre d'altres conseqüències, invisibilitza el conflicte, l'alteritat; *les altres Barcelones*, que deia Vázquez Montalbán. Sintetitza el passat des d'una mirada determinada, opera interessadament en el camp de forces del present i esclavitzava les possibilitats de futur. És inicialment una hipòtesi, però finalment crea realitat.

Catapultada pels Jocs Olímpics de 1992, la marca Barcelona fou, en l'àmbit intern, l'aposta per a reconstruir la identitat d'una ciutat atordida pel procés de desindustrialització viscut des d'inicis dels 80. S'havia d'elaborar una nova narrativa asèptica, que no reproduís l'antagonisme entre burgesos i obrers que fundà la Gran Barcelona, ni que remetés als xocs entre administracions porciolistes i moviments populars urbans tan característics en el tardofranquisme i la transició. El *voluntari olímpic* fou, aleshores, la metàfora a desplegar en la recerca d'un nou consens urbà.<sup>2</sup>

De cara a l'exterior, la marca Barcelona havia de permetre —en el llenguatge postmodern dels nous mercaders— «posicionar la ciutat» en el mercat global. I si tota marca és un relat d'un producte per vendre, en aquella ocasió la mercaderia era la mateixa ciutat; i els clients, els inversors financers globals. D'aquella Barcelona apassionant i desitjable («guapa»), on tot era possible («Bar-Cel-Ona»), se'n destacaven uns suposats valors específics com la creativitat, la participació i «les cultures» (Fòrum), que

---

2. Lòpez, P. (1993). «Todos, mayoría y minorías en la Barcelona Olímpica. Apuntes sobre el gobierno de lo social en la ciudad-empresa», *Economía y Sociedad*, núm. 9, Madrid.





l'havien de singularitzar respecte a la grisor decadent de les altres ciutats postindustrials del sud europeu.

No obstant, a mesura que s'afermava el model econòmic de fons —construcció, turisme, construcció, turisme—, la marca *tolerant* anà sent matisada. L'èxit del «posicionament», així com la lluita social que desemmascarava les impostacions del relat (Fòrum de les Cultures? Pura especulació!), motivaren el seu enduriment a càrrec de l'Ordenança del Civisme del 2005. Després, la crisi financera global s'acarnissà en el sector immobiliari i constructor local, que si bé no es conceptualitzava, pel seu poc glamour, com a part genuïna de la marca, sí formava part intrínseca del model pel seu pes real en el PIB metropolità. Aleshores el rei es mostrà nu, i el turisme, tan fill de la marca, posà la marca en joc.

### Les vergonyes secretes de la marca turística

Tot i l'èxit, la marca Barcelona corre el perill de quedar presonera d'una imatge estereotipada, centrada en l'activitat turística, més basada en l'oci que en el negoci, dependent de l'obra d'uns pocs genis com Gaudí o Picasso més que en la capacitat real d'inspirar i generar noves iniciatives empresarials.

*Barcelona Metròpolis*, 2013.

La ciutat-producte viu avui el seu apogeu esplendorós. Dècades de *city marketing* aconseguiren els seus propòsits; la progressiva tematització turística és un dels seus resultats. Únic sector en ascens al llarg de tota la crisi iniciada el 2008, 15% del PIB barceloní, quarta ciutat europea en visitants estrangers rere Londres, París i Roma. Vuit milions de turistes i dos milions de creueristes l'any, setze milions de pernотacions durant el 2013 i gairebé 20 milions el 2016, són deures fets amb escreix. Barcelona és turisme. La marca realment existent.

La hiperbòlica dimensió turística de Barcelona, tanmateix, manifestava amb facilitat les contradiccions d'una ciutat que *es venia* molt bé. Unes Rambles deformades fins a la caricatura, una Sagrada Família o un Park Güell devorats fins als fonaments, i els autocars, bicicletes de lloguer i riuades de *guiris* congestionant l'espai públic de la ciutat de forma massiva i permanent, provoca-





ren que, sobrepassant els cercles d'activistes habitualment crítics, una ombra de dubte recorregués la ciutat, i que visions apocalíptiques del fenomen -però no injustificades- com el documental *Bye Bye Barcelona* rebessin una atenció inesperada. S'estava gestant un nou sentit comú ciutadà recelós del monocultiu turístic de la ciutat. No obstant, més enllà de la crítica òbvia a la massificació i al barret mexicà, existien unes contradiccions més opaques pròpies de la marca. Ningú no assenyalava que la ciutat que es venia molt bé *era comprada millor*.

Si el 2013 es batién rècords en inversió hotelera, un any després l'adquisició de patrimoni urbà pels fons d'inversió es desbocà. Una nova bombolla estava en marxa: dels 1.100 milions d'euros invertits en el sector immobiliari al llarg del 2013, 460 ho eren en hotels.<sup>3</sup> En el cicle especulatiu en curs, però, els intercanvis patrimonials entre mans privades es combinaren amb l'apropiació financera dels bens comuns urbans. Doncs els fons d'inversió no desaprofitaren una conjuntura com la d'aleshores i mossegaren amb fúria el patrimoni públic immobiliari ofert en safata.

La Torre Agbar fou adquirida per Emin Capital per 150 milions, amb l'objectiu d'obrir-hi un Grand Hyatt. Un destí que semblava replicar l'edifici Deutsche Bank del Passeig de Gràcia. Amancio Ortega comprà, al SAREB, l'antic Banesto de la plaça de Catalunya. Aquelles operacions estrella, explicatives de la fase neoespeculativa de l'economia metropolitana, no havien d'encobrir altres realitats més preocupants. Per exemple: la venda de centenars de pisos públics de lloguer de Regesa al grup Azora.<sup>4</sup> O la subhasta d'edificis de la Generalitat de Catalunya, alguns dels quals foren adquirits per grups com Corporación Qualitat o Mercury Capital. La transferència del patrimoni immobiliari de la ciutat als fons d'inversió privats, molts d'ells d'una «globalitat» catalaníssima, estava essent un excel·lent negoci també per als seus comissionistes, sovint prohoms propers a l'equip del govern municipal d'aleshores. Un negoci que, com tots els veritablement importants, no vol soroll.

3. Montaner, J.M. «La burbuja hotelera» a *El País*, 10 d'abril del 2014.

4. Alcántara, A. «Nou Barris Cabrejada alerta de la venda d'habitatge públic als 'fons voltor'», *La Directa*, 9 de desembre del 2013.







En aquell context, quines conseqüències podia tenir persistir en un relat basat en la venda de la ciutat? ¿No era una redundància que exasperaria part de la ciutadania, que ja posava de manifest els límits del model turístic de masses? Si se seguia amb la marca turística, ¿no es facilitava que les creixents crítiques a la banalització turística de la ciutat en rastregessin els fonaments i acabessin qüestionant l'apropiació financera i privada dels bens comuns urbans?

No era quedar presonera d'una imatge estereotipada: és que al rei nu, tothom li pot veure les vergonyes. Calia posar el focus cap a una altra direcció. Calia un canvi de marca.

### Un alcalde inspirat

El lema «Barcelona inspira» proposa integrar sota el paraigua de la marca Barcelona tota una sèrie de sectors estratègics que s'han de reforçar mútuament. En aquest sentit, Barcelona s'ha de posicionar en l'àmbit de la sostenibilitat i competeix en la lliga de les *smart cities*. Ha d'aprofitar la capitalitat del mòbil per ser un *hub* d'innovació tecnològica [...]. I ha de ser l'epicentre de la Mediterrània i centre logístic del sud d'Europa. I, *last but not least*, ha de consolidar un turisme més basat en la cultura i l'esport com a part essencial de les activitats d'oci.

*Barcelona Metròpolis, 2013.*

Al Fòrum Barcelona Tribuna del març del 2014, Xavier Trias exposà el seu nou projecte estratègic. Per l'alcalde, Barcelona havia de ser el paradigma d'un nou model de ciutat intel·ligent, basat en la tecnologia *però* al servei de les persones, que *inspirés* una economia de la innovació urbana a escala mundial. Una aposta per a reactivar l'economia i crear llocs de treball en una ciutat on l'atur era el principal problema, amb unes dades registrades de 108.000 aturats, un 14% de la població activa. «Dades absolutament injustificables», reblava l'alcalde. «La solució és un nou model de ciutat amb barris productius, autosuficients, connectats per corredors verds».

Smart cities, innovació, empenedoria, logística. Tòtems del nou relat. «Som la primera capital europea del sud en promoció





econòmica i una de les primeres europees en captar inversió internacional. Som capital europea de la innovació i també som capital europea del voluntariat». «Això és especialment bonic», afirmava cofoi l'alcalde: «ser capaços d'ajuntar la innovació amb el voluntariat. Treballem perquè Barcelona sigui reconeguda com una capital de cultura, creativitat, educació, coneixement i benestar».

Trias aprofundia:

Aquest reconeixement és gràcies a la capitalitat mundial del mòbil. El darrer Mobile World Congress, amb 80.000 visitants, 1.800 empreses, 356 milions d'euros impacte econòmic i la creació de 7.000 llocs de treball, ens converteix en un nou *hub* per a les empreses del sector digital. Les tecnologies urbanes intel·ligents ens ajuden a millorar els serveis a les persones, els transports, l'enllumenat, l'aparcament, la gestió de residus i d'aigua. Tenim teleassistència, geolocalitzadors i detectors de caigudes a casa de la gent gran. Fem una aposta per la sostenibilitat, per l'aprofitament energètic, per les xarxes de climatització al Fòrum i al 22@. Implantarem el vehicle elèctric. Aquesta vinculació entre noves tecnologies i la millora de la qualitat de vida de les persones és *el que ens fa ser diferents* en el camp de les smart cities.

Més:

Liderem la City Protocol Society per establir els estàndards de qualitat de les ciutats intel·ligents. Hem de crear un nou model de ciutat basat en la millora de productivitat. Diu John Chambers, el president de CISCO, que l'efecte del concepte smart city a Barcelona en un futur s'estima en 3.000 milions d'euros i la creació de 47.000 llocs de treball. Potser exagera el Sr. Chambers, però creiem-nos-ho perquè ell és molt important (*Sic*).

I per acabar:

Hem creat Barcelona Growth Center. Un nou edifici que aglutina innovació, empenedoria, competitivitat, tecnolo-





gia, formació. Hi estarà ubicada la nova oficina d'atenció a l'empresa, en col·laboració amb la Cambra de Comerç. Disposem de nous espais d'incubació: Mobile Start Up Bcn, Corporate Start Up Bcn. Hi haurà la seu de la futura agència de la marca Barcelona, un consorci entre l'Ajuntament i la Fira per a posicionar globalment la ciutat en clau econòmica i empresarial. Volem tenir una ciutat oberta al món, que posi les coses fàcils als emprenedors i les empreses.

Fi del discurs. Aplaudiments. O no.

### **La ciutat del diner (o la zona franca bussiness friendly)**

Contrarelat de l'alcalde Trias, la crítica a l'smart city disposa en poc temps d'un bagatge impressionant.<sup>5</sup> Nombroses veus alerten de les possibles conseqüències respecte a les llibertats civils: control social, megadades, transparència, privacitat.<sup>6</sup> Així com del fetitxisme tecnològic que emmascara una estratègia política i econòmica: l'operació lucrativa de CISCO (el nou amic de l'alcalde, el Sr. Chambers), IBM i altres empreses tecnològiques globals per apropiari-se de la gestió organitzacional urbana. O sia, la privatització dels serveis de l'administració municipal. També es planteja, de forma creixent, quin ha de ser el rol social davant les matrius ideològiques de l'smart city (qui defineix què és eficiència?), així com les possibilitats d'apropiació ciutadana i reorientació social de les tecnologies urbanes.<sup>7</sup>

Més enllà dels seus debats específics, l'smart city esdevenia, per a Barcelona i per al conjunt de metròpolis assedegades de posicionament (i inversions), l'eix central d'un nou relat. En el nostre cas, la memòria de la marca ens assenyalava que el turisme vulgaritzat havia estat substituït, simbòlicament, pel refinament de la tecnologia urbana. En el pla material coexistirien ambdues

5. Fernandez, M. «Smart city. Estrategia comercial empresarial y marca de nuevos desarrollos urbanos», *Ciudades a escala humana*, 8 de març del 2011.

6. Galdón, G. «Smart cities' sense futur?», *Barcelona metròpolis* núm. 91, 2014.

7. Fernandez, M. «Intel·ligència al servei de les persones», *Barcelona metròpolis* núm. 91, 2014; Subirats, J. «Innovación social y cambio tecnológico», *El País*, 1 de febrer del 2014; etcètera.





lògiques d'apropiació privada de la ciutat, però només la segona seria enarborada pels gestors del capitalisme local en tant que relat positiu de transformació. El novembre del 2014 es celebrà a Barcelona la Smart City Expo, sota el lema «Change the world»: una nova economia basada en la ciutat, «l'economia de la innovació urbana», canviant el món... altra vegada de la mà del tàndem publicoprivat.

¿A qui servia, tanmateix, la nova marca? ¿Quines dinàmiques d'apropiació capitalista de la ciutat fomentava? ¿Quina economia política buscava relatar, i per tant legitimar, el nou discurs?

Per Marc Puig, aleshores director de Comunicació de l'Ajuntament de Barcelona, el nou lema de la ciutat, *Barcelona inspira*, pretenia visibilitzar un nou relat de ciutat i de marca que fes que Barcelona fou reconeguda no només per fer-hi turisme, sinó també com a generadora i «tractora de talent i noves inversions». Per la seva banda, Juan Carlos Belloso, assessor de la Marca Barcelona i fundador de Barcelona Global, lobby empresarial (Deloitte, Godó, Reig Capital, Abertis, Clear Channel...) per a fomentar el posicionament internacional de Barcelona, opinava que l'assignatura pendent de la ciutat era esdevenir un referent en els àmbits econòmic, de l'emprenedoria, de la creativitat i de la innovació, a més de ser una ciutat turística i líder en l'organització de congressos i esdeveniments.

Per Belloso, l'agència Barcelona Growth, creada per l'Ajuntament d'acord amb les organitzacions empresarials, havia de posicionar Barcelona com a «destinació preferida del talent i els negocis». Per a això, segons el consultor, caldria donar més facilitats «als emprenedors, als creadors, a la innovació i al talent». Concloïa: «es tracta de fer una ciutat veritablement *business friendly* o *open for business*».<sup>8</sup>

Quines mesures promogué Barcelona Growth per tal de donar «facilitats als emprenedors»? N'hi hagué una que destacà per sobre de les altres: la creació d'una Zona Franca al districte 22@, a l'antic Poblenou obrer i industrial. Una Zona Franca que oferís incentius fiscals i logístics a les empreses amb projectes «emprenedors i

---

8. Belloso, J. C. «Construir marca, fer ciutat», *Barcelona metròpolis* núm. 90, 2013.





innovadors» que apliquessin per als seus nous models de negoci l'ús de les tecnologies mòbils. Per als empresaris de l'economia del coneixement, Barcelona Growth proposava *una exempció total dels impostos municipals*, que afectaria a totes les taxes municipals, la gestió de residus urbans, l'impost de construccions i obres, les llicències d'activitat i l'impost de vehicles. En segon lloc, s'oferia una bonificació parcial de lloguers de 6 euros per metre quadrat, així com una bonificació del 50% de les quotes de la seguretat social durant tres anys. A més, les empreses de la «Zona Franca per a Emprenedors» tindrien accés preferent durant el Congrés del Mòbil, facilitant al màxim l'exposició dels seus productes i serveis. I es creava un «Board publicoprivat» format per empresaris, inversors, administracions i la mateixa Fundació del MWC per a garantir «una correcta selecció» de les empreses que en formarien part. L'objectiu era beneficiar un total de 100 empreses per tal que al cap de tres anys poguessin haver generat 2.000 nous llocs de treball.<sup>9</sup>

Mentre el teixit productiu urbà s'esllomava, al bell mig de la crisi, per no abaixar la persiana, l'administració pública local regalava una Zona Franca a les empreses tecnològiques punteres globals, per tal que hi fessin negoci i no tributessin a la ciutat. La marca smart city, i tota l'artilleria discursiva desgranada per l'alcalde Trias, ens feia somiar en un futur d'eficiència energètica, de serveis a les persones i de sostenibilitat. La realitat material que albergava, tanmateix, distava una mica del món feliç smart. El cel promès no era per a la majoria: només per als escollits del capitalisme tecnològic global.

## La memòria de la ciutat comuna

¿Com enfrontem la ciutat-marca i la reducció de complexitat que duu aparellada? ¿És qüestió de contracampanyes comunicatives, que oposin al relat hegemònic un contrarelat?

A l'abril del 2014, centenars d'activistes ens trobarem a Can Batlló, en el marc de les jornades *Barris cooperatius, ciutat comu-*

---

9. «30 mesures d'impuls a la reactivació econòmica» dissenyades a la taula Barcelona Creixement. Al web: [www.barcelonacreixement.cat](http://www.barcelonacreixement.cat), consultat el maig del 2014.





na.<sup>10</sup> Hi vàrem compartir la memòria de les transformacions que vivia la ciutat, així com dels canvis en la marca. En els debats, aflo-raren altres narratives respecte a la vida urbana. Altres «marques» o millor imaginaris socials, basats en l'experiència de la precarietat, l'encariment dels preus del transport o dels desnonaments. Però també aflo-raren els apoderaments viscuts en les lluites urbanes i periurbanes, la plenitud dels espais autogestionats, les altres formes de viure la ciutat, les apropiacions inesperades, no normatives o invisibilitzades de l'espai públic. Posàrem en comú els *nostres* relats, és a dir, les estratègies dutes a la pràctica per a resoldre, als nostres barris i quotidianament, els desitjos i necessitats socials de forma cooperativa i mancomunada.

Entenguérem, a més, que no eren únicament les noves aliances intercapitalistes el que promovien els canvis de relat, sinó que la *marca de la crisi* havia forçat, d'alguna manera, la crisi de la marca. I que les formes de cooperació social emergents, fruit del conflicte i de les noves composicions socials, impel·lien el poder a parlar amb un nou llenguatge: havia de reconduir al marc de la «inno-vació social» el que li era un problemàtic «autogovern del comú».

La memòria social de la ciutat és, doncs, el possible antídoto que fa front a la marca imposada des de dalt. I la nostra és una ciutat que ve de lluny. Pastada als barris, a les cooperatives obreres i als ateneus populars; és també la ciutat de les barraques, dels extraradis, de les migracions rurals i globals. És la ciutat forjada per les comissions clandestines de barri, a les parròquies obreres, a les associacions de veïns, a les ampes. La nostra ciutat neix dels esforços per aconseguir una escola, un ambulatori, un semàfor, una línia d'autobús, una biblioteca, una festa major.

I el nostre relat són els *relats* diversos que ens acompanyen, que doten de sentit l'experiència complexa de viure junts. No ens calen marques per a viure. Ni ens calen reclams turístics que facilitin l'expropiació de la ciutat pels fons d'inversió, ni banderes smart que promoguin zones franques del capitalisme tecnològic.

El que ens cal és una economia metropolitana que resolgui les necessitats de tots els habitants de Barcelona de forma equi-

---

10. Molina, J. «Una alternativa autogestionada a la 'marca Barcelona'», *Eldiario.es*, 3 d'abril del 2014.





tativa i solidària. Que garanteixi els drets socials universals, la democràcia econòmica i la participació social en el conjunt de la riquesa urbana. Ens cal, urgentment i de manera profunda, un canvi de règim polític i econòmic metropolità. Ens calen barris cooperatius per a una ciutat comuna.





## V. REVOLTA URBANA A LA CIUTAT DELS PRODIGIS

Tal vez, decimos, convendría que tanto esfuerzo y tanto dinero se aplicasen a cosas más necesarias y apremiantes, y que no se despilfarrasen en aparatosas obras públicas de efecto inmediato y utilidad efímera, si alguna.

EDUARDO MENDOZA,  
*La Ciudad de los prodigios*, 1986.

Jo sóc un entusiasta de l'autogestió!

XAVIER TRIAS,  
alcalde de Barcelona, maig del 2014.

### **Acte primer: crisi del poder constituït**

A les darreries de maig del 2014, els carrers del barri barceloní de Sants foren presos per l'agitació incandescent d'una revolta urbana. Arran del desallotjament del Centre Social Autogestionat Can Vies, milers de persones confluïren en enceses concentracions i convocatòries a flor de pell. En tots i cadascun dels dies i les nits d'aquella llarga setmana, hi hagué cassolades als balcons, enfrontaments i corredisses, atacs i contraatacs, pugna pel carrer i batalla de legitimitats. Grups de manifestants barricaren avingudes, rebentaren bancs i immobiliàries, cremaren contenidors i fins i tot socarraren una unitat mòbil de la televisió pública catalana. També fou incendiada, amb tota la seva càrrega simbòlica il·luminant la nit, l'excavadora que havia enderrocat parcialment el Centre Social, okupat des del 1997 i referent de diverses generacions d'activistes socials locals i d'arreu de Catalunya. Moltes d'aquelles mobilitzacions foren atacades per les unitats d'antivalots de la policia amb una duresa extraordinària. En agressives ràtzies, grups d'antidisturbis assetjaren vianants, dispararen a cegues, rebentaren timpans i costelles, generaren pànic, practicaren detencions i esbotzaren els finestrals de la seu de *La Directa*, el mitjà de comunicació referent dels moviments socials catalans.







Durant aquella setmana intensament polititzada, el teixit de la ciutat es tensà de forma abrupta, afloraren interessos divergents, es visualitzaren —corporalment, físicament— les passions contradictòries de les classes socials locals, línies divisòries sovint discretes, inadvertides o latents. Unes, simpatitzant amb les manifestacions; altres, apuntalant l'autoritat i l'ordre; les terceres, mantenint calculades ambigüitats. El poder i el contrapoder en joc saltaren dels carrers a l'arena del debat interpartidista, als platós de televisió, a les columnes dels diaris, a les xarxes socials. Es basculà entre la barroera criminalització i l'intent de comprensió, no només de l'evident espurna encesa, sinó dels fonaments socials —profunds, explicatius— que sustentaven el conflicte. Crisi econòmica, crisi social, crisi política: crisi urbana. Però també autonomia d'allò social, esfera pública no estatal, barris cooperatius, urbanisme autogestionari, legitimitat versus legalitat, memòria sociopolítica barrial, solidaritats intercomunitàries: les altres ciutats.

Poques veus, tanmateix, valoraren la força de la nua veritat. La crisi política més gran viscuda en els darrers anys pel govern municipal de la capital de Catalunya era deguda al desallotjament i enderroc d'un humil centre social de barri. Les intuïcions subjacents tampoc foren prou explicatades: un subjecte sociopolític urbà es fiançava passant, de mà en mà, els maons i les restes d'enderrocs de Can Vies fins a tapiar la porta de la seu del Districte de Sants-Montjuïc, tot simbolitzant el bloqueig de la política urbana o, fins i tot, la clausura popular del poder constituït. En tot cas, l'aprenentatge electritzà la ciutat: victòria —sempre provisional— dels entusiastes —sincers— de l'autogestió.

## Intermezzo... de l'òpera buffa

A cada revolta urbana, els aleshores gestors municipals entomaven les mobilitzacions des de la repressió o la perplexitat. El 2014, metabolitzant el nou ethos del capitalisme immaterial, Barcelona era la doble capital europea del voluntariat i a la vegada de la innovació. La caixa municipal disposava de superàvit i la ciutat rebia premis i distincions internacionals. Els inversors globals apostaven fort per la capital catalana, el port de la ciutat esdevenia estratègic per al comerç intercontinental, florien les *start up* i els





executius multinacionals s'estimaven la ciutat per la seva qualitat de vida. Perquè, aleshores, es manifestava el veïnat si la Barcelona era un model d'èxit? Quin sentit tenia la revolta urbana en una ciutat dels prodigis?

### **Acte segon: una ciutat per viure-hi**

Quan l'alcalde Trias amb prou feines començava a refer-se de l'espant de Can Vies, la revolta urbana esclatà de nou a la Barceloneta, el barri marítim de la ciutat. L'ocupació turística d'aquell territori —una onada sistemàtica, inclement i sense treva— esdevenia massivitat monòtona, totalització de l'espai públic, banalització de les identitats i les memòries, disneyficació, substitució del teixit social, reducció de la complexitat, alça de preus insostenible, expulsió veïnal a seques.

Activades les xarxes de relació comunitària, el veïnat de la Barceloneta inicià la setmana de lluita concentrant-se davant d'una agència d'apartaments turístics, seguí manifestant-se els dies posteriors amb el suport dels altres barris de Ciutat Vella i poc després de la resta de la ciutat. L'horitzó de la lluita era molt clar: «Abolició de tots els apartaments turístics». Malgrat que ho tenien fàcil, els analistes mediàtics i els gestors municipals, altra vegada, tampoc afinaren en el diagnòstic ni en les solucions. Assenyalaren el caràcter *low cost* del turisme i el seu *incivisme* com l'arrel del conflicte, i receptaren presència policíaca a la Barceloneta i la clausura d'apartaments il·legals (només faltaria).

Davant la cega resposta de l'administració municipal, passat l'estiu una vintena de barris barcelonins s'uniren «contra el model turístic de Barcelona». Entitats veïnals de la Barceloneta, el Gòtic, el Raval, el Casc Antic o el Born, però també de la Sagrada Família (amb la seva pròpia guerra i la reivindicació de l'antic Cinema Niça com a trinxera tàctica), de Sant Antoni, del Clot, de Font de la Guatlla o de Gràcia, plantejaren una impugnació general al sector més voraç de l'economia política de la ciutat. El nou moviment, que expressava un nou sentit comú popular —potser la base d'un nou subjecte sociopolític?—, prioritjava el valor d'ús de la ciutat per sobre del seu valor de canvi, i rebutjava tota fugida endavant com la descentralització del turisme cap als barris, proposada





per l'Ajuntament i que no solucionava res sinó que escampava el problema. El moviment apuntava, per contra, al «decreixement turístic» com a mesura estratègica i fonamental, instant la paralització de projectes urbanístics associats al monocultiu turístic, com el Pla Paral·lel. Estenent la crítica al «model de ciutat», animant a la recuperació popular de la ciutat, s'establí un horitzó comú per a tots els barris: «Volem una ciutat per a viure-hi».

## **Llibret de contradiccions urbanes per a gestors municipals**

¿Com fer front a les crisis urbanes i al seu caràcter multidimensional, de la qual Can Vies o La Barceloneta són algunes de les expressions locals? No és amb la repressió, evidentment, però tampoc amb la perplexitat o la banalització que es trobaran sortides emancipadores a la crisi, sinó mirant als ulls a les pròpies contradiccions del règim polític, econòmic i social que organitza els municipis. És sobre elles que cal actuar amb fermesa.

Cal, en primer lloc, airejar l'opacitat amb què es prenen les decisions a la ciutat, sigui als consorcis, a les comissions o als reservats de l'hotel Mandarin. Cal eliminar i transformar els organismes que escapen al control democràtic de la ciutat (com Turisme de Barcelona), cal transparència total i mecanismes reals de participació i control popular per a la presa de decisions a escala local i metropolitana. És a dir, democràcia política urbana. En segon lloc, cal fer front a l'emergència urbana que des de fa masses anys dessagna les classes populars de les nostres ciutats. Habitatge digne i assequible en règim públic i cooperatiu. Habitatge, equipaments socials i espais naturals en lloc d'hotels i apartaments turístics. És a dir, democràcia residencial urbana. En tercer lloc, cal impulsar un canvi del model socioeconòmic metropolitana. Deixar enre la concertació publicoprivada i fomentar la concertació público-cooperativa-comunitària. Crear agències de desenvolupament barrial, fer promoció econòmica basada en l'economia social i solidària, obligar a tributar al gran capital i redistribuir els 140 milions d'euros de superàvit del 2013, per exemple, entre la precària població barcelonina. És a dir, democràcia econòmica urbana. I en quart lloc, deixar d'atorgar drets al gran capital in-





ternacional, i aixecar a cada ciutat una nova carta de drets socials amb la població resident, tingui papers o no. Garantir la salut, l'educació i les prestacions socials dels habitants, essent aquests participants actius de les polítiques socials municipals. És a dir, la democràcia social urbana.

De les contradiccions urbanes, cal extreure'n sortides emancipadores que refundin i democratitzin els fonaments polítics, econòmics, socials i culturals que organitzen les nostres ciutats. Per contra, tot govern municipal que glorifiqui la ciutat dels prodigis, menyspreï la revolta urbana i no es posi al servei de la majoria social mereix ser apartat i convidat a anar-se'n —amablement— a casa. Les noves forces polítiques i socials emergents ja s'encarregaran de construir l'autogovern municipal del 99%.





## VI. L'EMERGÈNCIA DE LA CIUTAT COMUNA

Richard Sennet, al seu llibre *L'espai públic*, escriu que «alguna cosa s'ha espatllat, i s'ha espatllat molt, en la nostra concepció de què hauria de ser una ciutat». <sup>1</sup> Però per a saber quan es trencà la ciutat, preguntem-ho a Cebrià de Montoliu i al seu urbanisme orgànic; o, millor, escoltem els barraquistes —horitzontals i verticals— al llarg del segle XX. I ens diran que el procés urbanitzador mai no s'ha donat de forma neutral, sinó que sempre ha estat relacionat amb l'estructura socioeconòmica dominant, i que les ciutats del capitalisme industrial consolidaren les diferenciacions de classe en un espai urbà fragmentat i desigual. Entesos. Per a *qui*, doncs, s'ha espatllat avui la ciutat?

Per al Gremi d'Hotelers de Barcelona o per a les famílies desnonades de Ciutat Meridiana? Per als creuers de Royal Caribbean o per a qui no pot pagar una T-10 de luxe? Per a l'associació empresarial BarnaCentre —«el turisme és una benedicció»— o per als guies que viuen de propines? No s'ha espatllat per a Emin Capital (Torre Agbar), ni per a Azora, comprant a saldo pisos de Regesa. Ni per a Hutchinson, Aigües de Barcelona o Endesa. Tampoc per a John Chambers, el Sr. CISCO de la *smart city*, ni per al Mobile World Congress. Ni per a Maria Reig i els seus amics de Barcelona Global. Tampoc, encara, per a advocats com Raimon Bergós, que cobrà 1.475.025,55 euros del Fòrum de les Cultures, ni per als partits polítics que s'embutxacaren 722.656 euros per figurar al

---

1. Sennett, R. (2014), *L'espai públic. Un sistema obert, un procés inacabat*. Arcàdia: Barcelona.





seu Consell d'Administració. No s'ha espatllat la ciutat per als qui la comanden amb els «motors de creixement» de la concertació publicoprivada.

Barcelona s'ha espatllat per al 75% dels barris, amb una renda familiar disponible per sota de la mitjana i en caiguda lliure. S'ha espatllat per als qui pateixen pel lloguer, la llum o la llar d'infants, que veuen com la qualitat de la vida urbana —i la mateixa ciutat— s'ha convertit en una mercaderia només per als qui poden comprar-la. A *Ciudades rebeldes*, el geògraf David Harvey relata com, en contextos en què les activitats econòmiques vinculades a la urbanització són tan decisives per a l'acumulació del capital, es genera inevitablement algun tipus de lluita de classes urbana.<sup>2</sup> Revoltes a Sants, la Barceloneta o Nou Barris? Doncs això.

### Barris cooperatius, ciutat comuna

A la publicació *Discursos emergents per a un nou urbanisme*, es constata com l'urbanisme dels darrers 30 anys ha estat incapaç de contrarestar les dinàmiques més perverses del mercat immobiliari.<sup>3</sup> D'unes cendres atiades per 7 anys d'ajust estructural, però, el col·lectiu La Trama Urbana en veu néixer «una proliferació de pràctiques que contrasten amb l'urbanisme de plusvàlua».

D'on beu aquest nou urbanisme postbombolla? De les plaques del 15M, de l'Obra Social de la PAH, de les okupacions, dels horts comunitaris, del moviment veïnal combatiu, de l'urbanisme feminista com el practicat pel Col·lectiu Punt6, de les crítiques ecologistes a la metròpoli de la velocitat, del ciment i el malbaratament energètic, de les noves cooperatives d'arquitectes socials.

L'urbanisme autogestionat és fet per peces com Can Batlló, la Flor de Maig, Germanetes, Can Masdeu o l'Espai del Migrant, que creen —rehabiliten, reciclen— nous espais públics des de l'autonomia i l'horitzontalitat. Que curtcircuiten —«encara que sigui temporalment», diuen a la *Trama Urbana*— el cicle de ge-

2. Harvey, D. (2013), *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Akal: Madrid.

3. VV.AA. (2014), *Discursos emergents per a un nou urbanisme*, Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament, Núm. 57. IERMB.





neració de plusvàlua urbana. Barri a barri, els nodes de la ciutat comuna aixopluguen noves relacions de cooperació i fomenten el vincle social en l'entorn. Aquestes *institucions del comú* recusen els esquinços de la ciutat neoliberal.

Amb quina estructura socioeconòmica emergent es relaciona l'urbanisme autogestionari? Si a Can Batlló neixen tallers productius comunitaris i cooperatives d'habitatge, arreu dels barris proliferen experiències que afronten necessitats de forma col·lectiva. Un nou cooperativisme urbà desplega iniciatives d'economia social i solidària en camps com l'energia, les telecomunicacions, el crèdit, la cultura, el consum, la cura o la criança. Entrellaçades amb la defensa dels bens comuns urbans i amb les mareas per la gestió democràtica d'allò públic, són la base per a una economia urbana —diversificada, democràtica i de proximitat— que prioritzi les persones i no el capital.

L'urbanisme autogestionari i el nou cooperativisme urbà són matrius on assentar el canvi de règim polític i econòmic metropolitana, necessari per a impulsar l'apropiació social dels sectors estratègics de la ciutat, redistribuir la renda urbana i aprimar les desigualtats que espatllen la ciutat contemporània. Per a una ciutat comuna, tots els recursos de Barcelona han d'estar en mans de la majoria social.





## VII. LA CIUTAT COM A BÉ COMÚ

Un inmenso depósito de riqueza común es la metrópolis misma.

MICHAEL HARDT I ANTONIO NEGRI

El debat entorn dels bens comuns, en la teoria social, el podem remuntar a les investigacions de Karl Marx sobre el procés d'*acumulació originària*. Pel pensador alemany, la desposseïció i espoli dels bens de domini públic, i sobretot la depredació sistemàtica de les terres comunals, ajudaren —al llarg del segle XVIII— a incrementar les grans possessions («hisendes capitals») i deixaren la població camperola desposseïda i disponible com a proletariat al servei de la nova indústria. És a dir, les «enclosures» (encerclaments, tancaments) pariren a la força les dues dimensions necessàries per a la posterior revolució industrial: el capital i la força de treball.<sup>1</sup>

Avui, les noves onades privatitzadores (els nous *enclosures* dels bens comuns naturals, urbans i digitals) han situat en el debat social la mateixa noció de «bens comuns». Entesa com un tipus de propietat i custòdia més enllà d'allò publicoestatal i allò privat-mercantil, la noció «d'allò comú» abasta pràctiques concretes a l'entorn dels bens comuns i comunals, el procomú o *commons* i en definitiva a un tipus d'institucionalitat que permet l'autogovern de la cooperació social.

### Comuns tradicionals, digitals, urbans

En el pla teòric, el treball de la politòloga Elinor Ostrom fou central en la nova discussió. Premi Nobel d'Economia en 2009,

---

1. Marx, K. (1867). *El capital*. Capítulo XXIV. La llamada *acumulación originaria*, a [www.marxists.org](http://www.marxists.org).







la seva obra *El gobierno de los bienes comunes* invità a reflexionar sobre les formes de l'acció col·lectiva, demostrant que, més enllà dels drets de la propietat privada i les formes de control de l'Estat, existeixen institucions socials que garanteixen «l'administració col·lectiva de recursos d'ús comú».

Olstrom, en la seva obra, analitzà institucions de tinença comunal en prats i boscos suïssos i japonesos, així com institucions de regadiu al País Valencià, i explicà el funcionament d'un determinat tipus de bens amb llarga tradició històrica, proveïts, distribuïts i mantinguts —això és, governats— des de comunitats de persones que s'autoregulen per garantir l'eficàcia i la sostenibilitat ambiental i social d'aquests recursos.<sup>2</sup>

Més allà, emperò, de les expressions recollides per Olstrom, qualificades pels seus crítics com «antigalles precapitalistes», avui els mateixos bens comuns naturals prenen una nova centralitat perquè ens trobem en un món en guerra per l'apropiació de la terra, l'aigua, l'energia o la biodiversitat. A més, les formes de producció associades a les noves tecnologies de la comunicació han catapultat «els vells comuns» al centre del debat segle XXI. Així, els «comuns digitals» vinculats a l'economia de la producció immaterial (coneixement, cultura lliure, software, comunicació, etc.) han plantejat amb força el bé comú antagonista al *capitalisme cognitiu*. Benvinguts a l'era del *p2p*.

Per a Michael Bauwens, l'economia social del *p2p* o «la producció entre iguals» és, en primer lloc, una producció alternativa a aquella orientada al lucre, ja que genera valor d'ús per a una comunitat d'usuaris per mitjà de la lliure cooperació dels participants que tenen accés als recursos distribuïts. El seu govern, en segon lloc, no s'executa a partir d'instàncies governamentals o jerarquies corporatives, sinó per la pròpia comunitat de productors. I, finalment, la seva propietat és tant alternativa a la propietat privada com a la propietat pública estatal: accés universal als recursos concebuts com a propietat comuna i distribuïts entre iguals.<sup>3</sup>

2. Ostrom, E. (2011). *El gobierno de los bienes comunes. La Evolución de Las Instituciones de Acción Colectiva*. Fondo de Cultura Económica: Mèxic DF.

3. Bauwens, M. (2006). «La economía política de la producción entre iguales» a: <http://p2pfoundation.net>.





El debat sobre el comú digital —els *procomuns*— convidà que d'altres dimensions es repensessin sota el prisma de la producció del comú. Aquesta discussió orientà, per exemple, el treball realitzat per Hardt i Negri a *Commonwealth*, on situaven a la metròpoli mateixa com «un immens dipòsit de riquesa comuna». Pels autors, avui assistim a un desplaçament de la *metròpoli industrial* a la *metròpoli biopolítica*. I en l'economia biopolítica hi ha una relació cada vegada més intensa i directa entre el procés de producció i el comú que constitueix la ciutat:

La ciudad no es sólo un hábitat urbanizado hecho de edificios, calles, subterráneos, parques, sistemas de alcantarillado y cables de comunicación, sino también una dinámica viva de prácticas culturales, circuitos intelectuales, redes afectivas e instituciones sociales. Estos elementos del común contenidos en la ciudad no sólo son los prerequisites de la producción biopolítica, sino también su resultado; la ciudad es la fuente del común y el receptáculo por el que éste fluye.<sup>4</sup>

## Comunalitzar la ciutat

La ciutat com a comú urbà és resultat, doncs, de la producció social. En conseqüència, en un context general del mode de producció capitalista, la riquesa comuna de la ciutat és constantment expropiada i privatitzada —pels mercats inversors, per l'especulació immobiliària, etc. Com analitza el geògraf David Harvey, indústries privades del sector turístic capitalitzen comercialment l'ambient i atractiu d'una ciutat —bé comú, producte col·lectiu dels seus habitants— i extreuen rendes de monopoli. Promotors immobiliaris poden beneficiar-se, de forma semblant, de l'existència d'un parc construït arran de les lluites dels moviments populars urbans. I la indústria automobilística, a la vegada, també es beneficia de forma privada del bé comú del carrer.

La lluita per apropiar-se dels espais i bens públics a la ciutat, aleshores, segueix en peu. Uns imposen nous «enclosures» per a

4. Hardt, M. ; Negri, A. (2011). *Commonwealth. El proyecto de una revolución del común*. Akal: Madrid.





una apropiació privada. Altres desitgen obrir-los per a un gaudi comú. És en aquest sentit que els bens comuns no s'han de considerar com un tipus particular de coses o actius, sinó com una relació social inestable i mal·leable. Existeix una pràctica històrica de *comunaltització* de la ciutat, visibilitzada en els moments extraordinaris de les lluites socials dels seus habitants. Per David Harvey, per exemple, durant el 15M l'espai públic tornà a ser un bé comú:

Las plazas Sintagma de Atenas, Tahrir en el Cairo y de Catalunya en Barcelona eran espacios públicos que se convirtieron en un bien común urbano cuando la gente se reunió allí para expresar sus opiniones políticas y proclamar sus reivindicaciones.<sup>5</sup>

Per altres autors com Silvia Federici, el que resulta encara més important és que continuïn sorgint nous tipus de comuns, que van des del software lliure a l'economia solidària: «tot un món de noves relacions socials que es basen en el principi de compartir en comú». Per aquesta mirada, la construcció de comuns urbans solidaris ha estat una resposta autoorganitzada davant la precarització existencial provocada pels ajustos del capitalisme:

De fet, en aquests temps de crisi permanent i continus atacs a l'ocupació, els salaris i els espais socials, la construcció de comuns —com bancs del temps, horts i jardins urbans, agricultura sostinguda per la comunitat, cooperatives d'aliments, monedes locals, llicències Creative Commons o el troc— representa un mode de supervivència essencial.

En aquest context, l'anàlisi feminista de Federici reivindica l'aportació mundial de les dones a la creació i manteniment dels bens comuns. Per Federici, arreu del planeta i molt sovint vinculades a les comunitats camperoles i indígenes, «les dones han tingut un major interès en la defensa de la naturalesa comuna». En moltes regions han estat les primeres de lluitar contra la destrucció de l'entorn; arriscant la vida per salvar la Vida, han lluitat contra l'explotació forestal, contra la venda de boscos o la privatització

---

5. Harvey, D. (2012).





de l'aigua. A més de la defensa dels comuns naturals, «les dones també han donat vida a diferents mètodes per a posar en comú els recursos», com les *tontines*, una de les modalitats més difoses de banca popular arreu dels continents americans i africans, que arriben a les ciutats europees sovint de la mà de les dones migrades i les seves formes d'ajuda mútua. Per Federici, històricament, les dones s'han unit per a «*crear fórmules comunals de reproducció social*»: menjadors populars, cuines col·lectives, espais comunitaris de criança i per a la gestió de l'aigua, la terra, la salut o la cultura. En definitiva, «formes de producció i reproducció social cooperatives basades en el valor d'ús i operant de manera autònoma enfront de l'Estat i el mercat». Per Federici, i a diferència d'Olstrom, la defensa i producció de comuns s'ha d'emmarcar en una estratègia anticapitalista. Més enllà de conformar-se a ser un tercer sector entre l'Estat i el mercat, els comuns «han de ser un mitjà per a la creació d'una societat igualitària i cooperativa».<sup>6</sup>

Per avançar, doncs, en la constitució de ciutats equitatives i cooperatives, cal impulsar i donar suport a tots els processos que aprofundeixin la seva comunalització. Col·lectivitzant la riquesa social produïda socialment. Preservant i ampliant els bens comuns naturals existents. Redistribuint el poder, la renda i els treballs —entre classes socials, entre homes i dones, entre persones autòctones i migrades. Posant en comú la reproducció de la vida urbana. De forma quotidiana, amb estratègies de producció i reproducció social cooperativa. De forma disruptiva, amb la lluita per la defensa i reapropiació dels bens comuns urbans. De forma constituent, generalitzant noves institucions democràtiques per a l'autogovern del comú.

---

6. Caffentzis, G. ; Federici, S. «Commons against and beyond capitalism» a *Community Development Journal*, 49, 2014, p. 92-105.





## VIII. BARRIS PER VIURE, LLUITAR I CREAR

De quina matèria està fet un barri? És només un hàbitat urbanitzat amb edificis, carrers, clavegueram i cables de comunicació? O és més aviat un conjunt de pràctiques culturals, d'institucions socials, de xarxes afectives? Un barri no és una unitat fàcilment objectivable, ja que és una forma d'urbanització construïda mitjançant l'estructuració complexa de processos polítics, econòmics i socials. De processos humans, per tant, sempre desbordants i contradictoris.

No és una simple expressió geogràfica, ni una realitat immutable, sinó que té la seva pròpia sensibilitat, les seves projeccions, la seva història particular, la seva capacitat de canvi. Un barri és un escenari social significatiu, específic i constructor de processos col·lectius, articulats per unes relacions socials pròpies i per l'autoconsciència de la vida comunitària. Té la seva identitat i la seva memòria, i també els seus somnis de transformació.

### Comunitats de lluita

Avui, els nostres barris no són aquella fotografia en blanc i negre indiferent al pas del temps, sinó que estan travessats per intenses i canviants dinàmiques globals. Per fluxos econòmics i financers internacionals. Per decisions administratives municipals, autonòmiques, estatals, europees. Per xarxes comunicatives intercontinentals. Per fenòmens migratoris i culturals a gran escala. Els barris, avui, són barris del món.

No obstant, en alguns casos, encara s'hi segueixen construint, de forma relativament autònoma, identitats socioculturals i





polítiques específiques. No sense contradiccions internes —de classe, d'origen, de gènere, de «raça», d'opció sexual...—, en els nostres barris es produeixen i reproduïxen certes comunitats de lluita capaces de forjar, per exemple, resistències i alternatives a la ciutat neoliberal.

En el barri s'hi viu l'explotació del treball precari i del desnoament, es pateix les retallades en salut i en educació, es sofreix la repressió policial i la violència de gènere. Però també s'hi viu l'acolliment, la solidaritat, el reconeixement comú, la insubordinació, la resolució de necessitats, els nous projectes comuns. Què fa possible que, als barris, l'experiència vital contingui encara una certa plenitud satisfactòria? Què fa possible la potència sociopolítica del barri?

## Una altra geografia social i material

L'autoorganització obrera que arrencà a mitjan segle XIX en uns barris barcelonins i catalans fet de xemeneies i telers, però també de cooperatives i ateneus, amb fortes normes de reciprocitat i sòlides xarxes locals de recursos mutus. Les conquestes del moviment popular urbà en el tardofranquisme, en aquella pugna que contemplà l'apropiació del salari indirecte (equipaments, educació, salut...) i la construcció física i urbanística dels barris. Les reapropiacions d'edificis convertits en centres socials dels anys 90 i 2000, conquistant espais d'autonomia, sociabilitat i contrapoder al cor d'una onada d'especulació financera i immobiliària que finalment esclatà empobrint-ho tot.

Aquelles geografies de l'altra ciutat són la terra fèrtil on arrela de nou el somni de la solidaritat i l'emancipació urbana. Avui l'horitzó és la creació i vivència de barris cooperatius, on aturar l'urbanisme mercantilista i crear espais de totes i tots. On impulsar relacions de cooperació i pràctiques socials autogestionàries. On aixecar una trama d'espais socials que allotgin sociabilitats, intercanvis culturals, iniciatives d'economia social i solidària. On els barris juguin un paper de primer ordre en l'intent de revertir la desigualtat espacial de la ciutat capitalista.

El barri —i les seves institucions socials— faciliten l'articulació entre les diverses escales de la vida social urbana, materialitzen





referents espaciotemporals i possibiliten la vida comunitària a partir d'identitats compartides i xarxes de solidaritat i suport mutu. Generant un «nosaltres» obert i en procés de construcció permanent, els barris són unitats humanes que escapen a l'abstracte fredor de la indiferència metropolitana. En ells, encara s'hi pot viure, lluitar i crear.









SEGONA PART  
MEMÒRIA COOPERATIVA  
PER A UNA ALTRA CIUTAT







## I. BARRIS CREATS A COPS DE COOPERACIÓ<sup>1</sup>

La consciència de barri i l'experiència de lluita fan que, si més no en la ciutat de Barcelona, el barri pugui ésser un instrument polític notable, no sols d'una certa descentralització administrativa —sempre desitjable, però sempre insuficient— sinó, sobretot, d'autogestió popular, que permeti no ja la participació, sinó l'autogovern del poble.

CARLES CARRERAS, 1980.<sup>2</sup>

No es descobreixen barris com si fossin accidents geogràfics, sinó que se'ls construeix; afirmava Manuel Castells en la seva coneguda obra *La cuestión urbana*. Efectivament, un barri no és un simple expressió geogràfica ni tampoc una unitat natural donada, sinó que —com suggerí el mateix autor— és el resultat concret d'una forma d'urbanització impulsada mitjançant l'estructuració de processos polítics, econòmics i socials.<sup>3</sup>

Els barris són tan antics com l'existència de les mateixes ciutats, però les seves formes i funcions han anat transformant-se notablement al llarg del temps, ja que aquest resultat del procés urbanitzador no s'ha donat mai d'una forma neutral ni homogènia, sinó que sempre ha estat íntimament relacionat amb l'estructura socioeconòmica dominant. Pel cas que ens ocupa, en les ciutats del capitalisme industrial, s'hi produïren unes diferenciacions de classe que tingueren com a resultat més visible un espai urbà fragmentat, amb la típica —i esquematitzadora— distinció espacial. Per una banda, un *centre*, com el lloc de les representacions del poder hegemònic; per l'altra, unes *zones residencials*, on habitaven les classes altes, i finalment uns *barris populars*, el lloc de les classes subalternes.

1. Escrit amb Marc Dalmau.

2. Carreras, C. (1980). *Sants, anàlisi del procés de producció de l'espai urbà de Barcelona*. Serpa: Barcelona.

3. Castells, M. (1974). *La cuestión urbana*. Siglo XXI: Madrid.





Cada un d'aquests espais, evidentment, tingué les seves zones de transició, així com les seves característiques, identitats i relacions socials pròpies; però per a copsar la força i la vitalitat dels territoris habitats per les classes treballadores, n'hi ha prou de tenir en compte que el mateix concepte de *barri* ha estat associat, molt sovint, a la identificació del *barri popular*.<sup>4</sup>

En la història social de Barcelona, els barris populars —la seva gent, la seva realitat associativa, les seves lluites— han jugat un paper de primer ordre en l'intent de revertir la desigualtat espacial de la ciutat capitalista. En el dia a dia, de forma permanent i silenciosa, i sovint també rugint en períodes d'especial intensitat, des dels barris populars barcelonins s'ha batallat durament per a la creació d'una ciutat que no reproduís els interessos de les classes dominants. Això és, el somni d'una democràcia urbana que integri en el seu si —i materialitzi espacialment— l'emancipació i la justícia en les seves dimensions polítiques, econòmiques i socials.

Fos en les barricades obreres de 1909 o en els comitès de barriada de la revolució social de 1936; fos en el moviment veïnal sota i contra el franquisme o, fins i tot, en les assemblees barrials que confluïren i foren desbordades durant el 15M del 2011, els barris populars barcelonins han jugat un paper fonamental en la construcció d'una *altra ciutat*, ja que més enllà dels esclats de protesta i antagonisme, han estat espais privilegiats per a l'autoorganització i la cooperació social, unes tasques protagonitzades per un anonimat col·lectiu que ha contribuït a la dignificació de la vida urbana.<sup>5</sup>

Tanmateix, la capacitat dels barris populars de construir protesta i alternativa social no és una característica exclusiva de Barcelona, sinó que és una constant en gran part dels barris populars de les metròpolis d'arreu del món. Per què el *barri* ha tingut històricament, i avui manté encara en molts casos, aquesta potència per a la transformació social?

4. Topalov, C. (1979). *La urbanización capitalista*. Edicol: México.

5. La tesi de la lluita de barri com a creadora d'una altra ciutat és la que trena l'estudi, per exemple, de VV.AA. (2010). *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Icària: Barcelona.





## Nocions de barri

Ja des dels anys 20 del segle passat, la sociologia urbana de l'Escola de Chicago, impulsada per autors com Robert Park, arribà a aparellar la pròpia noció de barri amb la de «comunitat». Entenien el barri, així, com un escenari social significatiu, específic i constructor de processos socials, articulats per l'autoconsciència de la vida comunitària barrial.<sup>6</sup> Per a aquella visió, les zones diferenciades de la ciutat havien anat adquirint, amb el temps, les qualitats dels seus habitants, i el que en un principi era una simple expressió geogràfica es transformava en un barri, això és, una localitat amb la seva pròpia sensibilitat, les seves tradicions i la seva història particular.

Malgrat que aquella visió naturalista del barri fou criticada per autors com Henri Lefebvre, que entenien que no és una noció que pot ser explicada per si mateixa, sinó que obeeix a processos socials, econòmics i polítics més amplis, el concepte de «barri» ha mantingut el seu significat recurrent en la vida urbana actual, construint —de forma relativament autònoma— identitats socioculturals, polítiques i amb valors de distinció simbòlico-ideològica.<sup>7</sup> Què ha fet possible aquesta potència sociopolítica del barri?

En primer lloc, el barri ha estat l'espai urbà que, històricament, ha contingut les relacions socials immediates, operant com una baula entre l'ésser individual i l'ésser social. Ja fos facilitant la convivència o exacerbant el conflicte a partir de la interacció social, ha estat l'espai d'aprenentatge i formació d'una certa condició social. Ha operat, transcendent el marc purament familiar, com el lloc d'iniciació d'una determinada activitat: des de les relacions amoroses o els primers contactes socials i esportius, fins al lleure, la festa o les iniciàtiques manifestacions polítiques.<sup>8</sup>

En segona instància, les identitats socials, culturals i polítiques dels barris populars no es poden deslligar de la concepció del barri

---

6. Park, R. E. (1999). *La Ciudad y Otros Ensayos de Ecología Urbana*. Serbal: Barcelona.

7. Gravano, A. (2005). *El barrio en la teoría social*. Espacio: Buenos Aires.

8. Buraglia, P. «El barrio, desde una perspectiva socio-espacial. Hacia una redefinición del concepto»: VV.AA. (1998). *El barrio, fragmento de Ciudad*. Barrio Taller: Bogotá.





en tant que experiència històrica. En el cas de gran part dels barris populars barcelonins, aquests poden ser entesos com les unitats que havien deixat de ser l'antiga comunitat local, l'existència de la qual era prèvia a l'expansió de la ciutat. Formats per l'absorció de poblacions abans independents, crescudes a l'ombra de les fàbriques i tallers, seguiren mantenint una unitat mínima de diferenciació espacial i unes formes culturals pròpies, amb les seves relacions de veïnatge, un tipus de relacions socials amistoses, de solidaritat, d'ajuda mútua i de proximitat, que alguns autors han definit com a pròpies de «la intensitat de vida barrial».<sup>9</sup>

En tercer lloc, el barri és una producció col·lectiva. En «el món del vianant», les xarxes socials barrials permeten als seus habitants construir una identitat comuna, un sentit de comunitat forjat per compartir residència, proximitats quotidianes, trajectes, comunicació, sociabilitats, imaginaris, recursos, equipaments; unes pràctiques d'apropiació i ús de l'espai que el converteixen en un *lloc*. Les pràctiques recreen el barri.

El barri, doncs, facilita l'articulació entre les diverses escales de la vida social urbana, materialitza referents espaciotemporals, i possibilita la vida comunitària a partir d'identitats compartides i xarxes de solidaritat i suport. El barri com a generador d'un nou «nosaltres»:

Pero así la identidad barrial [...] se alimenta de la experiencia compartida en la ocupación, producción y uso de un espacio, no se agota en lo territorial; es ante todo, un referente simbólico. Así el barrio popular como construcción colectiva, teje una trama de relaciones comunitarias que identifica a un número de habitantes venidos de muchos lugares y con historias familiares diversas, construyendo un nuevo «nosotros» en torno al nuevo espacio y la historia compartidos. En esta urdimbre territorial se construye una plataforma de experiencias de sus pobladores que se manifiesta en modas, lenguajes, gustos musicales, prácticas lúdicas y deportivas, creencias religiosas y rituales (religiosos y laicos); en fin, en un imaginario colectivo

---

9. Ledrut, R. (1976). *Sociología urbana*. Instituto de Estudios de Administración Local: Madrid.





que les confiere una identitat barrial popular, claramente distinguible de la de otros grupos sociales.<sup>10</sup>

Les capacitats comunitàries que permet el barri, per contenir relacions socials immediates, experiències històriques i identitats culturals compartides, són processos fonamentals perquè n'emani una capacitat transformadora. Més enllà, existeixen determinades condicions que, ocasionalment, han convertit la malla comunitària barrial en allò que Emili Salut l'any 1938 definí amb precisió: «barris que foren veritablement viviers de revolucionaris».<sup>11</sup>

### El barri, viver de revolucionaris

Si la ciutat, com afirmà Lefebvre, no és només un producte social sinó sobretot un escenari de confrontació social, els barris obrers barcelonins en el tombant del segle XIX i el XX foren el marc privilegiat del xoc entre les classes socials en formació.

En aquest sentit, la producció social dels barris obrers i populars barcelonins fou resultat de la conjunció entre, en primer lloc, les relacions hegemòniques productives i urbanes; el corporativisme burgès, que treballava per als interessos del capitalista individual i col·lectiu. En segon, les contradiccions i conflictes socials que generava el règim de producció industrial. I en tercer, les alternatives socials i econòmiques nascudes en la resistència obrera, i el seu enxarxament, que creà la malla de barri a partir de la cooperació social.

El cas del Poblenou barceloní és paradigmàtic d'aquests encreuaments. Barri eminentment obrer des de la seva fundació, nasqué de l'impuls industrial a redós de les primeres fàbriques. Els habitatges es construïren als intersticis que deixaven els prats d'indianes i les incipients manufactures, a les llenques que quedaven als marges, entre aiguamolls fangosos, joncars i llacunes inhòspites.

10. Torres Carrillo, A. «Barrios populares e identidades colectivas» a: VV.AA. (1999). *El barrio, fragmento de ciudad (II)*. Barrio Taller: Bogotá.

11. Salut, E. (1938). *Vivers de revolucionaris. Apunts històrics del Districte Cinquè*. Llibreria Catalònia: Barcelona.





El procés d'industrialització anà aparellat amb la urbanització intensiva del sol i propicià l'emergència de formes inèdites d'habitar el territori. La formació d'aquella realitat perifèrica encarnà l'aparició de noves relacions econòmiques, acompanyades d'una recomposició total de l'estructura social. Els terratinents es convertiren en industrials i els proletaris agrícoles —normalment jornalers sense terra— es tornaren en obrers, això és, en proletaris industrials. Un cop més, la propietat o no del sol i dels mitjans de producció fou l'element determinant per escatir la posició social respecte a l'incipient règim industrial. Aquelles transformacions mutaren les relacions de poder, però no repercutiren en un canvi de tendència respecte a l'equitat en la distribució del producte social. Ben al contrari, la desigualtat es reproduí sense fi, generalitzant les relacions d'explotació i intensificant l'antagonisme del conflicte de classe entre dominants i dominats, entre propietaris i proletaris. Tal com escrigué, el 1870, un dels precursors del cooperativisme, el murcià Fernando Garrido:

Nos encontramos ya, después de la gran convulsión política que destruyó el carcomido orden social formado durante la Edad Media, en los tiempos modernos, con nuevas relaciones entre el capital y el trabajo, y oposiciones, y antagonismos, y luchas nuevas entre las clases que han resultado privilegiadas y las que quedan sumidas aun en la servidumbre civilizada que se llama proletariado. El siervo de la ley desaparece y queda el siervo de la miseria. Las denominaciones cambian, cambia también la representación de la iniquidad, pero el problema existe sin resolver, agitando los entendimientos y provocando revoluciones.<sup>12</sup>

Qualsevol territori sempre és l'expressió dels conflictes socials que s'hi esdevenen, i el Poblenou fou escenari idoni per a la posada en escena d'aquell antagonisme. Malgrat que la primera articulació del barri responia a la necessitat d'extracció de plusvàlua del comandament capitalista mitjançant l'explotació fabril, les mateixes

---

12. Garrido, F. (1870). *Historia de las clases trabajadoras*. Imprenta de T. Nuñez Amor: Madrid.







condicions de perifèria industrial proporcionaren l'oportunitat per a l'emergència de noves formes de resistència. Les relacions de submissió pautades per les classes directores tingueren com a contrapart la creació d'un nou actor social, l'obrer proletari, que a llarg termini, arribaria a disputar l'hegemonia social de la burgesia. Evidentment no es tractà d'un procés evolutiu i lineal —la història no ho és mai—, sinó més aviat d'una naturalesa disruptiva, plena de sotrats i contratemps provocats per les circumstàncies de l'esdevenir històric. Però a pesar d'aquestes falles temporals, una fina línia discontinua permet enllaçar elements que assenyalen certa continuïtat, fites que denoten una coherència en les formes i expressions de la protesta obrera més enllà de les generacions i les dictadures.

Si per exemple s'estudien les dinàmiques de formació, les formes d'agregació institucional, l'evolució de la naturalesa de l'articulació sociopolítica, els esclats de protesta periòdics i els reposicionaments respecte a l'estructura econòmica i laboral del moviment obrer, es pot determinar que hi ha una seqüència de naturalesa cíclica que salva els moments de reflux (els períodes de repressió, la prohibició de l'associació, la clandestinitat...) i emergeix, cada vegada amb més força, en les conjuntures favorables. Una onada llarga de protesta que abraçà un període de cent anys (1840-1940) amb pics identificables (1854, 1870, 1909, 1919, 1931) fins a l'eclosió d'un antagonisme obrer proletari en condicions per aturar els militars en un cop d'estat i plantejar una revolució social.

El Poblenu fou un gresol d'aquestes formes de protesta i d'autoorganització. Una aproximació a la trajectòria i les etapes d'aquest cicle llarg de protesta en un territori concret permet comprovar la lenta solidificació de l'antagonisme, i que els embats o punts culminants de les lluites no hagueren estat possibles sense el sosteniment d'un combat més quotidià i subterrani. L'espontaneïtat de les masses no apareix per casualitat, fa acte de presència quan les condicions estan preparades per a la seva emergència. És en aquesta qüestió que l'estructuració de la sociabilitat i la institucionalitat obrera jugaren un paper clau: de les societats de resistència als sindicats, de les cooperatives als ateneus, de les corals als centres d'estudi. Totes aquelles formes d'articulació comunitària





foren l'argamassa essencial per a la construcció d'una subjectivitat i materialitat antagonista proletària que permetia el plantejament i en algunes (poques) ocasions la victòria en el combat.

Quin paper jugà la dimensió barrial en la trajectòria del conflicte entre classes? Com explicà en el seu moment Pere Lòpez, el control de l'espai era un punt estratègic per als contendents en la guerra total que concernia a la relació capital-treball:

Es dilatación del antagonismo en el territorio [...] señala al espacio urbano como base para la agregación de colectividades y palanca bien conocida para satisfacer las demandas planteadas en cada conflicto; o, simplemente, para consentir la pervivencia de unos modos de vida autónomos, desligados de la malla del poder capitalista.<sup>13</sup>

Per a Lòpez, a més, la qüestió central que es plantejava en el canvi de segle era la relació entre la inestabilitat en els llocs de treball i el «gran estancament» de la mà d'obra en els barris populars tradicionals. No obstant, aquell estancament no era res més que «autoterritorialització», una estabilitat al barri o poca mobilitat en l'espai que proporcionava als membres de la comunitat obrera recursos per a fer front a la precarietat econòmica. Als barris es forjà una robusta comunitat obrera i popular, amb fortes normes de reciprocitat i sòlides xarxes locals de recursos mutus.

La territorialització de les lluites obreres no fou únicament una tàctica defensiva, sinó que suposà, per al moviment obrer català, la pedra fonamental que constituí les seves formes d'organització. En paraules de Susanna Tavera, «el pes de l'activisme reivindicatiu dels barris obrers més degradats del centre urbà i dels petits municipis agregats a la ciutat a finals del segle XIX i principis del XX constituïa la base de l'anarcosindicalisme català des dels orígens de l'internacionalisme i molt especialment després de la creació de la CNT el 1910».<sup>14</sup>

13. Lòpez Sánchez, P. (1993). *Un verano con mil julios. Barcelona: de la reforma interior a la Revolución de julio de 1909*. Siglo XXI: Madrid.

14. Tavera, S. «Anarquisme o anarquismes? La historia d'un desplegament revolucionari heterogeni, 1930-1938». A *Catalan Historical Review*, 5: 225-238, 2012. IEC: Barcelona.





Les societats de resistència, i posteriorment les societats d'ofici, tenien molt sovint orígens locals, i fou la seva aposta per a construir un model federatiu el que explica el naixement del modern sindicalisme català, que funcionarà amb aquests patrons com a mínim fins al 1918, quan l'organització catalana de la CNT implementà la tàctica dels sindicats únics d'indústria. Que la major central sindical catalana de la història partís de la federació del *societarisme* d'oficis, en el cas de Barcelona molt sovint de base barrial (els antics pobles del Pla), ja ens indica la rellevància del barri com a unitat de la lluita obrera.<sup>15</sup>

Per a aquell període d'entre segles, autors com José Luís Oyón o Chris Ealham han estudiat, a més, la importància dels barris ja no només com a epicentres de la organització obrera en relació amb el treball assalariat, sinó com a nodes elementals d'una esfera pública proletària, basada en l'existència de xarxes de sociabilitat que fomentaven la construcció d'una hegemonia pròpia. Una certa «economia moral» *thompsoniana*, que defensava col·lectivament els interessos comuns obrers i desenvolupava lluites que afectaven les condicions de reproducció de la vida, com l'habitatge o l'alimentació.<sup>16</sup>

El movimiento anarquista formaba parte de los barrios de la época desde un punto de vista antropológico. El anarquismo era algo propio, un producto de los barrios, y también algo que construyó su identidad. Hay familias enteras anarquistas y grupos anarquistas que son grupos de amigos y conocidos de barrio. Estaba tan metido en las redes cotidianas de los barrios obreros que era básicamente imposible de reprimir. Había una cultura de barrio previa que tenía mucho que ver con la cultura anarquista y la complementaba, una cultura que justificaba en su código moral el delito económico para llegar a fin de

15. Per al paper de les federacions de societats d'ofici en l'origen del moviment obrer: Termes, J. (2000). *Anarquismo y sindicalismo en España (1884-1881)*. Crítica: Barcelona.

16. Ealham, C. (2005). *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898-1937*. Alianza: Madrid. Pel cas de la barriada obrera de Can Tunis: Lòpez, P. (2013). *Rastros de rostros en un prado rojo (y negro). Las Casas Baratas de Can Tunis en la revolución social de los años treinta*. Virus: Barcelona.





mes y una cultura de acción directa que se remontaba a los años treinta del siglo XIX. El movimiento anarquista atrapó y encauzó la tradición previa de protesta violenta y directa del pueblo de Barcelona.<sup>17</sup>

Si les primeres periferies industrials, els antics pobles del Pla de Barcelona com Sants, Gràcia o Sant Martí, veieren néixer el primerenc moviment obrer a mitjan segle XIX, les segones periferies bastides en les primeres dècades del nou segle encara tingueren una diferenciació sociogeogràfica més definida. La seva composició social fou més homogènia, completament obrera; i els seus usos més restringits, sobretot residencials, ja que els nous assentaments proletaris estaven allunyats de les fàbriques i tallers, encara al cor dels vells barris obrers i populars del Vuit-cents. Com ha estudiat José Luis Oyón, la major precarietat del nou proletariat, moltes vegades migrant, i la segmentació radical entre el lloc de l'espai assalariat i l'espai de la vida, fomentaren una radicalització militant important, i que noves lluites entorn del consum, l'habitatge o el transport, essencials per a la reproducció de la vida obrera en el territori, agafessin una dimensió més àmplia que anteriorment.<sup>18</sup>

Contra l'apropiació (per tant, desposseïció) capitalista de la ciutat, les lluites obreres territorialitzades contribuïren a la producció socialitzada de l'espai, ja que si els barris populars foren viviers de la protesta social, aquells revolucionaris i revolucionàries crearen i recrearen els territoris que necessitaven habitar.

## La força creadora de la cooperació social

El territori ha estat —i continua essent— un àmbit privilegiat d'acumulació de capital i de segregació social. Per tant, ha estat escenari d'una lluita de classes urbana, que ha conformat la identitat barrial i les seves relacions socials.

17. Obiols, I. «El anarquismo barcelonés es un producto propio de los barrios». Entrevista a Chris Ealham», *El País*, 6 de juliol de 2005.

18. Oyón, J.L. et al (2004). *El cinturón rojinegro. Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona (1918-1938)*. Carena: Barcelona. I Oyón, J.L. (2008). *La quiebra de la ciudad popular: espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Serbal: Barcelona.





El territori, a més, és un mitjà important de reproducció de la força de treball i d'obtenció del que urbanistes com Manuel Castells o Jordi Borja conceberen com a *salari indirecte*. L'habitatge, els equipaments, l'educació, la sanitat, la cultura, l'oci, els transports i la qualitat de l'entorn havien de proporcionar un salari indirecte que complementés el directe, obtingut en l'àmbit de la producció assalariada.

Castells, referint-se als anys setanta del segle XX, considerava que l'emergència dels moviments socials urbans era el resultat de la contradicció, pròpia del capitalisme, entre la lògica privada de l'acumulació del capital i la reproducció social de la força de treball. Per aquell motiu, aquells moviments posaven l'accent en l'abastiment dels *consums col·lectius* (equipaments, habitatges, salut, educació, espai públic) com una forma de lluita de classes tan important com la productiva. Els consums col·lectius, o, en la terminologia marxista clàssica, els «processos de reproducció de la força de treball», s'inserien de manera conflictiva en la lògica econòmica global capitalista, esdevenint central en la pugna entre capital i treball, i amb una forta materialització socioespacial. En aquell conflicte, l'organització associativa de la vida comunitària, així com la lluita per la descentralització política i l'autogestió barrial, esdevenien centrals. Per Castells, amb la lluita pels consums col·lectius, «els moviments socials urbans, i no les institucions de planificació, són els veritables impulsors del canvi i la innovació en les ciutats».<sup>19</sup>

Si la lluita pels consums col·lectius fou important en la dècada de 1970, cent anys abans fou constitutiva de la mateixa existència del barri popular. Si entenem que els hàbits de consum i els equipaments són condicions d'existència d'un barri,<sup>20</sup> la sòlida intervenció de la cooperació obrera en aquests àmbits ens porta a afirmar que aquesta fou determinant en la creació dels barris populars.

La raó d'això és que, en aquells barris obrers barcelonins, a cavall dels segles XIX i XX, a causa de la inexistència d'un Estat social que promogués el salari indirecte i contribuís a la reproducció de

19. Castells, M. (1976). *Movimientos sociales urbanos*. Siglo XXI: Madrid.

20. Ledrut (1976).





la força de treball,<sup>21</sup> fou la cooperació social en el territori la que generà unes xarxes de producció i distribució de bens i de serveis, la que generà el salari indirecte i garantí la reproducció autònoma i col·lectiva de la població. Una cooperació social genèrica, fluïnt a través de les xarxes d'ajuda i protecció mútua, d'intercanvis i de sociabilitats pròpies de la comunitat obrera, que s'anà solidificant amb la creació d'institucions autònomes específiques. Aquell trànsit conscient, com afirmaren els seus impulsors, pretenia passar precisament de la *cooperació social* puntual al *cooperativisme*, en tant que sistema d'emancipació col·lectiva que sistematitzés i fes perdurable la cooperació.

Si ens fixem en profunditat en el cooperativisme obrer barceloní del segle XIX i XX, veurem com articulà una alternativa econòmica amb un arrelament impressionant en el territori. Ja des de 1842, partint de les societats obreres de resistència, i influïdes per les filosofies del socialisme —anomenat per alguns— utòpic i pel republicanisme federal, es començaren a crear societats cooperatives sobretot de consum, encara que també de producció i crèdit. Les cooperatives de consum pretenien bàsicament suprimir intermediaris comercials burgesos i abastir-se directament d'aliments i altres productes de primera necessitat de manera que els obrers recuperaven part del salari expropiat pel comerciant. Amb els anys, aquelles institucions saberen col·lectivitzar els seus excedents de percepció (beneficis) i els dedicaren a afrontar les necessitats socials dels seus associats: educació, sanitat, mutualisme, caixes de resistència per afrontar vagues, locauts empresarials o atur, jubilacions, malalties, orfanats, viudetats, etc. En alguns casos, emprengueren iniciatives productives de segon grau i també habitacionals de base cooperativa, així com cooperatives autònomes de treball i producció. No obstant les dificultats, el cooperativisme obrer de consum fou la base perquè les classes treballadores barcelonines s'erigissin en subjectes de la seva pròpia emancipació econòmica, i l'eina per a crear polítiques socials autogestionades en un context on no existia, ni remotament, l'Estat del benestar.

---

21. Reproducció assumida en solitari, essencialment, pel treball domèstic de les dones, a través de la divisió sexual del treball pròpia del patriarcat.





A Barcelona, les cooperatives de consum proliferaren sobretot en els antics pobles del pla, prop dels centres industrials i les fàbriques tèxtils. El Poblenu, Sants, Gràcia, El Clot i la Barceloneta en foren l'epicentre, i en menor mesura sorgiren experiències a Horta, Sant Andreu o el Poble-sec. Partint d'orígens ben modestos (uns baixos llogats, un sac de cigrons i un de patates, un bocoi de vi i una tina d'oli...), acabaren protagonitzant la vida quotidiana dels seus territoris, amb edificis propis i singulars que albergaven ja no solament relacions econòmiques fraternals, sinó també una rica vida social i cultural. Les cooperatives de consum garantiren l'abastiment alimentari de les poblacions treballadores allunyades del centre barceloní i contribuïren a crear la identitat cultural dels antics pobles del pla de Barcelona. I, no menys important, exerciren de rereguarda col·lectiva en uns anys en què el conflicte de classes a la ciutat (vagues, locauts patronals, pistolerisme, dictadura de Primo de Rivera...) situava els i les obreres en una indefensió social permanent. Formaren part, en definitiva, d'aquella Barcelona obrera articulada per ateneus, escoles racionalistes i centres obrers. Això és, la creació proletària de la ciutat.

Partint de la solidaritat i l'ajuda mútua, les cooperatives es convertiren en institucions socials de primer ordre i organitzaren el consum, la producció i el crèdit de milers de famílies treballadores seguint els principis de la democràcia econòmica. A partir de la fórmula autogestionària, milloraren la vida dels seus membres, tot aspirant a substituir les relacions socials capitalistes per la pràctica de la cooperació. Al Barcelona, l'any 1935, unes deu mil famílies s'organitzaven en una seixantena de cooperatives de consum.<sup>22</sup> Ja el 1937, en el context extraordinari de la guerra civil i la revolució social, 350.000 famílies catalanes vehiculaven el seu consum en les cooperatives obreres. A Poblenu, barri capdavanter del cooperativisme de consum barceloní, de la vintena d'entitats que n'hem trobat referències, destacaren l'Artesana (1876), La Flor de Maig (1890), l'Econòmica (1893) i Pau i Justícia (1897).

A l'ombra dels grans esdeveniments històrics, les cooperatives, com els ateneus obrers, actuaren en un àmbit més subtil i invisible:

---

22. Garcia, J.; Miró, I. (2013). *Cooperatives 1840-1939/BCN*. Museu d'Història de Barcelona: Barcelona.





la vida quotidiana. I va ser en la reproducció silent d'aquest dia a dia de barri, on aportaren el seu gra de sorra a la transformació de les condicions d'existència de les classes populars. Foren punts de trobada, institucions educatives i artístiques de primer ordre, però sobretot catalitzaren una altra economia: assajaren un món sense capitalisme. En aquells temps de dura confrontació social, calia no tan sols resistir als embats de l'enemic sinó saber com funcionaria una hipotètica societat futura. Calia aprendre a organitzar l'economia, la producció, la distribució i el consum, i més enllà, l'educació, la vida cultural o la sanitat. En aquest sentit, l'economista i feminista Regina Lamo afirmava, el 1926:

El cooperativismo es una escuela con despensa, donde el hombre se alimenta el cuerpo y el cerebro, y se va capacitando dentro de la cooperativa a manejar el negocio de compraventa, y contabilidad, para que así, poco a poco, se vaya formando el cooperador técnico-práctico, que en un porvenir no muy lejano, sepa manejar el tinglado de la futura sociedad cooperatista que ha de sustituir a la actual sociedad burguesa.<sup>23</sup>

Les cooperatives foren una peça fonamental no només de la potent sociabilitat obrera, sinó de les infraestructures necessàries per bastir l'esfera antagonista que participà en els grans combats de l'època. L'extensió i maduració de la cooperació social entre el proletariat institucionalitzà, de forma autònoma, la solidaritat de classe, i forjà generacions senceres de lluitadors i lluitadores a partir de l'aprenentatge comunitari d'una cultura de resistència. Unes competències polítiques i unes capacitats tècniques que es posaren en joc més tard, per exemple, durant les col·lectivitzacions de 1936.

Aquelles cooperatives van saber afrontar i resoldre les necessitats de les poblacions urbanes proletaritzades del moment. Abastiment alimentari, equipaments, prestacions socials, educació, sanitat, crèdit, fins i tot habitatge i renda associada al treball cooperativitzat foren algunes de les necessitats materials i culturals afrontades des de les cooperatives obreres. Institucions socials

---

23. *Acción Cooperatista*, núm. 180, 15 d'octubre de 1926.







fermament arrelades als seus territoris, als seus barris i als seus pobles esdevingueren puntals d'una economia de proximitat, autogestionada per les relacions de veïnatge. I entengueren, algunes en major mesura que altres, que la cooperativa no podia sobreviure en tant que entitat aïllada davant el mercat capitalista, sinó que havia de ser un node articulat d'un moviment socioeconòmic que propugnés la transformació global: l'aspiració de superar el capitalisme i la societat de classes.

Les cooperatives obreres foren experiències d'autogestió proletària que assajaren l'emancipació de classe enmig d'una lluita social virulenta. En la seva temptativa, construïren els barris populars a cops de cooperació social.





## II. EL COOPERATIVISME OBRER DE CONSUM A BARCELONA: UNA TEMPTATIVA D'AUTOABASTIMENT PROLETARI

### Naixements

En Vicenç, jornaler de 40 anys, viu a la plaça del Mercat. En Martí és tintorer a l'Espanya Industrial. En Joaquim, manyà, viu al carrer Alcolea. En Marià és botoner i té casa a Comtes de Bell-Lloc. En Francesc, casat amb la Josepa, té 24 anys i viu al carrer de Jocs Florals. En Josep és jornaler, com en Sixte i en Francesc. En Pere també fa de manyà. Tots es coneixen del veïnatge més proper, les seves dones feïnegen juntes al Vapor Nou. Ells són sobretot jornalers i peons, però també n'hi ha que fan de mecànics, fusters, vidriers, ebenistes, lampistes, tallistes, picapedrers o paletes. L'1 de setembre de 1897, el mateix any que Barcelona s'empassa, afamada, els antic pobles del pla, funden a Sants la cooperativa de consum La Nova Obrera.<sup>1</sup>

Cinc carrers més avall, El Cor de la Trompeta posa veu, des de 1880, als anhels de llibertat popular. Canten: «Estem cansats de mals governs / en volem un que porti el *gorrofrigio* / visca la Federació!». I també:

D'escorpins, dragons i aranyes / ja en comencem a estar tips /  
que es mantenen a l'espatlla / pagant sempre el pobre infeliç /  
Com la ignorància és tanta / i abunda tant l'immoral / és de  
l'obrer l'ensenyança / des del bressol al treball.

---

1. *Llibre de socis*, Cooperativa La Nova Obrera, 1897.





I més:

Vingui el barril de petroli / i directes als convents / a cremar  
aquesta llavor / de Mares de Déu i sants / i de tot fer-ne foguera  
/ alarma republicans!<sup>2</sup>

Molts dels cantaires del Cor treballen al Vapor. Els de més edat han conegut en Pau, veterà que milita a les files anàrquico-col·lectivistes des de 1873. En Pau és un home bonhomí, però sovint va capcot per la indiferència que els seus companys de la secció de teixits senten per l'Associació. Guanya de 8 a 9 pessetes la setmana, mentre que el fill gran, d'aprenent, n'aporta dues pessetes i mitja. Són cinc a la família, han de pagar el lloguer, i en Pau fa més de cinc mesos que no ha tastat el vi i més de dos que no ha mastegat un bocí de carn. L'aliment de la família es redueix, cada dia, a pa i aigua. El còlera se l'endú el 1885. El còlera i la gana.<sup>3</sup>

Els amics del Cor defugen la taverna i s'han agermanat en la cançó. Sovint tenen present en Pau, i tots els Paus que han conegut. I:

*Con el fin de sustraerse de los abusos que cometían algunos establecimientos de comestibles del expueblo de Sans, se reunieron algunos obreros y acordaron fundar una cooperativa, al objeto de comprar los productos que ellos consumían, y repartírselos conforme los fueran necesitando, procurando que fueran de excelente calidad y exacto peso.<sup>4</sup>*

Fan una mena d'accions de 10, 15 i 25 pessetes. En una setmana reuneixen 26 duros, suficients per a llogar una botiga per 15 pessetes al mes, al carrer Toledo. Compren un bocoi de vi, un sac de mongetes, un altre de patates, i obren la Lleialtat Santsenca. És

---

2. «Lletres del Cor de la Trompeta de la Lleialtat Santsenca (1880-1916)» a: Miró, I.; Dalmau, M. (2010). *Les cooperatives obreres de Sans. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*. La Ciutat Invisible: Barcelona.

3. *La Revista social*, 20 d'agost de 1885. Citat a Enrech, C. (2004) *Entre Sans i Sans. Història social i política d'una població industrial a les portes de Barcelona (1839-1897)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

4. *Cooperatismo*, 15 de desembre de 1916, núm. 44.





hivern de 1891. Al poc temps, es traslladen al carrer Olzinelles, a una casa envoltada d'horts i cultius: els cooperadors barcelonins la coneixen per la «Cooperativa del Camp». Ja són 70 associats i reuneixen un capital de 10.000 pessetes. Es traslladen en diverses ocasions més, fins que troben un local adient. Als baixos, hi habiliten el magatzem de queviures, i al pis, l'oficina i el cafè. Als cinc anys de la fundació de la cooperativa, creen un forn per a assortir-se de «pa bo i barat», i als set, ja elaboren *tocino*.<sup>5</sup>

Deu carrers amunt, La Formiga Obrera camina des de 1885. Han sabut de temptatives anteriors fracassades, com la Unió Obrera de Sants, que s'inicià el 1873 amb un forn de pa i una botiga d'oli i de vi. L'excés de percepció de la Unió era destinat íntegrament a la subvenció de l'escola per als fills dels associats. Però es dissolgué, «*por el convencimiento que tienen los compañeros de que la cooperación no resuelve el problema social*».<sup>6</sup>

*Els de la Formiga* també han viscut de prop la ruïna de l'Econòmica, que repartia sabó, llard de porc i roba entre els seus membres, i que fou liquidada el 1877 pel barber Magí. Així i tot, van endavant. Han estat tretze anys en un local que se'ls ha fet petit, i amb el capital estalviat col·lectivament, compren dos habitatges al número 40 del carrer Galileu. Les obres duren vuit mesos. De 9 del matí a 9 de la nit, els dies laborables, i de 7 del matí a migdia, els festius, tres oficials paletes, quatre oficials fusters i una quarantena de peons provinents de les files dels associats amassen calç, tamisen l'arena, carretegen totxanes i aixequen columnes i estructures de ferro. Els baixos de la nova seu seran per al magatzem, la botiga de queviures i el forn. Els tres pisos restants acolliran el cafè, les oficines i la sala per a les activitats socials. El 4 de juny de 1900 acaben les obres i ho celebren amb una excursió al Tibidabo, on fa parlaments el conegut cooperativista Joan Salas Anton.

La Formiga és una cooperativa «a la moderna». Aprofitant el canvi de local, aposten per modificar també el funcionament de la cooperativa. A partir d'ara, obren la botiga tot el dia i incrementen el destí col·lectiu de l'excés de percepció. Si fins aleshores

5. Eol «Entreviu amb el President de la Cooperativa La Lealtad Sansense». *Cooperatismo*, 15 de juny de 1919, núm. 103.

6. *La Revista Social*, 13 de juliol 1882, núm. 58. Citat a: Enrech (2004).





les cooperatives de consum es repartien individualment els beneficis, la proposta de la Formiga, ideada pel seu president Munné i pel comptador Daidí, aporta innovacions organitzatives que garanteixen passar de la cooperació al cooperativisme. És a dir, de l'ajuda mútua circumstancial a una organització econòmica permanent encaminada a la resolució de les necessitats vitals dels seus associats.

Aquesta transformació de la Formiga es produeix, en primer lloc, instaurant:

*Un fondo de garantía ó reserva que permita puedan siempre adquirir los géneros con mayores ventajas que los adquiere el Comercio especulativo, pudiendo así reportar con su baratura mayores economías.*

En segon lloc:

*Hacer que el cooperador, aparte de los beneficios que en sus ahorros é higiene logre dentro de la cooperación, pueda crearse un fondo con que poder hacer frente en cualquiera de los trances de la vida á las contrariedades que le sobrevengan como es falta de trabajo, enfermedades, etc.*

I finalment, «procurar para el obrero cooperativo un bienestar en su ancianidad ó invalidez».

És així com a la Formiga es passa de la cooperativa individual a la cooperativa mixta: cada quatre mesos, el 40% de l'excés de percepció es destina a un capital col·lectiu denominat d'invalidesa, un 10% al capital de reserva, i un 50% es reparteix entre els socis, a prorrata del respecteiu consum. El model serà replicat per les cooperatives del nou segle.

## **L'accés de les cooperatives als proveïments alimentaris (1900-1919)**

Al gener de 1900, vint-i-dues entitats barcelonines formaven part de la Cambra Regional de les Cooperatives de Catalunya i Balears. La Formiga Obrera, la Lleialtat Santsenca i la Nova Obrera, de





Sants; la Lleialtat, Teixidors a Mà, la Constància i la Instructiva, de Gràcia; la Flor de Maig, l'Econòmica, Pau i Justícia, i l'Artisana, del Poblenou. Aquells tres territoris, més el Clot, eren els barris de la ciutat on la presència del cooperativisme obrer era més important. A la Cambra també hi havia associades la Confiança Andreuenca i l'Andreuenca, la Vanguardia Obrera d'Horta, la Unió de Les Corts, La Torre de Sant Gervasi, la Fraternitat de la Barceloneta, l'Economia de Poblet i la Central de Fort Pienc. Així com tres cooperatives de producció: l'Obrera Fideuera, la Fidelitat i la Producció Treballadora.

Entitats com l'Antiga del Camp de l'Arpa (1866), la Constància Martinenca (1868), l'Antiga Independent (1887), l'Amistat Martinenca (1892) o la Guardiola Familiar (1899) completaven la constel·lació de les cooperatives que poblaven incipientment els barris obrers barcelonins. De dimensions molt reduïdes la majoria d'elles, només començaven a despuntar la Flor de Maig, amb cent cinquanta socis, i la Lleialtat Santsenca, amb noranta.

Fins aquell moment, les cooperatives de consum catalanes havien anat proliferant prop dels centres industrials, sobretot a les comarques barcelonines i gironines. Aixecades per obrers militants del republicanisme federal, influïdes pels socialistes utòpics, eren una de les evolucions de les societats de resistència: la branca que articulava l'autodefensa obrera en la reproducció social. Sense un desenvolupament comparable a d'altres països europeus, però encapçalant el cooperativisme a l'Estat espanyol, les cooperatives de consum catalanes havien funcionat durant dècades malgrat la manca d'una coordinació orgànica o d'una visió estratègica de conjunt.

Aquell fet s'intentà pal·liar el juny de 1899 amb el Primer Congrés Cooperatiu Catalano-Balear, celebrat al Palau de Belles Arts de Montjuïc. De les 110 cooperatives existents a Catalunya, n'assistiren delegats de 48, representant a 6.943 famílies, amb un consum aproximat de 2.755.479 pessetes.<sup>7</sup>

El Congrés decidí crear la Cambra Regional, així com l'organisme econòmic que havia d'iniciar les compres en comú de

---

7. «El Primer Congreso Cooperativo Catalano-Balear», *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, núm. 3.





les cooperatives, l'Oficina de Relacions Comercials. Inspirada en la Co-operative Wholesale Society, el model recíeix dels cooperativistes anglesos, l'Oficina cercà una integració vertical per a permetre processos de distribució majoristes dels productes entre les entitats associades.

Fins aleshores, i pel que fa a la qüestió alimentària, els socis de les cooperatives barcelonines acomplien l'objectiu de suprimir l'intermediari comercial primari a partir de la compra mancomunada i directa a la cooperativa. No obstant, les entitats encara no havien afrontat la supressió de l'intermediari comercial de la distribució, i havien anat comprant, de forma individual, tant als mercats centrals com a d'altres proveïdors privats. I malgrat la crida a abastir-se en cooperatives de producció com l'Obrera Fideuera, productes com la farina eren habitualment adquirits a empresaris com Antoni Pascual.

L'Oficina intentà revertir la desorganització obrint un despatx al carrer Tarrós, a Ciutat Vella, on instal·là «una exposició permanente de muestras de géneros con sus precios y condiciones detalladas», amb l'objectiu que, setmanalment, els encarregats de compres de les cooperatives hi assistissin a fer els proveïments. S'hi ofería arròs, cafè, fideus, sucre, cigrons, formatge, vi del Priorat i de la cooperativa de Cervelló, mongetes de la Cambra Agrícola de Valls, així com elements necessaris per a l'emmagatzematge, com els taps de la cooperativa de producció de suro de Tossa.

A inicis de 1900, l'Oficina tenia adherides 41 entitats, si bé des dels seus inicis seguí un desenvolupament erràtic i patí molts problemes econòmics. Per recels, rutines o simple comoditat, no totes les cooperatives optaven per comprar-hi els seus productes. En les reunions de la Junta Comarcal, per exemple, eren habituals les queixes en aquest sentit, «lamentándose de que las cooperativas adscritas a la Oficina de Relaciones Comerciales no se valgan de la misma en todas las operaciones que efectúan».<sup>8</sup>

Malgrat els entrebancs, l'Oficina seguí dispensant vi de la Cooperativa Rubinenca, formatge de cooperatives holandeses, safrà de Llorca, xocolata, embotits de la cooperativa la Moral del Comerç, de Torelló; arrossos de València, l'Empordà i d'Amposta

8. *Revista Cooperativa Catalana*, maig de 1900, núm. 13.





(varietats bomba i amoquili) que arribaven descarregats del Moll, així com bacallà de cooperatives de pescadors d'Escòcia i Islàndia i patates de la cooperativa de Gironella, a 4,25 pessetes el quintar. El gir comercial efectuat per les cooperatives barcelonines, entre gener i juny de 1906, fou de 900.000 pessetes, de les quals 200.000 corresponien a la Flor de Maig, 125.000 a la Fraternitat, 95.000 a la Igualitària del Poble-sec i 40.000 a la Nova Obrera. El 1913 es dispensà sucre, formatge, arròs, mongetes, safrà, bacallà, farina, xarops, oli, anisats, xocolata, blat, i en el primer semestre d'aquell any les cooperatives hi compraren 371.000 pessetes, una evolució molt negativa respecte als anys anteriors. Les xifres següents encara decaigueren més: l'any 1916, les compres més importants a la Cambra foren de la Flor de Maig (34.203,65 pessetes) i del Forn Col·lectiu de Les Corts (17.932,50 pessetes). Prop del 90% de les compres en comú eren de farina.<sup>9</sup>

Paral·lelament als infructuosos intents d'integració vertical, durant aquest període es crearen altres estructures per a suprimir els intermediaris comercials secundaris. La primera i més elemental va ser l'autoabastiment de moltes cooperatives en el pa i la carn de porc. El 1905, per exemple, la Fraternitat de la Barceloneta, que aquell any ocupava disset homes i dues dones en la producció i venda, ja feia la panificació en un local propi, previst amb dos forns i una amassadora mecànica. No només abastia les 180 famílies associades a la cooperativa, sinó d'altres entitats com l'Andreuena.

La qüestió del pa era cabdal en la dieta obrera, i a partir de 1907 les cooperatives barcelonines estudiaren implantar la panificació col·lectiva. D'aquells treballs, i de l'entesa pràctica en alguns barris, el 1911 sorgiren els primers Forns Col·lectius: el de les Corts, al carrer Villarroel, de la mà de la Dignitat i el Rellotge; i el del Poblenou, impulsat per l'Artesana i l'Econòmica. El de Gràcia nasqué el 1913, gràcies a la Previsora i l'any següent es creà el Forn Col·lectiu de Sants. Amb una producció de 6.000 quilos de pa setmanal, el 1916 vengué 127.208,91 pessetes al Progrés Santsenc, la Nova Activitat Obrera, la Balança Econòmica, l'Economia Social, l'Empar de l'Obrer, la Sucursal 3 de la Flor de

---

9. *Cooperatismo*, 15 de juny de 1916, núm. 32.







Maig i la Igualtaria del Poble-sec.<sup>10</sup> Així i tot, altres cooperatives grans no hi participaven, com la Lleialtat Santsenca, que tenia un forn propi i feia una producció setmanal de 3.000 quilos de pa.

Aquella darrera entitat, que l'any 1916 celebrà el seu 25è aniversari amb 110 socis i unes vendes de 200.000 pessetes, no només s'autoabastia de pa. També sacrificava 70 porcs a l'any<sup>11</sup>, l'altre consum autoproduït de forma rellevant pel cooperativisme barceloní. Naixien, a més, cooperatives de segon grau, com la Cooperativa de Carns al Major, del carrer Lleó, núm. 5, que el 1908 venia «carnero, buey, ternera, tocino, gallina, conejo, volateria, caza», o la Fusió de Cooperatives per la Matança del Tocino, del carrer Entença, 60. La Fusió matà 330 tocinos l'any 1913, era propietat de 15 cooperatives barcelonines com l'Economia Obreira, la Popular Barcelonesa, la Fraternitat Republicana Santsenca o l'Atrevida Martinenca, i el 1916 vengué 197.912,35 pessetes.<sup>12</sup>

En aquella fase, les entitats proliferaven pels barris (79 cooperatives de consum l'any 1911), i es desenvolupaven experiències interessants com les Farmàcies Populars Cooperatives, amb seus a Ciutat Vella, Sants, Poblenou i Sant Andreu, però el creixement de la massa social de les entitats barcelonines de consum era lent.

El 1915, a les comarques barcelonines hi havia 179 cooperatives de consum. Les 127 que subministraven dades deien tenir 13.902 socis, ser l'1,21 % dels habitants i tenir una mitjana de 109,40 famílies associades. Comparades amb les cooperatives gironines, dibuixaven una realitat de microcooperativisme, encara més accentuat a la ciutat de Barcelona. Les comarques gironines registraven 41 cooperatives, i de les 32 que aportaven dades, deien aplegar 10.548 cooperadors, amb una mitjana de 329,6 famílies associades per entitat, i ser un 3,29% de la població.<sup>13</sup>

Els esdeveniments de la segona dècada del segle, tanmateix, acceleraren el creixement. L'alça dels preus fruit de la Gran Guerra, així com la conflictivitat social del període, amb vagues obreres i locauts patronals, incrementaren el prestigi moral de les

10. *Cooperatismo*, 15 d'agost del 1917, núm. 60.

11. «Bodas de plata de la cooperativa la Lealtad Sansense». *Cooperatismo*, 15 desembre 1916, núm. 44.

12. *Cooperatismo*, 15 de maig del 1917, núm. 54.

13. *Cooperatismo*, 1 d'agost de 1916, núm. 36.





cooperatives de consum als ulls del proletariat barceloní, ja que les entitats es solidaritzaven amb les vagues i posaven en pràctica mesures com els bons de consum i els fons col·lectius per atur forçós. Com escrivia un soci de El Rellotge, el 1919:

Fué allá, en el mes de Marzo del presente año, cuando la huelga general llamada de «La Canadiense», que duró dos semanas justas y cabales, que pude observar, por vez primera, de la bondad y eficacia de las cooperativas de consumo respecto a la cuestión social. Y, ha sido ahora, también con motivo de los lock-outs o huelgas de patronos [...], que he podido observar por segunda vez de la acción social altamente altruista ejercida desde la Cooperativa.<sup>14</sup>

### **La cooperativa, institució obrera (1919-1931)**

Als primers anys del segle XX va néixer una nova fornada de cooperatives barcelonines, moltes d'elles de marcat caràcter col·lectivista (Model del Segle XX, 1901; la Previsora, 1902; l'Empar de l'Obrer, 1905; l'Espigoladora, 1907); en canvi, a partir de 1919 a penes hi hagué noves experiències. A més, moltes de les petites cooperatives de barri tancaren, i això va fer que es reduís el nombre de les cooperatives existents. En tot cas, el creixement cooperatiu es va donar per l'augment de la massa social de les entitats consolidades, així com per la nova política de fusions i per l'obertura de sucursals.

A més de la dimensió econòmica, les cooperatives desplegaven una vessant social i cultural que les convertí en institucions obreres de referència en els seus territoris, una aposta materialitzada per la construcció d'edificis propis, característica de l'època. L'acció dels Grups Culturals Cooperatistes, les excursions, el teatre, les escoles, l'estudi de llengües internacionals com l'esperanto o l'ido, les conferències sobre salut, maternitat, història o economia, van forjar la dimensió cultural d'un món obrer autònom, al marge del burgès. I la celebració de la Diada de la Cooperació a partir de 1923, amb esdeveniments importants com el míting de 1926 a

---

14. *Cooperatismo*, 1 de gener de 1920, núm. 115.





Montjuïc i el de 1927 a Les Arenes, van assignar al cooperativisme barceloní la carta de naturalesa de moviment social.

Pel que fa a la qüestió de l'abastiment, en aquella fase es van donar tres tipus de moviments per afrontar el repte de les compres en comú, o «*el problema crònic de la cooperació catalana*», que deia Albert Pèrez Baró. Malgrat que el 1919 la Secció Econòmica de la nova Federació de Cooperatives dispensava uns proveïments més variats (llet condensada, sobrassades, formatge de Maó, embotits d'Osona, rebosteria de Cardedeu, sal, *champagne*, cafès crus i torrats, mantegues, sardines, codony, tomàquet, canyella, pèsols), la Secció va ser liquidada el 1922, a causa de la tradicional desconfiança de les cooperatives, sumada a l'oscil·lació dels preus per la fi de la guerra, que obligà a comprar en petites quantitats setmanals.

Davant d'aquell nou fracàs, van sorgir, en primer lloc iniciatives barrials per a les compres en comú. A l'estiu de 1922, s'inicià a Sants una Fusió de barri que pretenia abastir-se directament dels sindicats agrícoles, i, en el ram de la indústria, en cooperatives de producció. En els mesos inicials, compraren en comú 100.000 pessetes, i arribaren a adquirir dos vagons per al transport del vi.<sup>15</sup> No obstant això, el 1924 l'experiència es donà per tancada, ja que les grans cooperatives no van apostar-hi, i el nou fracàs va conduir al segon intent d'afrontar les compres en comú: la «cooperativa única», amb el següent argument:

«De haberse consolidado el almacén al por mayor de las cooperativas, éste hubiera traído como consecuencia la unificación de las cooperativas; pero demostrándose que ellas no tienen confianza en organismos de conjunto, hemos de trabajar por la fusión de las cooperativas en una COOPERATIVA ÚNICA, y entonces a sus asociados les merecerá más confianza por tener una intervención más directa en la administración de sus intereses».<sup>16</sup>

El debat sobre la *cooperativa única*, a partir d'aleshores, va concentrar les preocupacions dels cooperadors barcelonins. Per

15. «La fusión del distrito VII para las compras en común», *Acción cooperatista*, 26 de març 1923, núm. 58.

16. «Hacia la Cooperativa única», *Acción cooperatista*, 25 d'octubre de 1924, núm. 94.





als seus defensors, com Josep Duran i Guàrdia, la fusió reportava únicament elements positius, com la centralització de mètodes directius i administratius, la concentració de l'obra mutual i de previsió social, la resolució del problema de les compres en comú i les facilitats en el moviment de socis d'una cooperativa a una altra.<sup>17</sup> Altres dirigents com Joan Coloma i Chalmeta la defensaven per a fer front als processos de concentració capitalista que s'estaven donant en els empresaris forners i carnissers, que promovien la industrialització de l'abastiment, la producció i la distribució, per oferir preus barats sense disminuir la taxa de benefici.<sup>18</sup> Cooperadors com Joan Rovira i Marqués feien una analogia entre el *sindicat únic* que serví per afrontar el capitalisme de la producció taylorista, amb la cooperativa única i el nou capitalisme de la distribució massiva. Davant d'aquell context, militants com Coll Creixell advertien que:

*Si no modernizamos nuestra organización y nuestros métodos de lucha, seremos barridos de la vida social por la acción audaz del comercio privado, sin que hayamos llegado a influir sensiblemente en la mentalidad y en la actuación de las masas obreras.*<sup>19</sup>

Malgrat algunes reticències, s'iniciaren processos de fusions com El Fiel i l'Atrevida amb la Unió de Cooperadors de Fort Pienc. I el 1928, El Rellotge i la Dignitat conformaren la Unió Cooperatista Barcelonesa, entitat que va facturar un milió de pessetes en el seu primer semestre. La modernització del cooperativisme abraçà altres innovacions, sobretot a partir dels anys 30. Mentre l'Andreuena, per exemple, feia el repartiment a domicili, concentrant les activitats en la seu social, la Confiança Andreuena buscava crear «nuclis cooperatistes a les barriades» obrint dues sucursals. No obstant això, la nova política de sucursals era molt diferent de l'antiga estratègia de la Flor de Maig d'absorbir velles cooperatives de barri, sovint deficitàries. Per contra, als anys 30

17. *Acción cooperatista*, 14 d'octubre de 1927, núm. 232.

18. Coloma, J. «La táctica del adversario», *Acción cooperatista*, 21 de setembre de 1928, núm. 281.

19. *Acción cooperatista*, 21 d'octubre de 1927, núm. 233.





cooperatives com la Previsora, la Popular o la mateixa Unió Cooperatista obrien seus de nova creació fins i tot al centre de la ciutat.

Finalment, la tercera estratègia per a fer front a les economies d'escala i suprimir els intermediaris comercials de la gran distribució, fou l'aposta per les cooperatives de segon grau, com la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per Sopa. Constituïda el 1920 per 40 cooperatives catalanes, amb la fàbrica al carrer Aurora, 11 bis, passà de distribuir 10.000 quilos de pasta el 1921 a 240.000 quilos el 1930. La Unió va suposar un repte ambiciós i d'alt valor estratègic, atès que significava entrar en la segona fase de la construcció de la societat cooperativa. Però també passà per moments delicats, sobretot pels conflictes laborals de 1928, que motivaren la intervenció de sindicalistes com Àngel Pestaña o Joan Peiró.

L'experiència de la Unió es va replicar el 1933 amb la fàbrica de sabó del carrer Londres, i la fàbrica de xocolata del carrer Béjar, i el 1935 amb la fàbrica d'aigües carbòniques del carrer Rosselló. Totes elles es fusionaren l'any següent amb altres indústries de segon grau i crearen Productes COOP. Pel que fa als volums de l'època, és significativa la dada de 1927, quan estant el blat intervingut, la Federació de Cooperatives de la província de Barcelona va presentar una relació de comandes de blat a la Junta d'Abastiments de 132.800 quilos. Les petites cooperatives de consum barcelonines començaven a fer-se grans.

## Coda

Les cooperatives de consum barcelonines foren una temptativa d'intervenció autoorganitzada en l'abastiment de les classes populars, així com l'aposta per a implementar polítiques socials autogestionades a partir dels capitals col·lectius generats pel consum. A més, significaren un model reeixit de socialització obrera barrial i d'autonomia cultural.

En uns inicis, s'implantaren principalment en els antics pobles del pla de Barcelona, aquells que després esdevingueren els nous barris proletaris barcelonins. D'aquesta manera, els habitants de les primeres perifèries obreres afrontaren, mitjançant l'autoabastiment cooperatiu, les mancances de la incipient xarxa de mercats





barcelonins. Pel que fa a la seva popularització, en un primer moment i en alguns casos obeí a una reducció dels preus dels productes a través del repartiment total de l'excés de percepció,<sup>20</sup> però posteriorment fou la qualitat dels productes i les prestacions socials associades al consum el que afavoriren l'extensió de les entitats. Pel que fa als preus de les cooperatives barcelonines, doncs, resta pendent el seu estudi comparatiu respecte dels preus de mercats i comerços privats, però algunes aproximacions generals a la qüestió indiquen que les cooperatives de consum del període no distribuïen els productes als seus associats per sota dels preus de mercat,<sup>21</sup> sinó que els incentius oferts radicaven en la naturalesa col·lectivista de les entitats, que destinaven gran part dels excessos de percepció a fons socials, educatius i culturals per als associats.

En productes alimentaris, les cooperatives de consum distribuïren productes bàsics a granel, de fàcil emmagatzematge, com cereals, llegums, oli i vi, i en menor mesura productes carnis, sobretot de porc. D'aquesta manera, en un context de freqüent frau alimentari, les poblacions obreres urbanes cercaren l'accés a uns aliments bàsics de qualitat. En general, els aliments d'origen animal com la llet líquida, els ous i el peix hi tingueren poca presència, perquè les cooperatives —tal com afirmen Medina Albadalejo i Pujol— més que contribuir:

*A la difusión de nuevos alimentos de origen animal propios de la transición nutricional se constituyeron en una forma de acción colectiva que ayudó a mantener los niveles de vida facilitando una alimentación básica y estable a segmentos de población con bajos niveles de renta. Al mismo tiempo que ofrecían seguridad en cuanto a la calidad de los alimentos y evitaban la posibilidad del fraude.<sup>22</sup>*

20. Per conèixer un cas d'aquesta tendència inicial, vegeu la cooperativa La Lleialtat Santsenca, a *Acción Cooperatista*, 1 de juny de 1928, núm. 265.

21. Medina Albadalejo, F.J.; Pujol Andreu, J. (2013). «Las cooperativas de consumo en España, 1865-1939: Un mecanismo alternativo de acceso a los alimentos», *Unitat d'Història Econòmica Working Paper 2013\_04*, Universitat Autònoma de Barcelona.

22. Medina; Pujol (2013).





L'arribada de la Segona República accelerà el creixement del cooperativisme obrer de consum. A Barcelona, al llarg de 1933, 2.000 famílies ingressaren al moviment consolidat per les lleis específiques republicanes. La seva modernització i democratització interna fou, a més, fruit del treball dels nuclis de dones en les cooperatives, coordinats en l'Agrupació Femenina de Propaganda Cooperatista. Tanmateix, no fou sinó amb el procés revolucionari que eclosionà a partir de 1936, que el cooperativisme barceloní superà les seves limitacions històriques.

Afrontant els temps de guerra, el 9 d'agost de 1936 es fusionaren 48 cooperatives de Barcelona, Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià del Besòs en la Unió de Cooperadors de Barcelona, amb 65 botigues obertes i 12.000 famílies associades. La gran cooperativa barcelonina passà, en poc temps, a disposar de 93 sucursals i a abastir 93.000 famílies. Una xifra que a Catalunya, malgrat les dificultats pròpies de la contesa bèl·lica, arribà al juny de 1938 a la xifra de 383.733 famílies enrolades en les cooperatives de consum, una ascensió que seria tallada, tanmateix, amb l'entrada de les tropes feixistes a Barcelona a inicis de 1939.<sup>23</sup>

---

23. Pèrez Baró, A. (1989). *Història de les cooperatives de Catalunya*. Crítica: Barcelona.





### III. MOTS ARDENTS, ROIG-I-NEGRES, PER LES REPÚBLIQUES QUE VINDRAN<sup>1</sup>

L'acumulació de riqueses en les mans d'un grup de persones cada vegada menor anava seguida de l'acumulació de misèria en la classe treballadora, i pel fet que aquell grup per a salvar els seus privilegis no ha dubtat a provocar una guerra cruenta, la victòria del poble serà la mort del capitalisme.

*Decret de Col·lectivitzacions  
i Control Obrer, 24 d'octubre de 1936.*

«*La victòria del poble serà la mort del capitalisme*». Mots ardents, àrids, definitius, que ressonen com una onada a través del temps. Han estat soterrats, a sang i foc, per dècades ominoses de dictadura feixista, però també han estat bandejats pel capitalisme banal del règim democràtic del 1978. Fins avui, perquè en la implosió de l'arquitectura política vigent, immersos en la guerra econòmica com estem, els vells mots intensifiquen els seus ressons: prenen vida nova. Novament intel·ligibles, fan comprensible la transformació econòmica i social més profunda que visqué Catalunya al llarg del segle XX. Aquells «trenta mesos de col·lectivisme», que en digué Albert Pèrez Baró. Temps d'economia col·lectiva, de política forjada des de baix, de legalitat per a reconèixer positivament els processos revolucionaris d'emancipació social. Una història que avui tornem a entendre, ja que ens suggereix i regala pistes. Els mots ardents del passat, fils roigs i negres per a no perdre'ns en el laberint del present. Com ens interpel·la l'acció col·lectiva de les dones i homes dels anys 30 del segle XX? Quina genealogia recorre les ànsies de transformació social d'avui? Quina memòria política ens batega? Quines repúbliques ens habiten?

«*Les velles institucions han caigut esmicolades, la vella economia s'ha esfondrat i no ha de tornar a alçar-se*». Novament, paraules

---

1. Amb David Fernández Ramos.







que ens remetien a l'ahir, mots ardents que podrien, tanmateix, descriure l'ara que arriba. Foren inscrites al decret —signat per Josep Tarradellas— que creà, l'11 d'agost de 1936, el Consell d'Economia de Catalunya, institució que dotà de força executiva a les organitzacions sindicals i polítiques de la classe obrera i als partits que lluitaven contra el cop d'estat feixista. Els noms propis que l'integraren, inicialment, foren els següents: Joan P. Fàbregas, Eusebi C. Carbó i Cosme Rofes, de la CNT; Martí Barrera, Joan B. Soler i Vicenç Bernades, d'ERC; Estanislau Ruiz, del PSUC; Joan Fronjosà, Joaquim Puig i Joan Grijalbo, de la UGT; Andreu Nin, del POUM, Raimon Peypoch, d'ACR; Joaquim Pou, d'UdR; Diego A. de Santillán i Antonio G. Birlán, de la FAI. Aquells foren els homes i aquelles foren les organitzacions que gestaren, «amb el ferm propòsit de posar-se a to de la revolució i d'obrar d'acord amb la fecunda realitat creada per les masses treballadores», els dos documents socialment més avançats del corpus legislatiu català de tots els temps. O sia, el Decret de Col·lectivitats i Control Obrer, de 24 d'octubre de 1936; i el Decret de Municipalització de la Propietat Urbana, d'11 de juny de 1937. Marcant les línies mestres d'una nova institucionalitat, reconeixent una realitat preexistent forjada per la col·lectivitat alçada, ambdós decrets cercaren apuntalar la transformació socialista de l'estructura econòmica del país. Aleshores en digueren la «Nova Economia», per afirmar que el que hauria d'haver estat sempre, no havia succeït mai. Col·lectivització de les grans indústries. Dels serveis públics. Dels transports col·lectius. De la gran propietat agrària. Municipalització del sòl i la propietat urbana. Cooperativització de la distribució i el consum. Control obrer de la banca. El que no havia succeït mai, realitat creada. Que ens diu, acte de generositat, els noms de la realitat avui a crear. Davant la fredor del llenguatge gerencial o tecnocràtic, davant la neoparla del management o l'emprenedoria, el cop de calor de la paraula col·lectiva, més mots ardents per a un relat d'allò per mancomunar.

«*La fecunda realitat creada*». Dessota l'oblidada història del poder, relatem la memòria de la fecunda realitat creada. De la mà de les generacions entrelaçades de les classes subalternes, dels cops de gent, de les anònimes successives però no per això menys singulars, menys plenes. Els Decrets, els Consells, i fins i tot els





Comitès de Milícies Antifeixistes, poden ser col·lectivitzadors, i poden decretar els socialismes, i poden organitzar democràticament la guerra antifeixista contra un exèrcit de generals. I ho poden fer, sobretot, si són l'expressió de la fecunda realitat creada, si tenen el propòsit de «posar-se a to» i «obrar d'acord amb», és a dir, si guien la seva pràctica no des de l'entotsolament de la representació sinó des del pacient i laboriós «manar obeint». Perquè tota la bastida institucional que nasqué a Catalunya arran del 19 de juliol del 1936 no s'explica, evidentment, sense les institucions del comú que articulaven, ja d'abans, els anhels d'emancipació obrera i popular. La victòria de les proletàries en armes —inaudita, excepcional— sobre els militars sollevats. Els Comitès de Defensa confederal. Les milícies. Les incautacions, socialitzacions i agrupacions industrials, que electritzaren tot el teixit productiu català sense esperar ni decrets ni autoritzacions. Les vagues de lloguers, protagonitzades pels sindicats d'inquilins des de 1922 i amb el 1931 com a apogeu de la lluita. Ni decrets, ni consells, ni comitès. Res no s'explica sense l'esfera pública no estatal i proletària —vegeu Chris Ealham— que es materialitzà espacialment en les perifèries urbanes, en els barris populars de les grans ciutats industrials catalanes —vegeu José Luís Oyón. Pastada des de la base, des de la més immanent relació social, la fecunda realitat creada és la bona nova per a totes i tots. També per ara.

«*Anem a la socialització de tots els bens de la terra*». D'entre les multituds creadores, les sigles d'un nervi que tot ho trava: CNT. La Confederació Nacional del Treball, la més gran organització obrera de la història de Catalunya. El primer de maig de 1931, la central anarcosindicalista convocà 150.000 persones al barceloní passeig de Sant Joan, contra l'atur, la inflació i per la rebaixa dels lloguers. Que la Segona República significués, per a importants masses treballadores, «atur, inflació i vida cara», ens explica els límits, contradiccions i abismes d'un règim que per alguns —Pestaña, Peiró— havia de servir per a consolidar en llibertat les malmeses estructures sindicals, però que per d'altres —Garcia Oliver, Durruti— era considerat com un estadi burgés a ser tensionat per la insurrecció i superat pel comunisme llibertari. La CNT, en tot cas, termòmetre de la capacitat socialitzant de la República; les condicions de vida de les de baix —l'existència mateixa d'un





*a baix*—, jutge de qualsevol règim polític. És la República tan sols l'absència de monarquia? És una forma de govern sensiblement diferent, orientada per una mena de federalisme pimargallià «de baix a dalt»? Pot ser la república política sense ser social? Limitacions i abismes, que aleshores van ser afrontats per vagues i aixecaments, com a l'Alt Llobregat el gener de 1932, o per la constitució de noves organitzacions proletàries animades per la tesi de la *segona revolució* de Joaquim Maurin. Primer el Bloc Obrer i Camperol. Després el POUM, amb Andreu Nin, el nostre Nin. Quina era l'aspiració de fons d'aquell nervi social, tensat per les angoixes de velles privacions? Quin era l'horitzó somiat en «el curt estiu de l'anarquia», en les vagues i insurreccions del període republicà, en els anys de plom del pistolisme, a la Canadenc, al Congrés de Sants, al Palau de Belles Arts, a la revolució de 1909, als turments de Montjuic? Quin era l'horitzó, temps era temps? «*Anem a la socialització de tots els bens de la terra*». Ho tronà Salvador Seguí, El Noi del Sucre, en l'any incandescent de 1919.

«*Nosaltres venim col·lectivitzant des de fa setanta-set anys*». Existeix una II República amb els seus límits i biennis negres, amb les seves reformes i contrarevolucions, amb els seus inicis esperançadors i amb els seus dramàtics finals, implosius i geopolítics. I existeix una *república* que ningú sap quan comença i que mai acaba. Un dels seus inicis pot ser a Camprodon, el 1823, amb unes obreres destruint màquines de filar. O el 1840, amb Joan Muns animant la Societat de Protecció Mútua de Teixidors, la primera organització obrera de Catalunya. O el 1842, en les bullangues, on Narcís Monturiol —cabetià, icarià, comunista primigeni— somia *La Fraternitat*. O el 1855, amb l'esclat de la primera vaga general de Catalunya, que fou —nítidament— en defensa del dret d'associació. Això és: el dret a l'associació, materialitzat i erigit en sistema d'emancipació social, és la república. El llaç fraternal, solidari, organitzat, la vida política en comú: la nostra república. Després, vingueren els ateneus. Obrers, enciclopèdics, racionalistes o llibertaris. Els periòdics. Els congressos obrers. Les Tres Classes de Vapors. Els internacionalistes. Les fraternitats republicanes. Les cooperatives obreres de consum i les de producció. La Societat Autònoma de Dones, feminisme organitzat de Teresa Claramunt i Àngels Lòpez de Ayala. La Constància. La Unió de





Rabassaires. L'Escola Moderna. L'esperantisme, el naturisme, la camaraderia amorosa. El CADCI. Els mítings a Les Arenes, al cine Muntanya. Els enterraments, com el de Layret. Els rebomboris del pa de 1918, on es foguejaren Balbina Pi, Roser Dolcet o Lola Ferrer, les oradores anarquistes de les conques tèxtils, i també Micaela Chalmeta, anticlerical, feminista, cooperativista, matriarca del socialisme català. Totes elles vivint i somiant unes repúbliques fetes d'una altra quotidianitat, amb institucions pròpies, ajuda mútua, cooperació econòmica. Amb cultura i estètica pròpia —Helios Gòmez, Shum—, educació pròpia —Puig Elias, Roigé. Repúbliques en conflicte amb el capitalisme i amb l'Estat, subterrànies o flagrants, que quan convé —«així que es pugui»— esclaten en vagues generals o assalten el Poder per a defensar els seus poders. Repúbliques que afirmen: «*Venim col·lectivitzant des de fa setanta-set anys*», com digué el cooperativista Joan Rovira i Marqués, l'inafaust 1937.

Repúbliques que es trenquen, es derroten, s'exilien i moren. I tanmateix reneixen, reinventades, amb la memòria política intacta, podent afirmar: «*Nosaltres seguim col·lectivitzant setanta-set anys després*». Mots ardents, roigs-i-negres, per a les repúbliques que vindran.





TERCERA PART  
CAP A LA DEMOCRÀCIA  
ECONÒMICA URBANA







## I. QUÈ POT APRENDRE BARCELONA DE L'ECONOMIA SOLIDÀRIA?

### Sant Andreu del Palomar, 1933

L'Andreuena, cooperativa obrera de consum aixecada el 1879, fa un salt endavant en l'autoabastiment de les classes populars locals. Inaugura la matança de porc, la venda de pesca salada, els llegums cuits i la carnisseria, i adquireix una cambra frigorífica, un muntacàrregues i un dipòsit d'oli de 22.000 litres. Amb moneda social pròpia, ocupa 25 treballadors i participa de les fàbriques cooperatives de xocolata, sabó, aigües carbòniques, pastes per sopa, carbó i lleixiu. Des de 1913 sosté una caixa mutualista per a malaltia; d'ençà de 1926 cobreix la pensió de vellesa, el subsidi d'invalidesa i el de maternitat. Disposa, a més, d'una caseta de banys a Badalona, d'una casa de colònies infantils al Ripollès i d'un servei de balneari per a les sòcies que pateixen malalties respiratòries.

De tarannà col·lectivista, l'Andreuena arribà a organitzar el consum de 1.200 famílies —en foren socis el *poumista* Andreu Cortines o la miliciana Elissa Garcia- i, amb la Confiança Andreuena o la Guardiola Familiar, articulà part de la vida socioeconòmica del proletariat andreuenc. A l'ombra d'indústries com la Fabra i Coats, les obreres de l'*Harmonia del Palomar* aprengueren a crear —a partir de la pràctica cooperativista— una economia local basada en la fraternitat, on l'interès col·lectiu havia de substituir el lucre individual, on la necessitat era afrontada des del vincle solidari i la reciprocitat.





## Antiga Fabra i Coats, 2014

A la tercera edició de la Fira d'Economia Solidària de Catalunya, es mostren i articulen centenars d'iniciatives socioeconòmiques provinents de camps tan diversos com l'alimentació o la cultura, l'abastiment energètic o les telecomunicacions, la cura o l'habitatge, els serveis jurídics o l'arquitectura. Són iniciatives de dones i homes que, associant-se en cooperatives o en altres formes de relació en xarxa, desenvolupen democràticament processos de producció, intercanvi, consum, gestió o finançament de bens i serveis, per tal de satisfer les seves necessitats —econòmiques, socials, culturals— de forma ètica i solidària.

En un context marcat per la desprotecció dels més febles i per la vulneració dels drets socials i laborals de les classes populars, moltes de les iniciatives de l'economia solidària aspiren a la superació del règim econòmic capitalista, a una transformació que garanteixi la sostenibilitat digna i emancipadora de la vida del conjunt de la població. A la FESC, mostrant les seves fites quotidianes i conscient de les seves limitacions, l'economia solidària catalana s'obre a la societat en una invitació a somiar juntes les plenituds d'ambdues.

## Barcelona, ciutat comuna, 2023

En el centenari de la Festa de la Cooperació, instaurada el 1923 per l'Aliança Cooperativa Internacional, Barcelona forma part de les ciutats solidàries de la regió mediterrània. Amb València, Marsella, Nàpols, Tunis, Atenes i Alexandria, les anomenades *ciutats cooperatives* afronten el repte d'arribar a un 40% de les seves poblacions participant en algun dels circuits del Mercat Social. Són ciutats que han entès que la principal riquesa és la produïda per elles mateixes resolent les necessitats dels seus habitants, i que la font més gran d'innovació social és la recerca del bé comú, la participació comunitària i la racionalització ecològica.

Els temps dels monocultius productius —siguin turístics, immobiliaris o tecnològics— han quedat enrere, desestimats per ser incapaços de promoure una economia urbana de caràcter orgànic, volgutament plural atesa la complexitat de les necessitats humanes. Ja no es jerarquitzava l'economia de la ciutat amb







sectors estratègics convertits en marca, sinó que els barris són ecosistemes econòmics integrals, formats per centenars de xarxes i grups cooperatius de treball i consum, que articulen en circuits curts la producció i l'intercanvi dels bens i serveis; incloent-hi la distribució equitativa de les tasques de cura i reproducció social.

Alhora, la propietat col·lectiva i la gestió democràtica han substituït els antics consorcis de la propietat anònima i la gestió burocràtica, i des de la concertació públic-cooperativa-comunitària s'articulen les grans infraestructures urbanes com el sol, les telecomunicacions, els proveïments energètics i d'aigua. Fins i tot el parc municipal i cooperatiu d'habitatge disposa de desenes de milers d'unitats que garanteixen l'accés a una llar.

Minimitzant la necessitat d'acudir als mercats globals, el sistema financer metropolità —un entramat coordinat de banca municipal, cooperatives de crèdit i grups d'estalvi territorials— recull gran part de l'estalvi de la població i l'inverteix en l'economia de proximitat, en projectes de recerca i coneixement i en cooperació internacional, segons les prioritats decidides a través d'un vast sistema obert i transparent de pressupostos participatius, que també s'apliquen a una part creixent dels pressupostos municipals.

La ciutat, finalment, ha començat un procés progressiu de posturbanització, i dels horts comunitaris s'ha passat a la creació de superilles per a vianants, cinturons verds i àrees preferents agroecològiques que, de forma creixent, abasteixen BarnaCoop, la gran central de compres des d'on es distribueix els proveïments alimentaris a les xarxes de consum barrials. Juntament amb els equipaments autogestionats que poblen tots els barris, s'està generant un nou concepte d'espai públic: llocs de vincle social on es conjuga el lleure, la participació política, l'activitat econòmica cooperativa i l'ajuda mútua. La ciutat postcapitalista comença a caminar.





## II. CIUTATS COOPERATIVES: UNA METODOLOGIA PER A L'ACCIÓ SOCIOECONÒMICA LOCAL

L'ajust permanent a què ens sotmet el règim d'acumulació capitalista, en curs des del 2008, ens obliga a transformar de manera urgent les nostres formes d'intervenció, ja que no només desarticula, agressivament, les polítiques públiques estatals i municipals que esmorteïen les desigualtats inherents a l'economia de mercat, sinó que també fractura els vincles socials i, per tant, la possibilitat d'alternatives comunitàries.

En aquest abisme, on les eines tradicionals polítiques i sindicals es mostren insuficients per garantir el pacte social pel benestar, és imprescindible implementar noves intervencions que facin front a la pèrdua de drets socials i econòmics de les classes populars. Unes intervencions que reconstrueixin el teixit social local, ofereixin alternatives socioeconòmiques concretes a les situacions aguditzades per la crisi (atur, precarietat laboral / existencial, desnonaments, pobresa energètica) i suposin l'apoderament sociopolític necessari per impulsar un canvi de model cap a economies col·lectivistes.

En aquest marc, el projecte de Ciutats Cooperatives és a la vegada un horitzó estratègic i una metodologia concreta per construir barri a barri, poble a poble, ciutat a ciutat, les bases socials que sostinguin una nova política socioeconòmica local: basada en l'autogestió i la cooperació social, el Mercat Social i la planificació público-cooperativa-comunitària.





## Allò local com a marc d'intervenció

L'àmbit local no és aliè a les dinàmiques de la globalització capitalista. Per contra, es troba inserit plenament en les xarxes globals que configuren la seva estructura productiva i social a través de mecanismes com la financerització de l'economia. Dimensions de l'activitat econòmica local com el treball, el consum, l'habitatge, el sol, el crèdit, la comunicació, el transport o els proveïments energètics, entre d'altres, es troben íntimament vinculades a cadenes de valor que funcionen a escala global. Tant la seva planificació estratègica, com l'apropiació dels beneficis que generen, són alienades per un govern exogen a les comunitats locals. El capital financer global modela, condiona i extreu plusvàlues, mentre es desresponsabilitza i tracta com externalitats les conseqüències socials i mediambientals de la seva activitat.

Tanmateix, és en els entorns locals on trobem bases per al canvi, concretades en una relativa autonomia social respecte de les dinàmiques del capital. El teixit associatiu i cultural, el vincle social, les formes quotidianes del suport mutu, les pràctiques de l'organització política de base, conformen unes identitats i relacions que resisteixen els embats de la desposseïció capitalista. Si convergeixen amb les iniciatives del teixit socioeconòmic local, de la resistència simbòlica podran encaminar-se cap a una alternativa material al model de desenvolupament capitalista. El teixit social, cultural i polític local ha de convergir amb les cooperatives de treball, els grups de consum, els productors agroecològics, les xarxes d'intercanvi, els equipaments socials, els mercats locals, els horts comunitaris o els grups d'estalviadors ètics. Aquests nuclis, construint un marc comú local, deixen de ser experiències aïllades i es configuren com a nodes estratègics de la Cooperació Social i Comunitària.

Davant d'una economia globalitzada que prioritza l'acumulació del capital, aquestes xarxes locals coordinen les iniciatives socioeconòmiques que posen al centre de la seva activitat les persones i la seva qualitat de vida, que s'orienten a la resolució de les necessitats no només econòmiques sinó culturals, polítiques, socials. I ho fan de forma col·lectiva, tenint com a eix les comunitats, els barris i pobles, el territori. És més: els nodes estratègics de la cooperació social plantegen les seves iniciatives de manera endògena i autoges-





tionària, coneixent les seves realitats i fomentant la implicació i el control de l'entorn, en contrast amb les iniciatives centralitzades i verticals de la planificació estatal.

Per a encaminar-nos cap a l'autogovern col·lectiu de les relacions econòmiques i socials, hem de potenciar la consolidació, l'autonomia i la interrelació d'aquestes xarxes locals. L'objectiu és avançar cap a un sistema econòmic a escala nacional orientat cap a la Cooperació Social, resultat d'una construcció col·lectiva, social i política situada estratègicament en el camp de forces generat en el conflicte entre la vida i el capital. Per a viure en pobles, ciutats i comarques cooperatives, hem d'estendre una nova economia social i solidària així com una planificació urbana públic-cooperativa-comunitària.

## El Mercat Social Local

L'economia social i solidària planteja superar l'opció entre el Mercat capitalista i un Estat central planificador i regulador de l'economia, ja que ni el mercat capitalista, per estar dominat pels grups monopolistes, ni l'Estat centralitzat, per sostreure poder de la societat, permeten el ple desenvolupament socioeconòmic de les comunitats. L'economia social i solidària, per contra, planteja que els circuits econòmics de producció i distribució de bens i serveis han d'estar orientats a les persones i l'objecte social per sobre del capital, i han d'estar vinculats, en diferents graus, amb els principis següents: Adhesió voluntària i oberta, Gestió democràtica, Propietat col·lectiva, Autonomia i independència respecte dels poders públics, Solidaritat i responsabilitat, Distribució col·lectiva dels excedents, Arrelament territorial i Compromís social i mediambiental.

L'economia social i solidària no només produeix economia, també produeix societat, ja que el seu objectiu és contribuir a assegurar la reproducció social amb qualitat creixent de la vida dels seus membres i les seves comunitats de pertinença, afrontant no només les necessitats econòmiques sinó educatives, culturals i socials.

Les aportacions teòriques específiques de l'economia solidària, respecte d'altres corrents de l'economia social, és que aquesta es





planteja com una eina per al canvi social, la construcció de models alternatius d'economia i d'alternatives sistèmiques al capitalisme, qüestionant, al seu torn, l'excessiva institucionalització d'algunes empreses clàssiques de l'economia social, així com la pèrdua dels valors centrals d'algunes empreses cooperatives.

En la pràctica, l'economia social i solidària és un entramat constituït per diferents entitats i xarxes col·lectives. La conformen tant estructures formals com associacions de productors i/o consumidors, cooperatives de diferents tipologies (treball, consum, habitatge, serveis, educatives, agràries, etc.), fundacions socials, empreses d'inserció i comerç just, banca popular cooperativa, sindicats autogestionaris o mutualitats. Però també la constitueixen agrupacions i relacions informals —o, més aviat, sense estructura jurídica— com xarxes d'intercanvi, comunitats d'autofinançament, caixes de resistència, autogestió de béns comunals, mercats d'intercanvi, producció per a l'autoconsum, projectes comunitaris, centres socials, monedes locals o xarxes de suport mutu.

Com articular, localment, la pluralitat de relacions socioeconòmiques basades en la cooperació? Quin és el projecte estratègic de l'economia social i solidària a escala local? Quin és el motor local d'una ciutat cooperativa? El Mercat Social Local.

Per Mercat Social entenem una xarxa d'intercanvis entre agents locals i empreses de l'economia solidària, i entre aquestes i els consumidors i estalviadors responsables, per cobrir una part significativa de les necessitats dels seus participants i desconectar progressivament de l'economia capitalista. El principi bàsic per a la seva creació és la *intercooperació*, és a dir, que cada actor de la xarxa consumeixi al màxim dins la xarxa, aporti al màxim la seva producció, així com els seus estalvis per convertir-los en instruments de crèdit que reverteixin en els projectes que formen la xarxa.<sup>1</sup>

A partir de les aportacions de Jordi Garcia Jané, i ja desenvolupat de forma col·lectiva pel conjunt d'organitzacions de l'economia social i solidària, el *Mercat Social* s'erigeix com un dels

---

1. Garcia Jané, J. «Objectiu, mercat Social» a *Nexe*, gener 2002, Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya. I Garcia Jané, J. (2010) «Intercooperar fins a crear mercat social», a [www.economiasolidaria.org](http://www.economiasolidaria.org).





principals horitzons estratègics transformadors de l'economia solidària. Incorpora la dimensió d'integració econòmica de les unitats de l'economia social i solidària, la participació social i el canvi de paradigma general a partir de la pràctica de la intercooperació. Vol esdevenir el marc de relació de les xarxes de producció, distribució i consum de bens i serveis, amb criteris democràtics, ecològics, solidaris i feministes, constituïda per iniciatives socioeconòmiques i consumidors individuals i col·lectius.

Per mercat social, doncs, entenem una xarxa estable d'intercanvi de béns i serveis (un mercat), els nodes de la qual són les empreses solidàries i els consumidors i estalviadors responsables (persones, entitats, empreses i institucions). I els seus fluxos, els intercanvis regulars de bens i serveis en un territori determinat, produïts amb criteris democràtics, equitatius, ecològics i solidaris, que permeten cobrir una part significativa de les necessitats dels nodes, desconnectant parcialment de l'economia capitalista. La construcció de mercats socials constitueix un objectiu que ja no és d'escala cel·lular o micro (la cooperativa, el consumidor responsable...), sinó meso; dotat, per tant, d'una escala i d'una certa complexitat. Aquest mercat de bens i serveis articula el seu intercanvi principalment amb la monetarització, però també pot operar amb el troc, tant entre empreses com adreçat al consumidor final. Per Jordi Garcia Jané, els integrants del mercat social són principalment cooperatives i altres iniciatives de l'economia social i solidària *productores* de bens i serveis intermedis o finals; iniciatives solidàries *distribuidores* (cooperatives de consum, xarxes d'intercanvi, botigues de comerç just...) i consumidors responsables, siguin persones que compren seguint criteris ecosocials, empreses de l'economia social i solidària, o administracions, a partir de les clàusules socials o territorials.

En el Mercat Social, cada component o node procura consumir al màxim bens i serveis produïts pels altres nodes; i els bens i serveis que hi circulen han de complir tres criteris: ser socialment útils, ser ecològicament sostenibles i haver estat produïts amb equitat i democràcia. Cada component contribueix a crear noves empreses solidàries vinculades al mercat social, a fi d'anar completant i tancant cicles productius. Aquesta contribució té lloc aportant una part de l'excedent generat, en el cas de les empreses





solidàries, i participant econòmicament en les societats de crèdit i altres mecanismes financers creats per impulsar el mercat social, en el cas dels i les consumidores.

En el plantejament estratègic per a construir ciutats cooperatives, el Mercat Social té una aplicació territorial concreta. Una intercooperació local que no ha de ser només practicada entre les cooperatives de treball, de consum, d'ensenyament, d'habitatge, o els estalviadors locals, sinó entre les relacions genèriques i no monetaritzades de cooperació social, i entre moviments socials d'àmbit local. És a dir, fer Mercat Social Local, per articular nodes de producció, consum i distribució en els territoris tenint els moviments socials i polítics com a aliats estratègics. Construir, en definitiva, l'economia solidària com a àmbit socioeconòmic postcapitalista.<sup>2</sup>

## Una planificació público-cooperativa-comunitària

Els processos de planificació estratègica urbana tenen com a objectiu aclarir el model de ciutat desitjat i avançar en la seva consecució, coordinant els esforços públics i privats, canalitzant les energies, adaptant-se a les noves circumstàncies i millorant les condicions de vida dels ciutadans.

No obstant, aquests processos es produeixen habitualment sota la lògica de la ciutat capitalista, és a dir, la construcció de la ciutat com a espai per a la generació de plusvàlua, com un node territorial prioritari per als inversors locals i l'aterratge dels mercats financers globals. En conseqüència, la planificació estratègica urbana existent s'ha basat en la concertació publicoprivada, és a dir, la unificació de diagnòstics i marcs d'acció entre els gestors municipals i l'empresa privada capitalista, amb l'objectiu d'establir les bases locals per a l'acumulació privada de capital.

Alternativament a la concertació publicoprivada, per tal d'avançar en la construcció de ciutats cooperatives, s'ha d'impulsar una planificació urbana público-cooperativa-comunitària, és a dir, que es construeixin marcs d'acció urbans protagonitzats

---

2. Via, J. «Cooperativisme i economia social i solidària», *Nexe* 28, juny 2011, Fundació Seira i Confederació de Cooperatives de Catalunya, Barcelona.





pel conjunt de l'economia social i solidària, el teixit social, cultural i polític d'àmbit local, amb el suport de l'administració municipal.

Això implica, en general, la definició d'un projecte de ciutat que comparteixi diagnòstics, concreti actuacions i estableixi un marc coherent de mobilització i de cooperació dels actors socials urbans comptant, aquesta vegada, amb els interessos del conjunt de la població. Un procés que potenciï la Cooperació Social local en àrees com el treball, el consum, l'habitatge, els serveis comunitaris, els serveis socials, els equipaments, els proveïments, la planificació urbanística o les infraestructures. I on s'estableixin espais de Poder Popular per a la seva implementació, és a dir, per a la construcció cooperativa de la ciutat.

## 10 passes per a l'acció socioeconòmica local

La intervenció de les xarxes locals per a crear barris, pobles i ciutats cooperatives no només ha de crear les condicions per a un canvi de model econòmic a escala local, sinó que ha de capacitar-se per a ser-ne les coprotagonistes del canvi. Cal conèixer la situació productiva del propi territori (sectors d'activitat, característiques de les empreses, etc.), la seva estructura laboral (professional, atur, precarietat) i la realitat socioempresarial cooperativa; la realitat associativa i cultural, la cooperació social genèrica del territori i, finalment, la realitat política del territori, ressaltant les necessitats i potencialitats de cada node, així com les possibles aliances. Podem construir una xarxa local d'economia solidària a partir de 10 accions:

1. **Formar-nos:** en cooperativisme, economia social i solidària, economia feminista, economia crítica, economia ecològica. En planificació urbana cooperativa. En sostenibilitats col·lectives, en presa de decisions.
2. **Enxarxar-nos:** mapar les iniciatives que poden conformar el Mercat Social Local.
3. **Contextualitzar-nos:** investigar i divulgar la memòria cooperativa local i de les formes populars vigents de cooperació social.







4. **Situar-nos:** recollida de suports locals que avalin la xarxa.
5. **Comunicar-nos:** visibilitzar les iniciatives de la xarxa, la memòria cooperativa local, el relat de la nova cooperació. Fer mapes, guies, exposicions, webs, premsa, audiovisuals, recursos gràfics.
6. **Compartir-nos:** divulgar a escoles, associacions, biblioteques, etc. Com es constitueix una cooperativa de treball? Què són els bens comuns? Com s'organitza un grup de consum ecològic? Què són les finances ètiques? I el *crowdfunding*? I el programari lliure i les llicències *creative commons*? Divulgar projectes cooperatius en l'energia, l'habitatge, la producció agroecològica, els equipaments culturals...
7. **Organitzar-nos:** iniciar el Mercat Social Local. Crear xarxes d'intercooperació dels projectes. Obrir un node local de les finances ètiques, captar estalvi local. Compartir logística i recursos. Fer fires. Compres creuades. Intercanviar bens i mancomunar serveis.
8. **Projectar-nos:** reapropriar espais privats i/o gestió comunitària d'espais públics. Reivindicar i autogestionar equipaments, locals, solars o terres per a l'ús social. Reivindicar clàusules socials en la contractació pública.
9. **Assentar-nos:** obrir un espai físic per a l'impuls de l'economia social i solidària, que serveixi de plataforma espacial per a albergar projectes existents o de recent creació. Compartir-hi serveis, optimitzar recursos, captar finançament, punt d'informació, etc.
10. **Coordinar-nos:** amb altres xarxes locals, a escala comarcal, nacional, global.





### III. PER QUÈ DIEM INNOVACIÓ A ALLÒ QUE VIVIM COM AUTOGESTIÓ?

Existeix avui una tendència aclaparadora que redefineix nombroses pràctiques socials sota les etiquetes d'innovació, empenedoria o col·laboració. Polítics, mitjans de comunicació, blogs de tendències, mànagers empresarials, recerques acadèmiques i fins i tot participants de moviments socials utilitzen —utilitzem— aquests tòtems d'una neollengua estrangera. Es tracta d'un llenguatge impostat que, no obstant això, pren cos i es naturalitza cada vegada més entre nosaltres.

Bancs del temps, empreses socials, finances ètiques, xarxes de suport mutu, comuns digitals, horts comunitaris, gestió ciutadana d'equipaments, comunitats d'autoaprenentatge, cooperatives d'energia renovable, projectes d'integració social, laboratoris urbans o aplicacions tecnològiques per compartir recursos s'entrellacen i es resignifiquen de forma creixent sota el paradigma de la innovació social —o de l'empenedoria, o d'allò col·laboratiu— conformant un totum revolutum on l'única certesa és que —per fi!— som societats tremendament «creatives».

No obstant això, sota el concepte d'innovació molt sovint es resignifiquen pràctiques que ja tenen els seus propis marcs de referència, creats a partir de l'experiència singular, d'una vivència específica i compartida. Lluny d'això, la definició «innovació social» és imposada des de la mirada de l'expert, de l'acadèmic, del periodista. ¿Escoltem activistes de la PAH o de Can Batlló parlar de les seves pràctiques com a innovació social? ¿No és més habitual que es refereixin a imaginaris vinculats a «lluita social», «solidaritat» o «autogestió»?





Algunes vegades, és cert, l'imaginari de la innovació cala en les experiències i, llavors, és assumit des d'aquestes. Caldria analitzar quan es produeix aquesta interiorització. ¿És en contextos d'amenança quan les experiències intenten garantir la seva supervivència a partir de la representació simbòlica en un llenguatge legítim? ¿És en contextos de convocatòries o subvencions per a projectes, on cal ajustar-se a marcs de significació predefinitos? Una recerca en aquest sentit aportaria llum sobre com es construeixen, a partir de determinades relacions de dependència i poder, els marcs de significat de la innovació social.

En tot cas, ¿quines conseqüències polítiques posseeix aquesta resignificació de pràctiques socials tan disperses? Què suposa que situem, sota el mateix cel generós i acollidor de la innovació social, projectes gestats a l'abric de la lluita social anticapitalista, plataformes propietat de multinacionals tecnològiques i iniciatives impulsades des de la Unió Europea? Cap a on es dirigeix aquesta confusió, sigui o no deliberada? Per què diem innovació a allò que vivim com a autogestió?

## Innoveu! Empreneu!

Els orígens contemporanis de la noció d'innovació estan estretament vinculats als treballs de Joseph A. Schumpeter, realitzats a partir de la dècada de 1930. Per l'austríac, la innovació és una dimensió central en el desenvolupament de l'economia capitalista, perquè aquesta no pot mantenir-se mai estacionària sinó que ha d'estar «incessantment revolucionada des de dins per un nou esperit d'empresa». Noves mercaderies, nous mètodes de producció i noves possibilitats comercials són necessàries per alterar el cicle econòmic, generar superiors taxes de benefici i afavorir el creixement. El «progrés de la societat capitalista», per Schumpeter, prové de la innovació constant i la consegüent «destrucció creativa» de productes, mètodes o empreses anteriors.<sup>1</sup>

La visió schumpeteriana de la innovació ha estat desplegada posteriorment per altres autors i el seu auge coincideix amb

---

1. La genealogia de la noció d'innovació la devem a l'excel·lent treball del col·lectiu Yproductions (2009). *Innovació en cultura. Una aproximació crítica a la genealogia y usos del concepto*. Traficantes de Sueños: Madrid.





l'expansió del model neoliberal de la dècada de 1980. Com posa en relleu Yproductions en el seu treball *Innovación en cultura*, Peter Drucker és un dels autors clau en l'actualització del concepte. Drucker analitza el capitalisme japonès i es fixa en la capacitat de les seves empreses per internalitzar i capturar, mitjançant sistemes d'innovació contínua, el coneixement produït socialment. Per a les visions managerials del capitalisme cognitiu, innovació significa posar a funcionar el capital social com a actiu propi de desenvolupament empresarial. La «innovació guiada pels consumidors», un procés on «consumidors actius» aporten els seus coneixements per millorar productes i són recompensats simbòlicament, seria una de les expressions d'un model que es basa en l'expropiació de la subjectivitat obrera i social com a estratègia per a la creació de valor.

En la «societat d'innovació massiva o ciutadana» (Leadbeater), les grans empreses —les úniques amb capacitat d'inversió— són les encarregades de descobrir i llançar les innovacions produïdes «als marges», buscant la rendibilitat al mercat. En aquest sentit, l'obsessió actual dels centres d'innovació social vinculats a les escoles de negocis és trobar, precisament, l'«escalabilitat» i la «inversió» en la innovació social, que segons ells sorgeix «quan les organitzacions privades i del tercer sector innoven per poder respondre a necessitats socials» o «tracten de suplir manques socials». Com escriuen en la revista *Alternativas Económicas*: «La innovació social ens envolta. Tan sols falta un salt en la seva ambició i escala».<sup>2</sup>

¿Quins efectes disciplinaris té sobre les pràctiques socials autoorganitzades que se les inclogui en el marc de la innovació social? ¿Quines són les «noves mercaderies», les «rendes de monopoli», les «expropiacions de la subjectivitat» o les «taxes de guany» dels processos d'ajuda mútua, de cooperació social, d'autogestió? ¿Qui defineix la «falta d'ambició i escala»? ¿Cap a on es volen redirigir les dinàmiques de resolució de necessitats col·lectives i solidàries, cap al mercat capitalista que precisament les va motivar amb la seva exclusió?

Altres nocions schumpeterianes fortament vinculades a la innovació són el crèdit hipotecari («escalabilitat i inversió»)

---

2. *Alternativas Económicas*, núm. 21, gener del 2015.





i, per descomptat, l'*emprenedor*. L'emprenedor és qui executa la innovació —de nous productes, de nous mètodes—, aconsegueix avantatges decisius al mercat i, per tant, és recompensat amb uns beneficis molt sovint vinculats a les rendes de monopoli i a les patents. ¿Quines conseqüències té la promoció d'aquesta figura en el terreny social? ¿Què suposa fomentar el paper de l'emprenedor social en lloc del rol de cooperativista, militant, activista, company/a o cuidador/a?

Arribats a aquest punt, ha de ser una tasca col·lectiva la de desconstruir el procés pel qual la innovació, una noció central en el pensament econòmic capitalista, està a prop de colonitzar les dinàmiques socials. Hem de seguir la pista per la qual la ideologia de la innovació social, així com el seu protagonista —l'emprenedor social—, s'han vist propulsats com a alternatives d'ordre en un context d'ajust estructural. Les empreses necessiten nous mercats, els polítics de l'ajust anhelan externalitzar. Tots es pregunten: ¿Com garantim el sosteniment del capitalisme sense parlar de redistribució? ¿Com fomentem la competitivitat sense fer polítiques socials? ¿Com generem ocupació sense canviar de model?

Alhora, les formes de cooperació social emergents, fruit del conflicte i de noves composicions socials, obliguen el poder a parlar amb nous llenguatges: ha de reconduir cap al marc de la «innovació social» el que els suposa un problemàtic «autogovern del comú».

## Un marc de significat estratègic per al capitalisme

Avui, la Unió Europea (UE) situa al centre dels seus programes la qüestió de la innovació social. Al llarg de tots els estats membres de la Unió, milers d'investigadors, tècnics, acadèmics o becaris registren, impulsen, defineixen i creen models. Recursos extraordinaris són injectats capil·larment per a la constitució d'un nou paradigma. Una nova cosmovisió que ha de transformar la realitat. S'està construint un nou marc de significat estratègic.

Segons la UE, «innovació» consisteix a «trobar noves formes de satisfer les necessitats socials, que no estan adequadament cobertes pel mercat o el sector públic». Des de la UE s'aposta també per la innovació com a estratègia per «capacitar la ciutadania i generar





noves relacions socials i nous models de col·laboració». Finalment, la suprainstitució europea entén que aquestes formes són «al mateix temps innovadores en si mateixes i útils per capacitar la societat a innovar».<sup>3</sup>

Aquesta aparent reedició del debat de *l'art pour l'art*, en forma de «la innovació per la innovació», no és tal sinó que es dirigeix cap a uns objectius de «smart, sustainable and inclusive growth». Per la UE, es necessita una Unió per a la Innovació capaç d'afrontar «la creació d'oportunitats laborals, especialment entre joves», «posar l'economia un altre cop en marxa», «augmentar la competitivitat de les empreses al mercat global», «resoldre els reptes plantejats per l'envelliment de la població», «assegurar els recursos com el menjar i l'energia», «combatre el canvi climàtic» o «implementar el transport intel·ligent i verd».

Aquests ambiciosos objectius, encara que tenyits de verd, estan estretament vinculats a la reactivació de l'economia capitalista europea i mantenen evidents contradiccions entre si. ¿És possible augmentar la competitivitat de les empreses al mercat global i combatre, al seu torn, el canvi climàtic o les crisis alimentàries de la perifèria mundial? ¿És possible conjugar la plena ocupació europea, també la juvenil, mantenint la producció industrial deslocalitzada, és a dir, competitiva?

Les contradiccions del model de desenvolupament europeu estan, de moment, irresoltes pel capitalisme de l'ajust permanent i tampoc s'albiren possibles reedicions del pacte social de mans d'un estat del benestar desmantellat. Aquestes són les contradiccions que, en els nostres entorns, han generat els recents cicles de lluita social autoorganitzada, i que han incrementat la urgència d'afrontar un altre cop la resolució col·lectiva de necessitats. A l'escalf d'aquestes lluites i experiències de solidaritat social, s'estan desplaçant correlacions de forces socials i polítiques, i la creixent articulació de les realitats materials apunta cap a la conformació d'un horitzó alternatiu que no passi pel capitalisme assistit.

Llavors, en l'actual malabarisme (sud-)europeu, el desplegament de la innovació com a marc de significat estratègic té com

---

3. AA.VV (2013). *Innovation Union. A pocket guide on a Europe 2020 initiative Research and Innovation*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.





a objectiu prosseguir la valorització del capital, en un context de redefinició de l'Estat-nació i de les seves polítiques públiques redistributives, evitant l'esfondrament de l'ordre social i ecològic. Si les necessitats socials de sectors creixents de la població europea, tal com reconeix la mateixa UE, no estan sent cobertes ni pel mercat ni per l'Estat, abans d'assumir la crisi del mateix model o reconèixer el potencial antagonista de les alternatives en constitució, sempre és millor la fugida cap a endavant o la integració. *Smart, sustainable and inclusive growth*. Benvinguts al món de la innovació social.

## Marc de significat per a un horitzó postcapitalista i postestatal

*Nou* és un adjectiu buit, que buida d'altres valors allò que volem viure, compartir o proposar. Tenim molts altres adjectius, heretats i per inventar, amb els quals omplir d'idees, d'indicis i de referències l'economia i la política que volem: social i solidària, diem quan parlem d'una economia que se sostrau al dictat del benefici particular. Podem afegir: i justa, i digna, i decent, i honesta, i lliure, i cooperativa, i comuna, i autònoma i... i... i...

MARINA GARCÉS, 2014.

«Al final, la novetat, revolucionària o capitalista, sempre resulta ser un producte de temporada». Amb aquestes paraules, la filòsofa Marina Garcés, a la Fira d'Economia Solidària de Catalunya d'octubre de 2014, ressitua les potencialitats «d'allò nou». <sup>4</sup> ¿Qui és més veloç que el mateix capitalisme? ¿Qui pot oferir les dosis més altes de novetat? ¿Nova política? ¿Nova economia? ¿Innovació social?

És innegable l'atractiu que conté la novetat per a qualsevol forma de comunicació social. Pels revolucionaris de totes les èpoques, allò vell s'ha associat a les formes tradicionals de do-

---

4. Garcés, Marina. «Nova economia, nova política. (Una interpel·lació, una alerta, una inquietud i un rept)». Intervenció a la Fira d'Economia Solidària de Catalunya, amb Ada Colau i David Fernández, el 24 d'octubre de 2014.





mini. «El vell règim» o, com deien el 1968: «corre, el vell món et persegueix». En canvi, s'ha parlat de «nou home», de «nous moviments» o «nous protagonistes socials»... No obstant això, ¿qui és més veloç que el mateix capitalisme? ¿Qui pot oferir les dosis més altes de novetat?

Sembla llavors que no hem de, tal com ens recomanava Garcés, vincular necessàriament la novetat amb l'emancipació. Més que la velocitat, interessa la direcció que prenem. Perquè les nostres pràctiques emancipadores ni volen ser un producte de temporada, ni tan sols —ves a saber!— podrien ser considerades noves. La PAH, als anys 30 del segle passat, es denominava Comitè de Defensa Econòmica i promovia vagues de lloguers, defensava les veïnes dels desnonaments i exercia la més elemental de les solidaritats entre els de baix, com la PAH d'avui. I els Can Batlló de cent anys enrere es deien ateneus racionalistes, o cooperatives obreres de consum, o fraternitats republicanes, i articulaven la cooperació social, la sociabilitat i els somnis de superar el capitalisme d'una forma semblant a l'actual.

Tampoc són, les nostres experiències, «espurnes que apareixen en moments de recessió». És cert que al llarg de la reestructuració econòmica en curs han guanyat en visibilitat i intensitat, i que milers d'integrants de les classes populars s'han vist obligades a lluitar pels seus drets d'una forma que no s'havia vist en dècades. És cert, també, que algunes experiències autogestionades de les ciutats s'han vist afavorides per l'anomenat «urbanisme del mentrestant» de les administracions. Però és senzill descobrir que s'assenten en genealogies que ens poden portar a parlar, més que d'innovació, d'*acumulació social*.

A Can Batlló, per exemple, es troben persones que van militar en el moviment obrer dels seixanta. Que han millorat el barri amb el moviment popular d'inicis dels setanta. Que l'han subvertit des de l'ateneu llibertari fins als vuitanta. Conviuen amb la generació de l'okupació i l'antifeixisme dels noranta, amb les quals van acompanyar les lluites dels sense papers o contra la guerra dels primers anys de la dècada del 2000, amb els quals es van alçar el 15 de maig del 2011, amb les quals lluiten pel dret a decidir, sigui de la seva comunitat nacional, sigui del seu cos. Estan les que arriben avui i demà, i desitgen/necessiten participar en projectes







de cooperació social en l'àmbit de la cultura, del treball, del consum ecològic, de l'habitatge cooperatiu, de l'educació llibertària, de l'urbanisme popular. Can Batlló és acumulació social per a la creació d'un altre barri, d'una altra ciutat, d'una altra societat.

Les pràctiques socials autoorganitzades sembla que, cada vegada més, agermanen el seu vessant de lluita amb la seva dimensió creadora. Institueixen, autogestionen, i és aquesta capacitat de creació social la que comparteix escenari amb els veritables innovadors, els d'«alterar el cicle econòmic i generar taxes de benefici». Aquesta confusió no és estranya, perquè a l'interludi actual, les certituds socials s'esquerden, són temps per a «l'altre» (les altres formes de viure, de relacionar-se, de treballar...), també per a «allò nou» (el nou capitalisme de l'economia col·laborativa) i, creuem els dits, sovint són temps per a «allò vell» (autoritarismes, feixismes, fonamentalismes).

Llavors, si no volem que les nostres pràctiques emancipadores siguin banalitzades, desactivades o reduïdes, sinó que apuntin cap a escenaris socials, polítics i econòmics diferents dels del capitalisme, no solament haurem de desconstruir el marc de significat de la «innovació social», sinó que sobretot haurem d'impulsar el debat sobre els marcs de significat estratègics on inscrivim les nostres experiències.

Uns marcs de significat que, a diferència de la innovació o l'emprenedoria social, no fugin d'afrontar la qüestió de la redistribució de la riquesa i del poder, i que plantegin de forma decidida la necessitat de posar fi a les classes socials i la desigualtat per qualsevol motiu. Marcs de significat que posin al centre l'aposta per col·lectivitzar les cures i els mitjans de producció, distribució i consum, amb l'objectiu de garantir la sostenibilitat de la vida de tots i totes i del planeta mateix. Uns marcs de significat que dibuixin, modestament, un camí per a la superació del model capitalista.

I serà llavors quan a les lluites col·lectives, a la cooperació social, a l'autoorganització política, al municipalisme autogestionari, a l'economia comunitària, a l'autogovern del comú, al mercat social i solidari, a l'autogestió, a allò que vivim... els podrem dir altra vegada pel seu nom.





## IV. CALEN NOVES INSTITUCIONS MUNICIPALISTES

Si volem transformar substancialment l'estructura política i econòmica de la ciutat, és un error pensar que un canvi de correlació de forces partidistes en el si de les institucions municipals podrà, per si sol, fer front a les resistències que oferiran els gestors del capitalisme metropolità a la democratització urbana. Per tant, la tasca actual dels moviments socials barcelonins, i sobretot la tasca de les classes populars urbanes, davant les eleccions municipals del 24 de maig del 2015, no és delegar la seva potència política a les candidatures electorals afins, sinó acompanyar l'actual procés de canvi amb la constitució de noves institucions sociopolítiques municipalistes.

Des del punt de vista de la reapropiació col·lectiva de la ciutat, doncs, tant legítim és donar suport a Barcelona En Comú Capgirem Barcelona - CUP com l'abstenció activa, sempre que dediquem esforços a construir, de forma coordinada i en tots els barris de la ciutat, organismes autònoms de poder popular, on participin activistes de les candidatures, però sobretot veïnat organitzat en equipaments comunitaris, en sindicats combatius, en cooperatives autogestionàries, en xarxes feministes, en projectes de comunicació popular, en plataformes pel dret a l'habitatge, l'educació o la sanitat. Aquestes Assemblees Municipalistes de Barri són les que hauran d'empènyer el canvi: facilitaran que, en cas que les candidatures rupturistes entrin a l'Ajuntament, puguin enfrontar-se al monopoli de classe que avui ostenta l'oligarquia local i posar la institució al servei de les classes populars.

És cert que és *urgent* que des de l'Ajuntament es facin polítiques públiques en favor de les rendes baixes, i que també és





*important* que la «nova política» perfori l'opacitat de la institució i n'inoculi el virus de la participació social fins a transformar-la. Però, per a possibilitar el canvi de model de ciutat, és *imprescindible* que els moviments populars consolidem una força social i territorial organitzada, que combini la incidència sobre el poder constituït i a la vegada esdevingui poder constituent. Que pugui proposar un programa propi de revolució política i econòmica de la ciutat (transformació integral de la matriu productiva urbana; municipalització del sol, proveïments, habitatge; col·lectivització i/o cooperativització d'indústries estratègiques...), i que —atenció— pugui defensar-lo al carrer i —encara més rellevant— fins i tot implementar-lo de forma legítima i fins i tot legal. S'han acabat els temps de la Barcelona-joguina en mans de les elits econòmiques locals i globals, però també s'han acabat els temps de la política en mans dels polítics i la ciutat en mans dels tècnics. És hora de la construcció col·lectiva i emancipatòria d'una ciutat al servei de les majories socials.





## V. MUNICIPIS POSTCAPITALISTES

El desenvolupament econòmic de la majoria de municipis catalans està sent animat, en els darrers anys, per *mantres* com connectivitat, competitivitat, noves centralitats, innovació, activitats emergents, talent o empenedoria. De fons, però, i més enllà de relats mitològics, els 947 municipis de Catalunya tenen com a mirall de referència excepcional a la campiona local del màrqueting urbà: Barcelona. Així, no és estrany que plans estratègics de desenvolupament econòmic d'arreu de les comarques —siguin a l'Alt Empordà o al Garraf, a Osona o al Camp de Tarragona— segueixen les pistes de la planificació estratègica barcelonina. L'irresistible encant del *Model Barcelona* escampa la seva metodologia arreu.

Quines són, no obstant, les traces reals que articulen aquest model de desenvolupament econòmic? La més determinant és, sens dubte, la concertació publicoprivada, l'aliança estratègica entre l'administració i el que sovint s'anomena, eufemísticament, com a actors privats. En aquests tipus de partenariats, instituits habitualment mitjançant la figura dels consorcis, les administracions es centren a crear, tal com s'afirma al Pla Estratègic tarragoní de 2008-2015, les «condicions adients perquè els actors particulars materialitzin les seves aspiracions». O sia: posen l'administració pública al servei de l'acumulació privada del capital.

Un consorci de pes, per exemple, és Turisme de Barcelona. Creat en l'any postolímpic de 1993 per l'Ajuntament, la Cambra de Comerç i la Fundació Barcelona Promoció, es tracta d'una entitat dedicada a «promocionar globalment la ciutat» i «facilitar la inversió directa estrangera». En aquest cas, hotelers com Joan





Gaspart han estat els homes forts de l'agència que ha comandat la planificació turística municipal barcelonina. L'altre consorci fonamental del capitalisme metropolità és la Fira de Barcelona. De titularitat pública «amb gestió empresarial autònoma», la Cambra de Comerç de Miquel Valls torna a estar-hi al darrere, aquesta vegada acompanyat de Josep Lluís Bonet (Freixenet), Enric Lacalle (Grup Godó, Meeting Point, exAbertis) i, naturalment, per Jordi Clos i Joan Gaspart, de l'omnipresent Gremi d'Hotelers.

Impulsats per Barcelona Global, el poderós *lobby* de Maria Reig (Reig Capital), Emilio Cuatrecasas o Joaquim Coello (Applus i exPort de Barcelona), els consorcis publicoprivats, en tant que estratègia de planificació econòmica regional, articulen creixentment totes les grans divisions de l'activitat econòmica urbana. Són el comandament polític, profundament antidemocràtic, de l'apropiació privada de la ciutat. Definint la naturalesa econòmica dels municipis a partir de l'impuls dels «motors de creixement» —siguin la construcció o el turisme, sigui la logística o l'*smart city*—, del gran capital privat especialitza les ciutats productivament, tematitza territoris, extreu rendes de monopoli, fixa les condicions de vida i treball de la població, desposseix riquesa comuna, fa descendir la renda familiar disponible i tot ho relata, cofoi, amb la violència simbòlica de la *marca* de ciutat, que arrasa la complexitat urbana i les identitats socials que donen sentit a pobles i ciutats.

Més enllà del lament, toca passar a l'acció. Però, és factible deconstruir un model assentat al llarg de dècades per governs municipals de tots colors? És possible transformar la matriu econòmica dels municipis catalans?

## Cap a la democràcia econòmica municipal

Des de la Xarxa d'Economia Solidària, amb motiu de les eleccions municipals del 24 de maig del 2015, s'han presentat les *14 Mesures per impulsar la democratització de l'economia a nivell local*. Per la XES, l'economia ha de situar, en el centre de la seva activitat, la sostenibilitat de la vida i la resolució equitativa de les necessitats humanes. «Una economia socialment justa, políticament emancipadora, arrelada al territori, integradora de la diversitat, respectuosa amb el medi ambient».





Les bases per a una transició postcapitalista, segons la XES, ja s'estan dibuixant arreu del país, amb iniciatives que articulen democràticament processos de producció, d'intercanvi, de gestió, de distribució d'excedent, de moneda, de consum o de finançament de bens i serveis. Per a la xarxa catalana, arreu neixen iniciatives que busquen satisfer necessitats a través de relacions de solidaritat i autogestió. No obstant, per tal de canviar la matriu econòmica dels pobles i les ciutats, és necessari consolidar, estendre i multiplicar l'autoorganització socioeconòmica de les classes populars en tots els àmbits de la vida.

És amb aquest objectiu que des de la XES es convida a les administracions locals a ser copartípcis de la transformació socioeconòmica dels municipis, per tal que acompanyin el canvi empès des de baix. D'entre aquestes mesures, destaquem la importància de crear una nova institucionalitat que faci possible l'impuls de l'economia social i solidària en l'àmbit local. I que, a diferència de la concertació publicoprivada del model capitalista, articuli una concertació público-cooperativa-comunitària, a partir d'espais de decisió i execució (els consells locals) on sigui present l'administració local, però també els projectes d'economia cooperativa, social i solidària, així com el teixit veïnal, cultural i educatiu dels municipis. La proposta parteix de la concepció que tots els habitants dels municipis són agents socioeconòmics, i per tant les polítiques econòmiques municipals mai més han de ser el monopoli exclusiu de tècnics, empresaris o homes de negocis.

A partir d'aquí, s'han de crear dispositius per a impulsar la transformació. La XES proposa crear, o transformar, les agències de desenvolupament local per tal d'orientar-les a transversalitzar l'economia social i solidària, a partir de l'execució de plans directores elaborats participativament. En aquest procés, és fonamental habilitar equipaments públics com a centres de promoció socioeconòmica, per a fer-hi viviers de cooperatives, desenvolupar programes formatius i impulsar mesures per a col·lectivitzar, també, les tasques de cura i reproducció social. Un nova política de foment, doncs, que entengui l'economia com la resolució integral de necessitats humanes de forma col·lectiva i solidària.

La cessió d'infraestructura pública per a les iniciatives socioeconòmiques (terres, sol, locals, polígons), la creació de fons de





crèdit locals, la promoció del Mercat Social Local, la recuperació d'empreses per part de les seves treballadores, l'impuls de l'espai públic digital com una oportunitat per a l'economia social del coneixement, i la municipalització i cooperativització de determinats serveis vinculats a la gestió de residus, la rehabilitació d'habitatge, les energies renovables, la gestió del patrimoni o el turisme comunitari, són algunes de les mesures que permetran als municipis recuperar part de la sobirania econòmica expropiada pel neoliberalisme. I desestimar els models, i encara més les marques. I retornar tot al que és de tots i totes.





## VI. MERCAT SOCIAL: ECONOMIES PER A L'EMANCIPACIÓ

Crear mercats socials en el si de la societat capitalista podria representar per al postcapitalisme el que van suposar les repúbliques urbanes durant l'edat mitjana per al naixement del capitalisme.

JORDI GARCIA JANÉ

Joan Peiró i Belis —vidrier, llibertari, cooperativista i ministre de la Segona República— es preguntava sobre l'economia que naixeria a la llum de la revolució de juliol de 1936:

Quines formes de col·lectivització revestirà aquest cicle revolucionari? Serà la cooperativa, superada amb les noves modalitats socialitzants? [...] Si no és la cooperativa, que serà?

En aquell debat, vivíssim i apassionat, sobre què havia de protagonitzar l'aleshores denominada *Nova Economia* —cooperatives?, socialitzacions?, col·lectivitzacions?—, semblava que la inventiva del proletariat català era tan intensa com la força de què disposava per a fer-la realitat.

Avui, salvant les distàncies, i des d'una humilitat justificada per la relativa potència dels agents socials que aposten per superar el capitalisme, és necessari igualment preguntar-se sobre l'articulació econòmica que acompanyarà l'actual cicle de canvi polític, ja que, si no volem construir un *nou país* sobre les bases de la *vella economia* capitalista, haurem d'obrir el debat sobre les dimensions materials del procés constituent. Quina és, aleshores, l'economia que ha d'articular la república catalana del segle XXI?

### Efervescència socioeconòmica

Avui no estem —encara— a les portes d'una revolució, però són temps d'una efervescència política que a la vegada és socioeconò-







mica. El llarg cicle d'ajust que vivim ha motivat successives onades de mobilitzacions i, a la vegada, ha sacsejat el camp econòmic i social. Avui, com subratllen els amics i amigues de COOP57, «milers de dones i homes estan (re)construint els vincles econòmics, polítics i socials sobre noves bases».

Amb vint anys d'activitat quotidiana com a talaia, des la cooperativa de serveis financers ètics i solidaris dedueixen que les alternatives socioeconòmiques cobraran força en els pròxims temps. «*Salts qualitatius i quantitius que canviaran*», afirmen, «*la fisonomia dels nostres territoris*». Es refereixen a projectes de desenvolupament local en clau d'economia solidària, iniciatives de recuperació ciutadana de serveis bàsics, formes de gestió comunitària d'equipaments públics, cooperatives d'habitatges de propietat col·lectiva i compartida, projectes de sobirania energètica i alimentària o de desenvolupament rural en clau agroecològica.

Efectivament, doncs, són temps d'efervescència per a l'economia social i solidària. L'ascens de les finances ètiques —formades per COOP57 i altres entitats com FIARE o OikoCrèdit— sembla «imparable», segons els diagnòstics del Baròmetre de les Finances Ètiques. El sector, amb gegants híbrids com Triodos Bank, a finals del 2015 comptava amb 187.383 clientes a l'Estat espanyol i disposava d'un estalvi de 1.500 milions d'euros.

Per la seva banda, iniciatives socioempresarials com les cooperatives, a mitjan 2015 ocupaven a un 4,2% més de treballadores que el mateix període de l'any anterior, i també arriben a més gent. Segons l'estudi d'I·Labso per a la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, més d'un terç dels actuals consumidors de productes i serveis cooperatius s'hi han afegit en els darrers cinc anys, coincidint amb la vigent crisi econòmica i social. En aquest sentit, iniciatives com Som Energia, la cooperativa de consum d'energies renovables que compta amb més de 40.000 associades (2018), està esdevenint tot un referent per a pensar *l'escalabilitat sostenible i democràtica* del cooperativisme, essent ja replicada per propostes com Som Connexió en el camp de la telefonia i internet.

Arreu de les comarques, neixen també experiències sovint poc formalitzades que igualment contribueixen a la resolució col·lectiva i solidària de les necessitats socials. En àmbits com





l'agroecologia, els horts comunitaris, el microfinançament, els fons de crèdit col·lectiu, els mercats i xarxes d'intercanvi, les monedes socials, les tecnologies socialment útils, els espais autogestionats o en els bens culturals i digitals, estan naixent i consolidant-se una multiplicitat d'iniciatives que actuen en tots els trams del cicle econòmic. Producció, intercanvi, gestió, distribució d'excedent, moneda, consum i finançament de bens i serveis, organitzades a partir de relacions de solidaritat i cooperació, de reciprocitat i autogestió, i sense desvincular —oposició pràctica a la desraó neoliberal— l'activitat econòmica de la defensa dels bens comuns naturals i culturals, la transformació igualitària de l'economia, la sostenibilitat de la vida del conjunt de la població.

A més, una sèrie de vectors fronterers amb l'economia social i solidària, com són l'economia de les cures i l'economia col·laborativa, poden eixamplar la *resolució equitativa, vivible i viable de les necessitats*. Si en els creixents nodes de suport mutu i de cura a les persones, s'hi intensifiquen les interaccions entre l'economia feminista i l'economia solidària, poden esdevenir en una *nova economia cooperativa de les cures*.

I si acompanyem a les experiències d'habitatge, comunicació i transport col·laboratiu cap a la cultura econòmica del cooperativisme (propietat col·lectiva dels mitjans de producció, distribució, consum o finançament; formes de gestió i presa de decisions democràtiques; compromís social i mediambiental, redistribució d'excedents...), podrem defensar-les de la captura mercantilista de les multinacionals del *capitalisme col·laboratiu* (Airbnb, Uber, etc.), fent d'allò col·laboratiu —tan en boga, tan confús— un «recurs per al bé comú, que es comparteixi com una propietat de la comunitat i es mantingui accessible com un bé públic», que diria Yochai Benkler.

## Eines per a l'articulació i la incidència sociopolítica

Tal com escrivia Rubén Suriñach al Balanç Social de la XES del 2014, l'economia social i solidària no viuria l'actual efervescència si no fos pel bagatge històric del cooperativisme a casa nostra, pels recents moviments socials, per l'eclosió de les tecnologies de la informació, o per la crisi econòmica i política de la darrera





dècada. En qualsevol cas, com bé s'apuntava seguidament, avui «la creativitat col·lectiva transformadora està desfermada, i el que és important ara és dotar-la d'eines, d'estructures i referents per tal que pugui tenir el major abast possible».

Aquest és un dels objectius que orienten els anuals Informes del Mercat Social Català, coordinats pel mateix Surriñach, uns treballs «trenca-gels» que neixen per a dibuixar l'abast concret del Mercat Social a Catalunya, entès com a «plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'Economia Social i Solidària».

Cal dir que el concepte de Mercat Social, que encunyà Jordi Garcia Jané l'any 2002, és un dels principals horitzons estratègics de l'Economia Social i Solidària, un horitzó construït amb la pràctica quotidiana de la intercooperació. Tal com escriu el mateix Garcia Jané, intercooperar significa en primer lloc «una cosa tan bàsica com comprar-se mútuament», això és, procurar escollir com a proveïdors, tant com sigui possible, una empresa de l'economia solidària. El segon esglaió, per a Garcia Jané, «consisteix a crear nous projectes socioeconòmics en la producció, la comercialització i el crèdit compartint excedents i recursos mitjançant cooperatives de segon grau, grups cooperatius i altres estructures, formals o informals, d'intercooperació». Finalment, quan la major part dels actes econòmics de l'ESS acaben fent-se en el seu si, aleshores «hem pujat un esglaió més en la intercooperació i estarem construint ja un mercat social».

Així, construïm Mercat Social des de les pràctiques socioeconòmiques de la intercooperació, però també amb eines per a l'articulació i l'incidència sociopolítica. Des de la Xarxa d'Economia Solidària, per exemple, construïm Mercat Social quan impulsem el balanç social com a sistema d'acreditació o certificació pròpia; quan celebrem anualment, des del 2012, la Fira d'Economia Solidària de Catalunya; quan obrim les trobades d'intercooperació; quan cartografiem les iniciatives arreu del territori amb el Pam a Pam; quan impulsem la intercooperació sectorial (de la restauració a la gestió comunitària, de l'arquitectura a la moneda social, de les finances a les TIC); quan impulsem l'articulació territorial a l'Empordà, a Terrassa, a Lleida, al Barcelonès Nord, al Bages o als barris de Barcelona.





Creem Mercat Social quan impulsem el creixement i l'arrelament de l'economia solidària com a pràctiques socioeconòmiques viables, vivibles i equitatives; quan n'organitzem el desenvolupament com a moviment socioeconòmic autònom, feminista i postcapitalista. I, finalment, també quan creem les condicions per a l'ampliació del Mercat Social en fer incidència en les institucions polítiques, i elaborem les Mesures per a la Democràcia Econòmica Municipal o la Proposta d'una Llei d'Economia Solidària per al Parlament de Catalunya.

El Mercat Social, doncs, és una esfera important per al projecte emancipatori de l'economia social i solidària. No creem cooperatives o altres iniciatives socioeconòmiques per a posar-les a competir entre elles i en el mercat capitalista, sinó per enxarxar-les socialment, per integrar-les econòmicament, per a fer múscul i transformar les regles del joc.

Juntament amb els moviments socials i les xarxes comunitàries, i amb les Administracions que apostin per un canvi del model econòmic, entre totes fem la diversitat, pluralitat i riquesa del Mercat Social i l'economia social i solidària. Aquestes seran —com es preguntava Joan Peiró, fa tants anys!— les formes de la col·lectivització del segle XXI: unes economies transformadores i per a l'emancipació.





## VII. CULTURA COOPERATIVA *VERSUS* *COOLTURA*

### **Contradiccions culturals**

En l'actual societat del coneixement, la «cultura» ha passat a ser central en els processos d'acumulació de capital. Com altres dimensions del treball immaterial —sabers, emocions, afectes, llenguatges—, la cultura ha esdevingut una font per a incrementar la productivitat del capitalisme cognitiu.

Per tant, sigui quina sigui la seva accepció, la cultura està creixentment travessada per una contradicció fonamental: la seva creació és col·lectiva, però l'apropiació dels beneficis que genera, així com el seu comandament, és de caràcter privat. Aquesta és, ho sabem, una contradicció compartida amb tota producció social que s'emmarca en el règim capitalista. No obstant, les característiques pròpies de la cultura fan que la seva mercantilització signifiqui, a més, que el conjunt de les relacions socials quedin enfangades en la trama del poder i del diner. Perquè cultura és art, però també és llenguatge, afecte, cures, identitats, cosmovisions, imatge o comunicació. La seva mercantilització ens mercantilitza.

### **Les indústries culturals i creatives i la ciutat**

La cultura, tal com s'afirma des de l'Institut de Cultura de Barcelona, avui ha passat a ser «un factor clau per al desenvolupament de les ciutats», i els poders públics promouen «polítiques urbanes per tal de fomentar indústries culturals i creatives». D'aquella vella «indústria cultural» teoritzada per Adorno i Horkheimer, hem passat a les noves «indústries creatives», i ambdues són presenta-





des com a motors de desenvolupament econòmic. Què s'entén, tanmateix, per indústries creatives? Doncs aquelles que operen construint significats simbòlics, són creatives en la producció i generen, en el millor dels casos, beneficis a través de l'explotació de «la propietat intel·lectual». A la tradicional indústria cultural, doncs, se li suma un ampli i difús sector «creatiu»: arquitectura, publicitat, disseny, moda o programari. Fins i tot l'artesania, en les «ciutats creatives» del capitalisme cognitiu, ha passat a ser reconceptualitzada com a «indústria handmade».

## Bifurcacions culturals

Per uns, es tracta de generar creixement econòmic atraient «la classe creativa global» (Richard Florida), per tal que desenvolupi noves idees (nous negocis) en «clústers creatius» o «clústers d'innovació», típics de les actuals estratègies espacials de les polítiques públiques de promoció econòmica. Un creixement que finalment, tal com apunten David Harvey i Neil Smith, vincularà la cultura amb el capital financer i la propietat immobiliària, amb la creació de rendes de monopoli, amb la gentrificació.<sup>1</sup> Altres veus, com Jaron Rowan, entenen que allò que s'està definint com a indústries creatives són, en realitat, activitats basades en «la creativitat col·lectiva i la cooperació, que tenen el potencial de crear riquesa social i contribuir al creixement del procomú». Sembla, doncs, que alternativament a l'apropiació capitalista de pràctiques culturals col·lectives (l'economia política de la *coultura*), s'intueix una nova economia social del coneixement, una renovada economia cooperativa de la cultura.

## Interrogants

Com potenciem una cultura que respongui a les necessitats i desitjos de les comunitats que protagonitzen els processos culturals? Com fem que els processos de renda, treball i propietat que articulen la producció cultural siguin democràtics, equitatius,

---

1. Harvey, D.; Smith, N. (2005). *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. UAB: Barcelona.





col·lectius i generin drets? Com fem que sigui el conjunt de la societat qui es beneficia d'aquest bé comú que ha contribuït a generar? Com facilitem que, si la cultura ja es produïda de forma cooperativa, també sigui governada cooperativament?

Hem de trepitjar els barris i conèixer experiències històriques i actuals de cultura cooperativa, popular i comunitària. Hem d'obrir espais on ens trobem iniciatives socioeconòmiques (cooperatives culturals) i equipaments culturals de gestió comunitària, per abordar les necessitats pràctiques immediates, però també per obrir els horitzons dels projectes cooperatius i comunitaris que treballem la cultura en tant que relació social emancipadora i com a bé comú.





## VIII. CIUTATS COOPERATIVES: CAP A LA DEMOCRÀCIA ECONÒMICA URBANA

El 1967, a *Le droit à la ville*, Henri Lefebvre anunciava «la mort de la ciutat». Pel filòsof marxista, la industrialització n'havia comportat, a la vegada, la seva implosió i explosió. Cap endins, la ciutat esclatava morfològicament i social, triturada per la mercantilització; cap enfora, la urbanització s'empassava el camp. L'alternativa passava per materialitzar el *dret a la ciutat*. Això és: l'apropiació social dels espais urbans, el valor d'ús d'una ciutat per a la vida i la trobada col·lectiva, l'autogestió del territori.

Avui, quan la crisi urbana és global, les Nacions Unides convoquen a Quito la Conferència sobre Desenvolupament Urbà Sostenible - Hàbitat III, per promoure una «nova agenda urbana» per al conjunt dels assentaments humans. No obstant, com narra Mike Davis a *Planeta de ciutades miseria*, més de la meitat de la població mundial ja viu en ciutats i bona part ho fa —Francesc Candel sospira— en llocs que n'han perdut, precisament, la denominació: *slums*, *bidonville*, *villas miseria*, *favelas*. En l'actual món esquerdat, malgrat els relats de «desenvolupament sostenible», la urbanització desbocada hi avança absorbint excedent a la recerca de plusvalor, i la crisi ambiental i el darrer ajust financer-hipotecari ens mostren de nou el seu caràcter explosiu i implosiu.

Camí a Quito, Hàbitat III s'aturà a Barcelona, en un diàleg en què l'ajuntament anterior hi volia l'*smart city* i on finalment es parlà d'espai públic, de dret a l'habitatge, de mobilitat sostenible. Malgrat l'escepticisme vers aquests esdeveniments, hem d'insistir-hi en la necessitat d'un canvi substancial de l'actual model de ciutat, no només insostenible sinó també profundament injust.







## La ciutat lucrativa és una ciutat dual

Basades en l'expansió immobiliària i en la requalificació del sòl per al guany més elevat, vivim en ciutats que, com escriu la periodista Gemma Garcia Fàbrega, no són decidides pels seus habitants sinó per antics i nous *senyors del boom*.<sup>1</sup> Banquers, promotors, empreses constructores i centres de decisió política són comandats avui per fons d'inversió global. Entre tots, senten les bases per a la creació d'una ciutat lucrativa per a uns i hostil per a d'altres.

Privatitzant l'espai i l'excedent urbà, la ciutat neoliberal és una ciutat dual, on la qualitat de vida és per a qui la pot pagar i on hem d'inventar termes com *pobresa energètica*. En aquesta ciutat, l'espoli de les classes populars no només prové d'un treball precari (o de la seva manca), sinó de les transferències massives de riquesa mitjançant hipoteques i lloguers, en allò que David Harvey defineix com a «drenatge perpetu» cap a classes rendistes o extractives. Privilegiant el consumisme, la individualització i l'acceleració de la vida, la ciutat lucrativa relega la solidaritat social i l'ajuda mútua, però de les seves cendres neixen moviments com la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca i una constatació: si la construcció de la ciutat és dominada per les lògiques mercantils, finalment no s'hi podrà viure.

## Dret a la ciutat i canvi socioeconòmic

Davant l'actual model de ciutat, cal un planejament urbanístic col·lectiu i redistributiu. Cal, a més, garantir el vell dret a la ciutat de Lefebvre, avui expressat per lluites contra la gentrificació o els desnonaments, en defensa i expansió de parcs i horts comunitaris, per la gestió comunitària d'equipaments socials, per la municipalització / cooperativització de serveis com l'aigua i l'energia o per l'ús social del carrer. A Barcelona, en paral·lel al diàleg associat a Hàbitat III, la Plataforma Global pel Dret a la Ciutat reclamà abaratir el preu de l'habitatge, eradicar les ordenances «cíviques» (aquella normativització repressiva de l'espai públic, per a mercantilitzar-lo), potenciar alternatives al monocultiu turístic i a

1. Garcia Fàbrega, G. (2014). *Els senyors del boom. Qui i com va fer diners durant la bombolla immobiliària als Països Catalans*. Saldonar: Barcelona.





l'omnipresent automòbil. És a dir, davant d'una urbanització orientada per interessos privats, la ciutat com a bé comú.

Però per canviar la ciutat necessitem un altre paradigma socioeconòmic. Durant anys, a Barcelona hi ha regnat la concertació publicoprivada, les rendes de monopoli i la ciutat-marca, i l'èxit ha estat efectivament clamorós. Transitant del boom immobiliari al boom turístic, la intensa concentració de capital privat en el nou règim de producció turístic-immobiliari contrasta amb la brutalitat de l'explotació de la seva força de treball, una precarietat laboral i existencial —i unes lluites— encarnades en *les kelly* (netejadors d'hotels i apartaments), els venedors ambulants o manters, els conductors de *rickshaw*, els guies que treballen per propines.

En un altre pla de la mateixa ciutat, més de 4.700 iniciatives socioeconòmiques generen el 8% de l'ocupació i el 7% del PIB de Barcelona. Cooperatives de totes les classes, societats laborals, associacions i fundacions socials, mercats i xarxes d'intercanvi, equipaments de gestió comunitària i autogestionats, nodes de suport mutu i cura, horts comunitaris o entitats de finances ètiques afronten solidàriament la satisfacció de necessitats urbanes, tant des de vessants socioempresarials com comunitaris. I ho fan en tots els cicles de l'activitat econòmica: en la producció, l'intercanvi, la gestió, la distribució d'excedent, el consum o el finançament de bens i serveis. Són la llavor a desplegar d'una altra economia urbana.<sup>2</sup>

A la dimensió socioeconòmica d'aquestes iniciatives, en diferents barris de la ciutat s'hi suma una forta dimensió territorial i comunitària. Al Poblenou, als antics espais industrials destruïts i en desús pel nou districte cognitiu, el moviment veïnal no hi vol hotels sinó projectes d'economia social i solidària, com el hub de la bicicleta de la cooperativa Biciclot. A Porta, les assemblees d'aturats i els equipaments comunitaris de Nou Barris dinamitzen mercats socials i horts, per tal de recuperar l'espai públic i generar alternatives per als seus habitants. A Sants, cooperatives de treball i d'habitatge s'articulen amb iniciatives d'economia comunitària, a l'entorn de la reapropiació autogestionada de Can Batlló. Al

---

2. Fernández, A.; Miró, I. (2016). *L'economia social i solidària a Barcelona*. Marge Books: Barcelona.





Poble-sec, projectes comunals com els ateneus d'oficis i els espais de criança resolen necessitats productives i reproductives davant l'amenaça de la gentrificació. A la Barceloneta, el pla comunitari facilita la creació de centenars de llocs de treball per al veïnat del barri i cerca relocalitzar l'economia davant la devastació turística.

Apostant pel mercat social local i els ecosistemes cooperatius barrials, l'economia social i solidària barcelonina és un actor urbà emergent. Cal fomentar-ne la consolidació, la replicabilitat i la coordinació en estructures de segon grau, cal aspirar a la seva generalització. A partir de l'autogestió i de polítiques de concertació públic-cooperativa-comunitària, podem fer de la ciutat un espai de redistribució, equitat i democràcia econòmica.

L'agenda urbana postcapitalista no pot adormir-se en relats de «desenvolupament sostenible», sinó que ha d'aplicar mesures concretes per a la transició urbana. Entre un model basat en l'apropiació privada de la ciutat, i un altre orientat a la vida i la resolució equitativa i emancipadora de les necessitats col·lectives. Avui exercir el dret a la ciutat passa per impulsar una altra economia urbana, que no maximitzi beneficis per als inversors, sinó que garanteixi renda, drets i plenitud per a tots els habitants de la ciutat. Cal transitar de la ciutat lucrativa a la ciutat cooperativa.





## IX. O L'ANTICIUTAT O LA VIDA

Lewis Mumford, urbanista i historiador nord-americà, autor de la colossal *The City In History* (1961), caracteritzà l'emergència d'unes noves àrees suburbanes que proliferaven —al llarg i ample dels Estats Units dels anys cinquanta— per tal d'albergar una creixent classe mitjana assalariada i blanca. No es tractava de noves ciutats, ni de l'ampliació de les existents, sinó d'un nou tipus d'urbanització dispersa i escampada pel territori, connectada per grans infraestructures viàries però sense centres urbans ni identitats compartides.

Per Mumford, i per deixebles seus com Murray Bookchin, aquella nova *megalòpolis* s'aixecava com una força activa de dissociació social, fins i tot psíquica, que negava la ciutat com a projecte cultural, dissolia l'espai públic i els llocs de convergència i conflicte de la vida social. Essent una urbanització sense allò típicament urbà, els nous suburbis residencials de masses eren, per Mumford, una *anticiutat*. Naixien per a contenir-hi unes vides indiferenciades, unes vides indiferents. Incapaços de produir comunitat ni associació, incapaços de produir ciutat.

Dècades més tard, l'antropòleg Marc Augé proposava el concepte de *no lloc* com a categoria espacial de la postmodernitat. Els *no llocs* eren espais de confluència de persones en trànsit o en espera, en vestíbuls d'aeroports o en estacions de metro, en cues de supermercats o en caixers automàtics; superfícies, totes elles, on els usuaris mantenen una relació contractual amb l'espai, però la seva solitud mercantil els incapacita per habitar-lo, per a convertir l'espai en un *lloc*.





Avui, l'evolució del mode de producció metropolitana opera un vertiginós salt endavant, i aquelles categories —l'*anticiutat*, els *no llocs*— es desplacen dels marges a la centralitat, materialitzant-se amb una proximitat inquietant.

## La totalització capitalista de l'espai

Efectivament, avui l'*anticiutat* ja no es produeix fora de la ciutat sinó que la perfora, la corseca, la buida des de dins d'ella mateixa. I els *no llocs* s'han desplaçat de les terminals asèptiques i anodines d'hoteles i estacions vers al cor dels antics barris populars, fins ara populosos i vibrants, de les nostres ciutats.

Hotels i apartaments turístics substitueixen —en massa— habitatge residencial, és a dir, *llars*. Noves activitats econòmiques al servei de la població flotant transformen l'estructura productiva urbana: bugaderies amb treballadores invisibles, maletes de rodes *versus* carretons de la compra, cafès a quatre euros, pissarres en anglès, *wifi and cookies home made*.

El veïnat és expulsat dels barris que ha forjat amb quotidianitats i lluites col·lectives; només hi serà acceptat, amb sort, com a treballador temporal de la nova ultraprecarietat. Vides i treballs són substituïts per trànsits i activitats indiferents amb l'entorn, per usuaris que mantenen únicament «una relació contractual amb l'espai». Els barris populars són esborrats per una força activa de dissociació social, que repel·leix la comunitat i l'associació. La ciutat sencera corre el risc de convertir-se en un gran hotel, en un immens aeroport, en una màquina de vending, en una terminal infinita, en un joc de monopoly per a inversors.

L'*anticiutat* i el *no lloc* no són, però, una realitat aleatòria. Són conseqüència d'una economia concreta, d'una determinada producció capitalista de l'espai. Són, de fet, la condició espacial que es generalitza en el nou *règim d'acumulació turístic-immobiliari*, una reestructuració sistèmica *postcrisi*, on el «turisme salva el totxo», i esdevé el mitjà per a intensificar les pràctiques rendistes i especulatives del sol urbà, i on el capital immobiliari i financer (i tecnològic, maleït *airbnb*) decideix l'orientació de les inversions, així com l'estructura i la distribució de la renda. Com afirmà el president d'un grup inversor francès establert a Barcelona, «Hi ha





un estoc brutal d'habitatge pensat com a primera o segona residència que el mercat no pot absorbir, i nosaltres l'hem transformat en apartaments».<sup>1</sup> Aquest nou règim d'acumulació persegueix, assetegat de rendibilitat, la totalització capitalista de l'espai urbà.

## Un nou cicle de lluita per a la col·lectivització urbana

Per a conjurar l'anticiutat i els no llocs, per a possibilitar de nou la ciutat i la vida, cal atacar frontalment el règim d'acumulació turístic-immobiliari. És necessari activar una nova aliança de moviments populars, socioeconòmics, feministes i ecologistes, que en la present lluita de classes urbana defensi als sectors populars davant l'ofensiva del capital turístic-immobiliari. Associacions veïnals, equipaments comunitaris, iniciatives de l'economia social i solidària, xarxes barrials i de suport mutu, col·lectius de *sense papers*, expressions organitzatives de la ultraprecarietat i nous sindicalismes socials, haurem de sumar-nos i estendre el camí emprés pels moviments antidesnonaments, activar mobilitzacions conjuntes, conquistar nous espais i impulsar que els governs municipals i autonòmics estiguin al servei de la reapropiació social urbana.

Perquè si volem una ciutat filla dels desitjos i necessitats de les persones que l'habiten, una ciutat al servei de la reproducció ampliada de la vida, urgeix avançar vers *la col·lectivització de la propietat del sol* amb totes les modalitats possibles: nacionalització, municipalització, cooperativització, socialització, ocupació, control popular. Cada vegada és més evident que només la reapropiació i col·lectivització urbana permetran el projecte de la ciutat cooperativa, solidària i feminista.

Demà serà tard.

---

1. Gutiérrez, S. «El turisme salva el totxo», *El Periódico*, 10 d'abril del 2014.





QUARTA PART  
TÀCTICA I ESTRATÈGIA  
DE LA CIUTAT COOPERATIVA









## I. COMMONS & COOPS. VERS L'AUTOGOVERN DEL COMÚ

Les ciutats són organismes que han viscut segles. Si excavéssim en els seus sols hi trobaríem sobreposats carrers, cases, teatres, circs i edificis públics. Si aprofundíssim en la seva història, veuríem com la civilització de la ciutat, la seva indústria, el seu geni, han crescut i madurat lentament per acció de tots els seus habitants abans d'arribar a ser el que són. I encara avui, el valor de cada casa, de cada taller, de cada magatzem, només és producte del treball acumulat de milions de treballadors sepultats sota terra i no es manté sinó per l'esforç de les legions d'homes que habiten aquell punt del globus [...]. ¿Qui té dret a apropiari-se de la més petita part d'aquest terreny, o l'últim dels edificis, sense cometre una manifesta injustícia?  
¿Qui té dret a vendre a qui sigui la menor parcel·la del patrimoni comú?

PIOTR KROPOTKIN, *La conquesta del pa*, 1892.

Les ciutats on vivim, les llars que habitem, els territoris que ens alberguen. Les necessitats d'allotjament, d'alimentació, d'abric, de cura, de protecció, d'afecte. Els desitjos de plenitud, de realització, de llibertat, de sociabilitat, d'aprenentatge, de creació, de joc. La memòria, els sabers, els imaginaris, les identitats, la cultura, la comunicació, el llenguatge, les emocions, les sexualitats. Les relacions socials. La naturalesa que ens sustenta. Els oceans, els boscos, les selves tropicals, els rius, els aqüífers, els minerals, els animals i les plantes, les llavors, l'aire, la biodiversitat. La nostra salut. Els nostres cossos. La nostra existència. Totes i cadascuna de les dimensions de la vida —pròximes o globals, naturals o socials, col·lectives o personals— són avui assetjades per les mil arestes de la voracitat capitalista.

Reestructurant-se i renaixent, superant crisis i contradiccions socials, amb la força acumulada en dècades de predomini neoliberal, avui el capital —en tant que relació productiva i soci-





al— tendeix a fagocitar totes les dimensions de la vida planetària. Mercantilitza, monetitza, privatitza, financeritza. Explota, extreu, saqueja, espolia, empobreix. Depreda la natura («recursos naturals») i les persones («recursos humans»). Urbanitza, industrialitza, automatitza, digitalitza, robotitza. En l'horitzó: sempre el lucre i la reproducció ampliada del capital. El seu *ethos*: la raó instrumental, l'individualisme ontològic, l'egoisme, l'autosuficiència, la competitivitat.

Tanmateix, aquesta ofensiva —que mai no ha cessat des de que començà— està essent discutida arreu del planeta per una vella intuïció que *sí havia estat oblidada*: «tots els bens són susceptibles de ser comuns i gestionats col·lectivament». No és un lament amarg d'impotència, tampoc una remembrança enyoradissa pel que s'ha perdut. És una força exercida, una capacitat desplegada. És una aposta, material i concreta, de transformació emancipadora de les actuals condicions de reproducció de la vida humana. Intercanviant de forma equitativa. Col·lectivitzant. Treballant associadament. Afrontant la satisfacció de necessitats de forma solidària. Compartint. Cuidant. Creant. Cultivant. A partir de la reciprocitat, la redistribució, l'empatia. Amb l'aprenentatge de la generositat. Coneixent el fil delicat que trenca l'autonomia amb la interdependència. Des de la raó i la pràctica crítica. Amb l'ajuda mútua. Amb la cooperació social, que pretén —així que es pugui— erigir-se en la pauta generalitzada d'una nova matriu socioeconòmica. Cada dia la intuïció és corpòria: existí, existeix i existirà una producció social fora de les dinàmiques del capital. Una reproducció ampliada de la vida.

És al bell mig d'aquestes resistències col·lectives, intuïcions polítiques i pràctiques de cooperació socioeconòmica, que en els darrers temps ha guanyat centralitat la noció d'allò comú: el *comú*, el *procomú*, els *bens comuns*. Des d'àmbits activistes, de la cultura lliure a l'economia solidària, en espais acadèmics i de gestió institucional, les discussions sobre els *commons* eixamplen de nou les oportunitats per a repensar els fonaments de la nostra societat.

A partir d'aquest debat, es rellegeix la genealogia del comunal i la seva destrucció a mans d'aquella revolució burgesa que parí el capitalisme i l'Estat modern. Es ressegueixen les temptatives d'autoorganització de la producció i distribució de la riquesa





social, i s'apren d'elles. S'amiden les potències i límits de les formes històriques i actuals de l'economia social i solidària —el cooperativisme, el mutualisme o l'associacionisme— a l'hora de catalitzar els bens comuns. Es discuteix sobre el *govern dels comuns* i sobre quin ha de ser-ne el reconeixement jurídic —o si n'hi ha d'haver—, així com la seva relació amb les institucions polítiques estatals. S'analitza la posició dels bens comuns en el mode de producció hegemònic actual, les tensions entre una producció social procomú i l'apropriació privada dels bens naturals, socials i culturals.

Mirar la realitat des dels comuns (redescobrint-los, en cas d'oblit com a les mercantilitzades societats occidentals), ens ajuda a comprendre les limitacions sistèmiques de l'economia de mercat, posa nom a l'apropriació privada de la riquesa social, i funciona com una matriu de pràctiques socials capaces de satisfer necessitats col·lectives. Una eina d'anàlisi, resistència i alternativa, al servei de les comunitats locals que cuiden i promouen els ecosistemes mediambientals, els espais urbans col·lectius, les vides comunitàries i els coneixements i altres riqueses comunes.<sup>1</sup>

Ambientals, digitals, culturals o relacionats amb la cura de les persones i els espais de proximitat, cal debatre les *estratègies de cooperació social que reproduïxen els bens comuns i que permeten que siguin compartits*.<sup>2</sup> Pensar les relacions que els articulen, testar les *institucions socials* que poden crear-los, preservar-los i generalitzar-los, són reptes imprescindibles per a encaminar-nos cap a unes societats que no tinguin l'objectiu de la reproducció infinita i lúgubre del capital, sinó la reproducció ampliada i joiosa de la vida.

## Genealogia del comunal: no hi ha bens comuns sense institucions del comú

Malgrat que sovint s'hagi descrit l'Edat Mitjana europea com un període d'irracionalitat i foscor entre la llum de la civilització clàssica i la nellum de l'Era Moderna (Il·lustració, revolució liberal, industrialització), cada vegada més recerques detallen, per

1. Bollier, D. (2016) *Pensar desde los comunes*, Traficantes de Sueños, Madrid.

2. Comunaria *Bienes comunes y economías sustentables*. [www.comunaria.net](http://www.comunaria.net).





contra, com al llarg d'aquells «mil anys de pugnes entre senyors i pagesos» —o fins i tot de «pagesos sense senyors»— les comunitats camperoles resolgueren gran part de les seves necessitats de forma local i comunitària, a partir d'una economia popular, col·lectiva i autogestionada.<sup>3</sup>

Tal com desgrana David Algarra a *El Comú català*, al centre d'aquella economia s'hi trobaven els *bens comunals*, un cos de bens rústics pertanyents al *comú*, que complementaven el conreu de la terra i esdevenien imprescindibles per a la subsistència dels camperols pobres. Pastures, boscos, aigües, erms i salines eren usades pels habitants del terme, que n'exercien els drets d'aprofitament. La gestió dels recursos motivava la reunió del *comú*, que establia la tipologia dels treballs de l'activitat rural, determinava els drets d'aprofitament per a cada casa i prohibia el lucre i la comercialització. La reproducció social del camperolat es realitzava, doncs, mitjançant *infraestructures comunals* —també abastaven molins, forns, ferreries, fargues i recs—, les pràctiques d'usdefruit i uns organismes de regulació que, a Catalunya, es denominaren *consells*. Aquelles regulacions socialment instituïdes defensaven la primàcia d'uns drets de propietat compartits: la inexistència d'una propietat privada absoluta.<sup>4</sup>

L'existència dels bens comunals no s'entenia, per tant, sense instruments d'autogovern: les institucions polítiques del comú. Fossin els *consells* catalans, els *concejos* castellans, els *batzarre* basconavarresos o els tribunals d'aigües de les comunitats de regants de València, les formes d'organització comunal —«universitas», assemblees generals de veïns, consells oberts i estrets...—, van estendre's arreu de la península ibèrica per tal de governar els bens comuns a partir dels drets de la terra, el dret consuetudinari i els usos i costums.

La genealogia del comunal mostra, doncs, que *no hi ha bens comuns sense institucions del comú*, i alhora explica què contribuïu al seu afebliment, desaparició o manteniment residual. A Cata-

---

3. Bru, M. «Pagesos sense senyors. Autogestió i lògica econòmica camperola a Europa occidental entre la fi de l'Imperi Romà i la consolidació del feudalisme (s. VI-XI). Conferència a Sant Celoni, abril 2010.

4. Algarra, D. (2015). *El comú català. La història dels que no surten a la història*. Potlach: Barcelona.





lunya, l'endeutament per finançar guerres en fou un factor inicial d'erosió, perquè obligava a vendre part dels bens comuns dels termes. També la contractació emfitèutica, emprada per la corona catalanoaragonesa per consolidar la colonització de les terres conquerides als musulmans a València o les Balears, va permetre —amb la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486)— la creació d'una burgesia pagesa. I en tercer lloc, la derrota de 1714 significà un atac als usos i costums que s'havien atorgat els mateixos ciutadans i que, en el cas català, haurien format part intrínseca de les Constitucions catalanes. El nou règim borbònic suprimí les restes dels consells (Consell de Cent) i substituï la institució del Comú pels ajuntaments i els regidors.

No obstant, la gran ofensiva contra el comunal arribà amb la creació de l'Estat modern, el naixement del liberalisme i la consolidació de les relacions socials i productives capitalistes. Ja que amb la supressió de les relacions feudals de l'Antic Règim, els bens comunals foren privatitzats i mercantilitzats amb les desamortitzacions, exclouent la pagesia pobra dels aprofitaments comunals i destruint les institucions d'autogovern propi. Si l'ofensiva mercantil afeblí els bens comunals, la paral·lela consolidació de l'Estat anorrea les institucions del comú.

El procés d'expropiació de la terra a la població rural fou definit per Karl Marx com a *acumulació primitiva*: el precedent del procés d'acumulació del capital («la prehistòria del mode capitalista de producció»), un procés històric de dissociació entre el productor i els mitjans de producció de les antigues poblacions rurals. Com relata Marx, al segle XV els camperols anglesos lliures i autònoms, deslliurats dels jous servils, es beneficiaven col·lectivament de l'usdefruit de la terra comuna, que ofería «pastures als ramats i els fornies de fusta, llenya, torba»; unes propietats comunals que eren «una antiga institució germànica, que sobrevisqué sota la coberta del feudalisme». No obstant, a partir d'aleshores, una sèrie de transformacions apuntalaren la naixent classe capitalista, que expropià i privà de la terra els productors rurals. Mitjançant la usurpació forçosa de la terra comunal i la seva conversió en camps tancats («enclosures»), així com la conversió de la terra cultivable en pastures privades, s'abocà els camperols a transformar-se en jornalers, «llançats al mercat de treball com a





proletaris lliures i desheretats». El naixent capitalisme, per Marx, requeria «una condició servil de la massa popular», que veia «els seus mitjans de treball transformats en capital».

Aquell procés d'expropiació va rebre un nou impuls al segle XVI amb «el robatori colossal dels bens eclesiàstics», venuts «a un preu simbòlic a pagesos i burgesos especuladors, que bandejaren en massa els antics subjectes hereditaris i n'aplegaren les tinences». La transformació de la terra «en un simple article comercial» i la dissolució dels vincles feudals forçaren el naixement d'una massa proletària que, arrabassat el seu «ritme habitual de vida», es transformà massivament en pidolaires i vagabunds reprimits per una nova «legislació cruenta». Els «pares de l'actual classe treballadora» —escrivia Marx el 1860— «foren castigats per haver-se transformat forçosament en vagabunds i pobres».<sup>5</sup>

L'expropiació i el tancament de les terres comunals europees perjudicà doblement les dones camperoles, desposseïdes de la seva participació als bens comunals. Com assenyala Sílvia Federici, tan aviat com es privatitzà la terra i les relacions monetàries dominaren la vida econòmica, les camperoles trobaren més dificultats que els homes per a mantenir-se, i se les perseguí (la caça de bruixes) per confinar-les al treball reproductiu. La unitat que havia existit en el treball productiu-reproductiu per a la subsistència, s'escindí amb l'hegemonia de la salarització i la producció per al mercat, fonamentada en la divisió sexual del treball. Finalment, les estratègies dels terratinents anglesos per a expandir les propietats, abolir el sistema de camps oberts i tancar les terres comunals, tingueren una rèplica de dimensions continentals amb la conquesta europea d'Abya Yala («Amèrica»): a inicis del segle XVII, s'havien apropiat d'un terç de les terres comunals indígenes sota el sistema de la *encomienda*.<sup>6</sup>

Anys després, el geògraf Élisée Reclus, a *El hombre y la tierra*, es preguntava: «¿qui suprimí els comunals, qui reduí i abolí completament els dret d'ús, qui roturà boscos i erms, privant així el

5. Marx, K. (1872). «L'expropiació de la terra a la població rural» a *El capital* a [www.marxists.org](http://www.marxists.org).

6. Federici, S. (2010). *Caliban y la bruja. Mujeres, cuerpo y acumulación originaria*, Traficantes de Sueños: Madrid.





camperol del combustible necessari? ¿qui tancà la propietat per marcar la constitució d'una aristocràcia territorial? [...] ¿què té d'estrany que la fugida a la ciutat sigui inevitable quan el camperol ja no té terres comunals, quan les petites indústries han arribat a faltar-li, quan els recursos disminueixen al mateix temps que s'incrementen les necessitats i les despeses?»

### **Associacionisme i cooperativisme obrer: ¿els primers comuns sota el capitalisme?**

Les ofensives contra els bens comunals (burgeses a Europa, colonials a Amèrica, Àfrica i Àsia), generaren l'acumulació necessària perquè, a diferents regions europees com Catalunya, s'iniciés un doble procés d'industrialització i urbanització, que proletaritzà ingents masses camperoles desposseïdes i les ocupà i allotjà en els vapors i edificis que poblaren els nous suburbis obrers de les ciutats industrials. Quins foren els nous comunals d'aquell context urbà i industrial? Quines foren les noves institucions del comú?

Si la desposseïció del comunal i la industrialització trenquen els vincles comunals i tradicionals, a la vegada gestaren una nova massa informe proletària i migrant abocada als nous nuclis urbans. És significatiu que a Catalunya coincidissin cronològicament les guerres carlines (la primera, 1833-1840; la segona, 1846-1849; la tercera, 1872-1876), on els camperols empobrits s'enrolaren sota la bandera tradicionalista per a combatre el nou poder liberal burgès, amb un cicle de lluites protagonitzat per les noves formes societàries obreres i urbanes. La crema de fàbriques de 1835, les bullangues i la jamància revolucionària de 1843, la primera vaga general catalana de 1855 en defensa del dret d'associació, eren participades per les primeres societats obreres, que naixien per ocupar-se de la previsió social dels treballadors o fer protooperatives. Es creava la Junta Central de Directors de la Classe Obrera, el 1855; la Direcció Central de Societats Obreres, el 1868; l'Ateneu Català de la Classe Obrera, el 1861 (amb els bakuninistes Farga i Pellicer i Lluanas i Pujals a partir de 1868); Les Tres Classes de Vapor, el primer gran sindicat català; el Congrés Obrer de Barcelona de 1870... El proletariat aixecava una institucionalitat pròpia basada en l'associació.





La composició de la classe obrera, en el nou mode de producció capitalista, no fou, per tant, només un procés sociològic o econòmic, sinó polític, en què la nova classe es constituïa a partir de relacions i institucions pròpies. Trencat el vincle comunal (o gremial, a les ciutats) es creava un nou vincle col·lectiu: obrer, associatiu i cooperatiu. Per això el dret a l'associació era el motiu de les inicials lluites obreres, un crit («associació o mort!») que acompanyà el naixement de la primera institució proletària: *la societat obrera*. Associació multifuncional i heterogènia, aglutinava els treballadors d'un mateix ofici per a practicar l'ajuda mútua i defensar-se de l'explotació del nou capitalisme fabril. Combinava la resistència laboral, el protooperativisme de producció i de consum, amb la previsió, l'estalvi social i el mutualisme. Un antecedent condensat de les posteriors formes d'agregació del proletariat: sindicats, ateneus obrers, cooperatives i mutualitats.<sup>7</sup>

D'aquelles associacions brollà la primera *economia social* catalana. Dintre seu, el cooperativisme obrer, vinculat inicialment al republicanisme federal, articulà específicament la cooperació autònoma obrera en la producció i el consum, i la conjugà amb la solidaritat social, per esdevenir una metodologia concreta d'organització socioeconòmica, amb els seus principis i tècniques, les seves cultures organitzatives i de gestió, les seves formes culturals i de sociabilitat. Disseminat on hi hagués indústria, el cooperativisme obrer —sobretot de consum— jugà un paper important en l'autoabastiment alimentari, impulsà polítiques socials autogestionades i les identitats populars de pobles i barris catalans.<sup>8</sup>

Quins eren els comuns articulats per l'emergent economia social? En primer lloc, la solidaritat, l'ajuda mútua, la reciprocitat, els socors mutu. En un context on l'Estat només era una màquina de guerra per massacrar pobres, les polítiques socials hagueren de ser autogestionades des del mutualisme. En segon lloc, els consums, els abastiments, les subsistències. Les cooperatives que més

---

7. Dalmau, M. (2015). *El cooperativisme obrer al Poblenou. Un barri fet a cops de cooperació*, La Ciutat Invisible: Barcelona.

8. Miró, I.; Dalmau, M. (2010). *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona 1870-1939*. La Ciutat Invisible: Barcelona.







arrelaren a les ciutats del darrer terç del segle XIX i fins als anys 30 del XX foren les cooperatives obreres de consum, que cercaven eliminar intermediaris capitalistes per autoabastir-se a preu just i bones condicions, tot afrontant les necessitats econòmiques a través de la propietat col·lectiva i la gestió democràtica. En tercer lloc, la mateixa vida social i política, que podia ser autoorganitzada amb els principis associatius-cooperatius: si els Parlaments eren àgores de la burgesia, el parlament obrer era l'associació.

Fou el primer associacionisme o el cooperativisme obrer, a la modernitat capitalista, el que el comunal fou a l'Antic Règim? A diferència de l'antic comunal, el cooperativisme obrer operà en un marc industrial i urbà, on la propietat privada tendia a ser absoluta: per tant, el cooperativisme no romangué en l'usdefruit, sinó que produí una *propietat col·lectiva dels mitjans de producció i consum*, amb formes de gestió democràtica. El govern a les cooperatives no eren consells oberts com els primers comunals, sinó consells estrets o tancats: participaven els socis, i els excedents eren repartits entre ells. Malgrat les diferències, alguns autors afirmen que en casos com els pòsits marítims de la costa catalana, el cooperativisme fou producte de l'evolució de les formes comunals de propietat i treball. Bategant-hi «una realitat de memòria comuna i una pràctica de resistència popular», algun comunal havia sobreviscut convertint-se en cooperativisme.<sup>9</sup>

En tot cas, la relació del cooperativisme obrer amb la *comunització*, fins a 1939, depengué dels corrents ideològics plurals que l'impulsaven. Republicans, com els federals de 1865 i 1880 de Joan Tutau, Josep Roca Galés o Josep Torrelles; radicals de les fraternitats lerrouxistes; unitaris com el diputat Joan Salas Anton; catalanistes d'ERC com Joan Ventosa i Roig. Socialistes, com Micaela Chalmeta, que el 1914 feia mítings amb Andreu Nin, escrivia a *La Internacional* i a *La Guerra Social* i militava a l'Agrupació Feminista Socialista de Barcelona. O com la Unió Socialista de Catalunya, fundada el 1923 per Manuel Serra i Morret, on milità la plana major del cooperativisme català com Joan Coloma i Chalmeta o Joan Rovira i Marqués, que del socialisme

---

9. Ugarte, D. (2012). «Comunidad, comunal, cooperativa» a *De los comunales a los commons*, Documentación Social, nº. 165.





democràtic participaren en la fundació del PSUC. Llibertaris, des dels internacionalistes fins als anarcosindicalistes dels anys 30, amb homes com Sebastià Flor en el consum i Joan Peiró en el cooperativisme de producció, que entenia la cooperativa com *el sindicat que produeix de forma autònoma*. Aquelles foren les tradicions ideològiques que imprimiren les vessants més socialitzants del cooperativisme, combatent al si de les entitats i òrgans del moviment els interessos particulars de molts *cooperadors* —que no *cooperativistes*.

Un primer debat, en aquest sentit, fou entre les cooperatives de consum de caràcter «individual» i les denominades «col·lectives», entre 1900 i 1915. Mentre les individuals repartien, a finals de l'exercici i entre els socis, tots els excedents a prorata en funció del seu consum, les col·lectivistes apostaven per crear, amb els excedents, fons col·lectius irrepartibles individualment, per fornir el fons d'educació (creant escoles o pagant escolaritzacions), el fons social (caixa de resistència, atur forçós, pensions, orfanats, viduïtats, malaltia) i el fons de reserva per a la cooperativa. Aquell debat es saldà amb la naturalesa mixta de la majoria de cooperatives obreres catalanes, tendint a la col·lectivització dels excedents i passant de l'exclusiva cooperació pel benefici entre associats al *cooperativisme* com a mètode d'emancipació col·lectiva. El segon debat, a la dècada de 1920, fou entorn de la concentració cooperativa: la «cooperativa única». En aquella ocasió, les vessants socialitzants optaven per la fusió de les petites cooperatives de consum i la creació d'estructures intercooperatives que abordessin la producció cooperativa de segon grau, així com impulsar polítiques socials de gran abast. I finalment, amb la revolució social de 1936, el debat fou entorn de les col·lectivitzacions promogudes pels sindicats i el cooperativisme obrer, ja que mentre les primeres eren gestionades pels productors, però els excedents eren per a tota la societat, en les segones els excedents eren per als socis de la cooperativa. La relació del cooperativisme històric amb una producció de bens comuns s'intensificà amb la nova economia revolucionària, quan les cooperatives obreres explicitaren que:





La finalitat que perseguim per mitjà del cooperativisme és, mitjançant la cooperació de consum i producció, posar en mans del proletariat el capital, terres, fàbriques, ferramentes i útils de treball, per a la creació de la riquesa col·lectiva, i fer impossible la funció del mitjancer i la burgesia, fins a aconseguir la desaparició completa del capitalisme, acabar amb l'explotació de l'home per l'home i de tots els privilegis, deixar d'ésser l'obrer una cosa, matèria d'explotació, i recobrar la seva total personalitat humana en la vida dels pobles i obtenir íntegrament el fruit del seu treball, dins d'un estat de dret inspirat en la llibertat i en l'estricta justícia perquè la seva vida sigui feliç en grau màxim.

### De l'economia social a l'economia solidària dels bens comuns

A Europa —el cas català com a paradigma—, les apostes més transformadores del cooperativisme obrer i de l'economia social foren derrotades per les victòries del feixisme en diferents àrees del continent. No obstant, aquella primera onada emancipadora de l'economia social europea també fou afectada profundament pel desenvolupament del capitalisme i de l'Estat, que influïren en la pèrdua del seu caràcter rupturista. Després de dècades de turbulència sistèmica, guerra i lluita de classes (crisi del capitalisme de 1929, onades revolucionàries dels 20 i 30, ascens dels feixismes i l'estalinisme, Segona Guerra Mundial), a partir de 1945 els estats centrals europeus com Anglaterra, Alemanya, França o Itàlia començaren a sistematitzar polítiques socials que milloraven les condicions de vida de les classes treballadores nacionals, tot cercant el consens interclassista, la integració del moviment obrer, mitigar la temptació revolucionària i el contrapès soviètic. L'expansió dels sistemes productius fordistes, així com l'acció de governs progressistes com el Labour, milloraren els salaris directes i indirectes, mentre les economies d'escala de la gran distribució abaratien el consum.

En aquella nova fase del capitalisme, el paper de les formes històriques de l'economia social es veié profundament modificat: les *mutualitats* s'integraren o esdevingueren complementàries als





sistemes de previsió social estatals, les *cooperatives* de producció, consum i crèdit es trobaren en el dilema de créixer de forma desnaturalitzada o desaparèixer en el nou mercat capitalista, i les *associacions* obreres tendiren al sindicalisme de concertació. En general, la *vella* economia social europea interioritzà formes pròpies del model hegemònic estatal-mercantil, com la burocratització, la jerarquització, la tecnocratització, l'allunyament del moviment social i l'economicisme, en un procés que Jean Louis Laville definí com a *isomorfisme institucional*.<sup>10</sup> La lluita de classes es diluïa; els sectors que empenyien l'ànima rupturista del moviment obrer i l'economia social, com l'anarquisme i els corrents obreristes revolucionaris havien estat minoritzats, i les socialdemocràcies antigament cooperativistes esdevenien estatals.

Aquella situació, tanmateix, començà a ser qüestionada per un nou cicle de lluites mundial, que a Europa tingué exponents en el maig del 68 francès, l'autonomia obrera italiana, els moviments alternatius alemanys, la primavera de Praga o els nous moviments obrers i estudiantils a l'estat espanyol. Arreu del continent, noves contradiccions socials i obreres reobrien la lluita de classes, es reprenia la crítica al capitalisme però també a l'Estat, fos occidental i de mercat, fos burocratitzat i repressiu com a la URSS.

En aquella onada, nous eixos de lluita prenién els carrers i plantejaven la crítica a la vida quotidiana, als models educatius, a la família patriarcal, a la dominació cultural, a la psiquiatria, al consumisme o a la depredació del planeta, tot prenent cos en nous moviments feministes, ecologistes, pacifistes o contraculturals. D'aquells moviments naixien noves iniciatives socioeconòmiques: ocupació i autogestió obrera de fàbriques, educació antiautoritària, iniciatives ecològiques de producció i consum, cooperatives socials d'inserció laboral, llibreries, editorials o companyies de teatre cooperatives... A nivell teòric, es començà a parlar d'una *nova economia social*, però ben aviat s'adoptà el terme d'*economia solidària*: una economia que es plantejava de nou la crítica del poder i la voluntat de superar el capitalisme.

---

10. Laville, J.L. (2003). «Cap a una economia social i solidària», a *Nexe*, gener del 2003, núm. 11.





L'economia solidària, des d'aleshores, ha begut sobretot de dues aportacions fonamentals: la llatinoamericana i l'europea. A l'Amèrica Llatina el concepte emergí als anys vuitanta, associat a iniciatives camperoles, barrials, populars, indígenes i de les dones que afrontaven l'ajust estructural en curs, i fou teoritzat per economistes com el xilè Luís Razeto o l'argentí José Luís Coraggio.<sup>11</sup> Per Razeto, l'economia solidària es caracteritza per una orientació crítica i transformadora respecte de l'economia hegemònica. En la producció, el seu element definitori és la preeminència del treball sobre el capital, però sobretot la presència del que anomena el «factor C»: Comunitat, Cooperació, Companyonia. En la distribució, a més del valor monetari, la lògica de reciprocitat i la redistribució determinen la circulació i l'assignació de recursos productius. Pel que fa al consum, Razeto emfatitza el canvi en la cultura actual de satisfacció de les necessitats, que ha de ser substituïda per una visió integral i una opció de simplicitat, per tal de compatibilitzar el consum amb la cura del medi natural, amb intercanvis justos i una major proximitat entre producció i consum.<sup>12</sup> En l'economia solidària llatinoamericana —amb la important aportació dels moviments populars brasilers i de pensadors com Marcos Arruda o Paul Singer— es fa una lectura especialment crítica de les estructures econòmiques contemporànies, i la promoció de l'autogestió i l'associacionisme de les classes populars —com escriu l'uruguaià Pablo Guerra— «situen aquest corrent i les seves experiències com contrareferents al neoliberalisme, i fins i tot al capitalisme».<sup>13</sup>

Pel que fa a Europa, el naixement del concepte d'economia solidària està molt lligat al desenvolupament de l'economia social així com a l'(auto)crítica a la institucionalització de les seves estructures clàssiques: cooperatives, mutualitats i associacions.

---

11. Coraggio, J.L. (2011). *Economía Social y Solidaria: el trabajo antes que el capital*. Quito, Abya Yala/ FLACSO/Fundación Rosa Luxemburg.

12. Razeto, L. (1994). *Economía de solidaridad y mercado democrático: fundamentos de una teoría económica comprensiva*. Santiago de Chile: Ediciones Uvirtual.

13. Guerra, P. (2014). *Socioeconomía de la Solidaridad. Una teoría para dar cuenta de las experiencias sociales y económicas alternativas*. Instituto de Economía Social y Cooperativismo: Bogotá.





Per Laville i altres autors europeus, les pràctiques d'economia solidària suposen una forma de *democratització de l'economia* en una doble dimensió. Una, sociopolítica, perquè l'economia solidària suposa un avanç cap a la democratització de la societat en dur a l'esfera pública iniciatives generades des de la societat civil que, en el marc de l'ortodòxia capitalista, romandrien en l'espai del que és privat. L'altra, socioeconòmica, ja que l'enfocament de l'economia solidària se sustenta sobre la idea que l'economia no es redueix únicament al mercat, sinó que ha d'incloure els principis de redistribució, reciprocitat i donació voluntària, en una economia plural proposada per autors com Karl Polanyi.<sup>14</sup>

Sota quines condicions, en tot cas, s'estreny el vincle del cooperativisme, l'economia social i l'economia solidària amb la qüestió del comú? Alguns autors, com De Peuter i Dyer, han explorat les relacions potencials entre els *commons* i les cooperatives de treballadors com a exemple de «comuns laborals» (*labour commons*). En les cooperatives de treball, el lloc de treball és un espai comú d'organització, el treball realitzat una pràctica de «comunització» (*commoning*) i l'excedent generat, una aportació al comú (*commonwealth*). Sense escamotejar que les cooperatives de treball poden ser a la vegada antagonistes i/o acomodaticies al capitalisme, per aquests autors l'ambivalència ha de ser decantada reforçant l'autoorganització, la democràcia al lloc de treball, la distribució de l'excedent o la intercooperació amb altres cooperatives. Finalment, la «potència radical» de les cooperatives de treballadors en la creació i organització dels *labour commons* podrà ser desplegada amb la connexió amb altres lluites del i pel comú (*common struggles*), esdevenint, des del treball associat i autoorganitzat, «cèl·lules d'un major metabolisme de mancomunió».<sup>15</sup>

Per altres autors, les cooperatives en general poden ser considerades *institucions del comú* per la seva funció de garantir la sostenibilitat material d'unes relacions socials no dependents, emancipadores per a l'individu i la comunitat. Com escriu Fer-

14. Guridi, L.; Pérez, J.C.; Etxezarreta, E. (2008). *¿De qué hablamos cuando hablamos de Economía Social y Solidaria? Concepto y nociones afines*. Ecocri: Bilbao.

15. Peuter, G.; Dyer, N. (2010) «Commons and Cooperatives,» *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action*, Vol. 4.





nando Sabín, amb el cooperativisme, la recuperació de les esferes de la reproducció social que garanteixen la vida en comú no ha de mesurar-se exclusivament per l'administració de l'Estat, sinó que pot ser articulada a partir de l'autoorganització, el valor d'ús, la sostenibilitat i la gestió col·lectiva. Per Sabín, tanmateix, les cooperatives poden ser instruments vàlids per organitzar la gestió d'alguns recursos comuns, però tenir-ne en compte únicament l'estructura formal no garanteix que els comuns es tractin com a tals. A més, per l'autor, no tota la riquesa pot ser gestionada des de les cooperatives, i distingeix entre *comuns cooperativitzables*, subjectes a una comunitat de referència que se'n beneficia de manera excloent, amb altres comuns que necessiten una gestió més oberta i no propietària, com els *comuns immaterials* (coneixement, cultura), els *comuns urbans* (places, carrers) o els *comuns planetaris* (oceans, atmosfera). Així mateix, diferencia entre recursos produïts per comunitats, recursos que són gestionats però no posseïts per aquestes, i recursos de propietat comuna. En tot cas, si una cooperativa està compromesa amb l'economia solidària, és una boina eina per a recuperar la capacitat de reproducció social, procurant-nos allotjament, aliment, educació, cures o sociabilitat des de l'autogovern, i per tant és un referent fonamental per a posar en pràctica models de gestió sostenible, democràtica i inalienable dels comuns.<sup>16</sup>

En tot cas, per a pensar *una economia solidària dels bens comuns*, cal partir de les visions més transformadores de l'economia social i solidària, que per Ángel Calle i José Luis Casadevente són les que «intensifiquen les estratègies de cooperació i sostenibilitat (ambiental i comunitària) en un territori concret», sigui mitjançant cooperatives, bé a través del consum col·laboratiu *en clau solidària*, les economies de les cures o la gestió comunal del territori. En aquesta perspectiva, les iniciatives socioeconòmiques busquen posar a disposició de la societat bens ambientals i cooperatius des de lògiques de sostenibilitat ecològica i de democratització, tant interna com en relació amb la societat. L'economia solidària, doncs, pot ser una economia per als bens comuns si està al servei de

---

16. Sabín, F. (2015). «La economía solidaria, el movimiento cooperativista y los comunes»: *El procomún y los bienes comunes*, Economistas sin Fronteras, núm. 16.





la cooperació social, entesa com «el conjunt de reciprocitats afectives, materials i simbòliques que serveixen de base per a satisfer les necessitats humanes» i entenent que no es tracta només de satisfer les necessitats no cobertes pel mercat o l'estat, sinó de transformar els patrons de consum i el sistema de satisfactors econòmics. En tot cas, l'economia solidària dels bens comuns (no confondre amb la moralització del capitalisme expressada per l'Economia del Bé Comú™) haurà d'assentar-se en cinc premisses: a) produir per a satisfer necessitats bàsiques de la societat de forma reproducible, b) treballar més enllà de les relacions capitalistes i patriarcals, c) incidir en la reproducció dels bens ambientals i la defensa del territori, d) fomentar la democratització interna i social des de les pràctiques econòmiques i e) la reproducció de béns cooperatius.<sup>17</sup>

Des d'altres àmbits, el gir comunitzador en l'economia social i solidària es proposa des del denominat *Cooperativisme Obert*. Així, els grups que treballen per a una *nova era d'open cooperativism*, proposen que: 1) les cooperatives han de ser sense ànim de lucre i estar estatutàriament i internament orientades vers els bens comuns; 2) les cooperatives han d'incloure en el seu govern a tots els grups d'interès o que participen o són afectats per l'activitat socioeconòmica de la iniciativa (*stakeholders*); 3) les cooperatives han de participar activament en la creació de comuns materials i immaterials, i 4) les cooperatives han de ser organitzades políticament i socialment amb una mirada global, encara que produeixin localment.<sup>18</sup>

## **El procomú, l'economia social del coneixement, l'economia col·laborativa i el cooperativisme de plataforma**

A les societats europees, la revalorització dels bens comuns i del comunal és deutora, paradoxalment, d'iniciatives i discussions al cor d'un capitalisme rabiosament tecnològic. Les lluites entorn dels drets de propietat intel·lectual i el desplegament global de

17. Calle, A.; Casadevente, J.L.; «Economías sociales y economías para los Bienes Comunes», *Otra Economía*, 9 (16):44-68, 2015.

18. <http://commonstransition.org/open-cooperativism/>







les tecnologies de la informació, han produït «nous comuns» o *comuns digitals*: programari lliure, wikipedia, p2p, llicències *creative commons*, etc.

D'una forma anàloga als inicis del capitalisme, quan es produí l'acumulació originària a partir dels tancaments que convertiren en propietat privada els recursos de les comunitats locals, en els darrers anys s'ha produït una ofensiva de tancament i privatització dels bens digitals, que pretén reduir la creació col·lectiva del treball immaterial a l'activitat econòmica sota els paràmetres de l'acumulació del capital. No obstant, al nou capitalisme cognitiu —encapçalat per companyies monopolistes com Facebook o Google— se li ha oposat la denominada *economia social del coneixement comú i obert*, una economia basada en els principis de reciprocitat, mutualitat i bé comú, que són els fonaments de l'economia social i solidària, però afegint el potencial del coneixement com a recurs potencialment inesgotable, reproduïble a cost zero, i avui sotmès a múltiples formes de tancament i privatització, des de patents biotecnològiques fins al programari privatiu.<sup>19</sup>

Aquesta economia proposa autogovernar-se a partir d'unes institucions i una gestió oberta que afavoreixi nous models socials, econòmics, polítics i tecnològics, de caràcter democràtic i descentralitzats, basats en el *procomú* com a alternativa a la concentració de l'economia capitalista del coneixement. Això requereix, a la vegada, infraestructures també obertes i lliures, marcs jurídics que protegeixin els drets d'accés al coneixement, garanties de transparència i participació, així com la sobirania tecnològica i cognitiva de les comunitats.

La noció del *procomú* nasqué a partir de les pràctiques de compartició i producció col·laborativa de recursos comuns d'accés obert en l'entorn digital: les denominades comunitats de creació en línia. El *model de producció procomú entre iguals*, definit per Yochai Benkler, es refereix a la producció compartida de recursos comuns a partir de la col·laboració, de vegades a gran escala, d'individus a través de plataformes en línia, en els quals no hi ha

---

19. Vila-Viñas, D. Barandiaran, X. (2015). *Buen Conocer / FLOK Society. Modelos sostenibles y políticas públicas para una economía social del conocimiento común y abierto en el Ecuador*. Instituto de Altos Estudios Nacionales: Quito.





una planificació centralitzada i la participació és oberta, autònoma i voluntària.<sup>20</sup> Per investigadores del *procomú digital* com Mayo Fuster, aquesta nova modalitat de *commons* obre l'horitzó de possibilitats en el terreny polític, social i econòmic, i té un gran impacte en indústries com les del programari i qüestiona la producció d'altres continguts com l'audiovisual o el coneixement en el sector educatiu i acadèmic. Recollint anàlisis de Lawrence Lessig sobre la *cultura lliure* o pràctiques *copyleft*, «compartir lliurement s'ha convertit en valor insígnia de la societat digital».<sup>21</sup>

Per Michel Bauwens, de la P2P Foundation i de *Commons Transition*, que promou propostes polítiques per a implementar una economia social del coneixement, les dinàmiques *peer to peer* (entre iguals) estan sorgint en cada plec de la vida social, com una tercera via de crear valor més enllà del mercat i l'Estat. Impliquen una revolució en la producció, l'autogovern i la propietat, on la producció és autoorganitzada, el govern és entre iguals, no representatiu i directe, i la propietat entre iguals protegeix el valor creat comunitàriament de les apropiacions privades a partir de llicències *creative commons*. Per Bauwens, mentre que la propietat pública està a mans de l'Estat, amb el risc d'esdevenir, sota polítics autoritaris, l'eina de control d'una minoria sobre la majoria; la propietat comuna concerneix als bens comuns gestionats per la societat civil. Per Bauwens, els projectes de disseny compartit haurien de tendir a aliar-se amb formes jurídiques i societàries que estiguin en harmonia amb el seu sistema de valors: «una economia social basada en dissensys oberts i formes cooperatives de propietat».<sup>22</sup>

No obstant, paral·lelament a l'*Economia Col·laborativa Procomú*, formada per iniciatives com Goteo, Guifi.net, Pangea, Wikipedia i iniciatives de transport (*carsharing*) o allotjament compartit (*couchsurfing*, *cohousing*), en els darrers anys hem

---

20. Benkler, Y. (2015). *La riqueza de las redes. Cómo la producción social transforma los mercados y la libertad*. Icaria: Barcelona.

21. Fuster, M. Et al. (2015). *Procomún digital y cultura libre. ¿Hacia un cambio de época?* Icaria: Barcelona.

22. Bauwens, M. (2010). «El mercado se beneficia de la creatividad social, pero sólo devuelve precariedad». Entrevista d'Amador Fernández-Savater, *Público*, 10 abril 2010.





assistit al creixement exponencial de models d'economia col·laborativa o *sharing economy* amb lògiques basades en principis col·laboratius entre usuaris però que, tanmateix, a partir d'estructures empresarials capitalistes privatitzen el valor creat. Així, una emergent *Economia Col·laborativa Corporativa* —en la definició de Trebor Scholz— ha aprofitat la crisi del 2008 per a generar un nou capitalisme que destrueixi les condicions de vida i treball de la classe treballadora: «una espècie de *reaganisme* per altres mitjans». Sota la idea de consum col·laboratiu, empreses com AirBnB o Uber invisibilitzen la producció i el treball, disposant de «no-treballadors» o falsos autònoms, externalitzant els mitjans de producció (ús de cotxe propi, etc.), així com els drets socials vinculats a l'ocupació, com la seguretat social, l'atur o les assegurances d'accidents. Per Scholz, l'economia col·laborativa corporativa no és simplement una continuació del capitalisme predigital, sinó que implica un salt qualitatiu en els nivells d'explotació laboral i una major concentració desigual de la riquesa.<sup>23</sup>

Scholz, tanmateix, no només denuncia la contribució de l'economia col·laborativa al desmantellament dels drets laborals, sinó que proposa cercar solucions a partir de reprendre la creació de cooperatives com a via de resistència i alternativa: «el moviment cooperatiu ha d'arribar a un acord amb les tecnologies del segle XXI». A partir d'aquí, analitza propostes del que denomina *cooperativisme de plataforma*. Per a deixar de dependre d'infraestructures digitals lucratives i de propietaris individuals o accionistes, Scholz proposa un model de propietat democràtic, a partir de plataformes gestionades i propietat de sindicats, municipis i cooperatives, amb una gestió de l'activitat econòmica i l'excedent que beneficiï la col·lectivitat i afavoreixi la reducció de les desigualtats. Entre d'altres exemples, es refereix a cooperatives de *freelancers* (Loconomics), mercats de compravenda en línia de propietat cooperativa (Fairmondo), plataformes de propietat municipal alternatives a AirBnB (MinuBnB, AllBnb), cooperatives de «prosumers» que generen i accedeixen a continguts en plataformes compartides (Stocksy),

---

23. Scholz, T. (2016). *Cooperativismo de plataforma: Desafiando la economía colaborativa corporativa*. Dimmons: Barcelona.





o plataformes cooperatives del taxi amb el suport de sindicats. Per Scholz, els principis del cooperativisme de plataforma són: la propietat col·lectiva de la plataforma; el pagament decent i la seguretat de renda; la transparència i portabilitat de les dades; el reconeixement del valor generat; la presa de decisions col·lectives en el treball; un marc legal protector; la protecció transferible dels i les treballadores i la cobertura de las prestacions socials; i el dret dels treballadors a desconnectar, entre d'altres. Per Scholz, a més, és necessari generar un ecosistema cooperatiu que vinculi les cooperatives de plataforma.

Per a Mayo Fuster, una de les introductores a Catalunya de les propostes de Scholz —el cooperativisme per assegurar el govern democràtic de l'activitat econòmica i unes condicions de creació col·laborativa que respectin els drets bàsics—, aquestes s'han de combinar amb les virtuts d'altres processos com el procomú digital, que combina enfocaments procomú i propúblics, amb l'economia feminista i l'economia circular, perquè aquesta suma podrà desenvolupar una nova economia social, procomú, feminista i ecològica.<sup>24</sup>

## Vers l'autogovern del comú

Si el debat contemporani sobre el comú nasqué en el context de la crisi econòmica, en l'àmbit acadèmic eclosionà el 2009 amb la concessió del Premi Nobel d'Economia a la nord-americana Elinor Ostrom pel seu treball sobre el govern dels comuns. Recollint experiències d'arreu del món que demostraven que «l'existència d'espais i bens comunals, és a dir la no atribució de propietat específica als seus usuaris, no comportava inevitablement la sobreexplotació dels recursos i la pèrdua i erosió d'aquest patrimoni», Ostrom tractava d'identificar els principis que caracteritzaven els bens comuns. A qui s'inclou o s'exclou en el *comú*? Amb quines regles d'apropiació? Quins mètodes de decisió col·lectiva? Quines formes positives de resolució de conflictes s'estableixen? Com es fa un reconeixement instituci-

---

24. Fuster, M. (2016). «De la economía colaborativa corporativa a la social, procomún, feminista y ecológica», Prefaci a Scholz (2016).





onal o jurídic extern dels comuns? Com es poden organitzar els comuns de forma multiescalar?<sup>25</sup>

Per Madrilonia i la seva *Carta de los Comunes*, els comuns són un sistema de gestió de recursos que engloba tant les propietats comunals com els bens o recursos de domini públic i a la forma de gestió d'aquests bens i a les comunitats que els gestionen. Per Madrilonia, els criteris fonamentals que tot govern del comú ha de respectar són: la universalitat, la sostenibilitat, la democràcia i la inalienabilitat.<sup>26</sup> Tanmateix, el debat sobre els *comuns*, sorgit per a fer front a l'ofensiva privatitzadora de bens públics (educació, sanitat), naturals (aigua, energia, llavors) o de coneixement (cultura, comunicació), no ha estat una resposta automàtica, sinó que s'ha correspost amb la naturalesa de les dinàmiques col·lectives nascudes a l'abric de les resistències a la desposseïció: unes pràctiques socials basades en una economia popular molt allunyada de la privatització mercantil, però també distants i refractàries a la gestió burocràtica dels bens estatals.<sup>27</sup>

De fet, la noció de comú emergeix en un context de crisi de la sinergia entre Mercat-Estat, entre privat i públic,<sup>28</sup> i s'escapa de l'escissió binària entre propietat privada (el comú no es mercantilitzable i no pot ser objecte de possessió individualitzada) i propietat pública. Com apunta Joan Subirats, estaríem referint-nos a bens i recursos que, més enllà de la propietat o la tinença, assumeixen funcions d'interès social, però no de les administracions públiques, sinó de la col·lectivitat i de les persones que la componen.

Allò comú, per autors com Christian Laval, podria ser definit com allò *públic no estatal*. Laval entén que allò *publicoestatal* reposa en exigències contradictòries. Per una banda, garantir la universalitat de l'accés als serveis públics, però per l'altra reservar

25. Subirats, J. (2014). «El debat sobre els bens comuns i l'economia social en l'era digital», a [www.nexe.coop](http://www.nexe.coop)

26. Madrilonia (2011). *La Carta de los Comunes de la Ciudad de Madrid. Para el uso y disfrute de lo que de todos es*. Traficantes de Sueños: Madrid.

27. Alonso, L. E. «L'actualitat dels bens comuns», *eldiario.es*, 20 de febrer de 2015.

28. Laville, J.L.; Laval, C. (2014): «Commun et économie solidaire», *Debats Politis*, Universitat Populaire Citoyanne: París.





a l'administració estatal el monopoli de la gestió d'aquests serveis, reduint els usuaris a consumidors, exclosos de tota participació en la gestió. Per Laval, allò comú ha de posar fi a aquesta divisió entre funcionaris / tècnics *versus* usuaris. El comú —allò públic no estatal— ha de garantir l'accés als serveis mitjançant la participació directa de les persones usuàries en la seva gestió.<sup>29</sup>

Aquesta visió, a Catalunya, ha estat desenvolupada des de la *gestió comunitària d'equipaments culturals i socials de propietat municipal*. Des del laboratori pràctic de l'Ateneu Popular de Nou Barris i altres iniciatives del districte, en els darrers anys s'ha anat definint la noció de *gestió comunitària*, que té a veure amb la definició constant de necessitats col·lectives, amb la provisió, distribució de serveis i recursos comuns i amb la presa de decisions sobre aquests. Per les seves impulsores, la gestió comunitària ha de garantir: a) l'accessibilitat de la comunitat als serveis i recursos, facilitant la permeabilitat i incorporació de qualsevol membre de la comunitat en les estructures de gestió i presa de decisions; b) la transparència en la gestió econòmica i en la resta de decisions; c) l'autocontrol i autoavaluació per a revisar el compliment dels criteris de control democràtic dels projectes; d) el reforç dels vincles territorials amb l'entorn, e) la capacitat d'esdevenir una eina al servei de la comunitat que l'envolta per tal de transformar l'entorn; f) la reversió en els mateixos projectes i el retorn a la comunitat amb criteris de responsabilitat social, bé comú i reciprocitat.<sup>30</sup>

La reflexió sobre la propietat, la gestió comunitària i sobre allò *públic no estatal* són recurrents en realitats urbanes com Can Batlló, espai veïnal autogestionat del barri barceloní de la Bordeta. Com s'escriu a *Comuns Urbans a Barcelona*, la rellevància d'aquesta experiència no es deu només al canvi jurídic de la titularitat —passant de privada a pública—, sinó per l'estratègia de lluita veïnal que aconseguí l'espai i que el gestiona amb els principis d'autonomia i autosuficiència econòmica, cooperació i

---

29. Laval & Dardot (2015). «El desafío de la política de lo común es pasar de la representación a la participación». Entrevista d'Amador Fernández-Savater, Marta Malo i Débora Ávila, *eldiario.es*, 3 de juliol del 2015.

30. Font, J.; Ojeda, E.; Urbano, X. (2015). «La gestió comunitària dins l'economia social i solidària», a *Nativa*, 3 de març del 2015.





democràcia organitzativa.<sup>31</sup> A Nàpols, aquests tipus d'espais estan essent reconeguts per les ordenances municipals com a *bens comuns de la ciutat*. Iniciatives com L'Asilo no només són un servei a la ciutat, sinó un intent de construir un laboratori d'autogovern, de mitjans de producció comuns basats en la cooperació.<sup>32</sup>

La gestió comunitària (associativa o comunal) d'equipaments públics pot ser amplificada per la *gestió cooperativa dels serveis públics*, sobretot en aquells comuns amb dimensions territorials que plantegen una necessitat de partenariats entre actors socials i institucionals. El que a Catalunya, a nivell teòric, s'està desenvolupant com a *concertació públic-cooperativa-comunitària*, a Andalusia es possibilita amb fórmules com les societats cooperatives de serveis públics, on organismes sobretot municipals poden promoure i participar de cooperatives o incorporar-se en cooperatives existents amb altres actors socials per abastir serveis comuns. A França, la societat cooperativa d'interès col·lectiu (SCIC) és defensada com el model propi per a la gestió dels comuns. Són cooperatives *multistakeholders*, amb exemples importants com Enercoop, que associen productors, consumidors, proveïdors i veïns, per a produir bens i serveis en benefici d'un territori.<sup>33</sup>

En general de forma independent a l'administració, a Catalunya les iniciatives cooperatives comencen a afrontar la producció i la gestió de bens comuns en àmbits com l'energia (SomEnergia), l'aigua (Comunitat Minera Olesana), l'habitatge (la Borda), les telecomunicacions (SomConnexió) o la mobilitat elèctrica compartida de les noves cooperatives de plataforma com la mataronina SomMobilitat i la mallorquina eCotxe. Les cooperatives, sobretot de consumidors i usuàries, s'estan mostrant com una bona forma jurídica i societària per a articular la dimensió social dels bens comuns.

En el marc de l'economia social i solidària, un dels principals elements que obren l'oportunitat als comuns és el Mercat Social:

---

31. Observatori Metropolità de Barcelona (2014). *Comuns Urbans a Barcelona. Pràctiques de defensa, cura, reapropiació i gestió comunitària*, bcncomuns.net.

32. Micciarelli, G. «Esto es un laboratorio de autogobierno», Entrevista de T. Garcia, *Diagonal*, 15 d'octubre del 2016.

33. Thomé, P. (2016). *(Biens) Communs. Un enjeu stratégique pour l'économie sociale et solidaire*, Editions Yves Michel: France.





un conjunt de xarxes de producció, distribució i consum de bens i serveis, amb criteris democràtics, ecològics, feministes i solidaris, constituïdes per empreses de l'economia social i solidària, consumidors i estalviadors individuals i col·lectius, amb l'aliança de moviments socials i institucions locals. Una de les seves pràctiques a potenciar són els *ecosistemes cooperatius locals*: circuits d'intercooperació socioeconòmica basats en la proximitat territorial i l'afinitat estratègica, que conjuguen dimensió econòmica solidària, incidència en l'espai públic / urbà i impacte sociocomunitari rellevant en l'entorn.<sup>34</sup> Aprofundint en aquestes tendències, l'economia social i solidària pot jugar un rol de catalitzador i de propulsor dels comuns, però només —com insisteix Christian Laval— en el cas que reforci la qüestió de l'autogovern democràtic, perquè no es pot menystenir els interessos privats que sovint es donen en algunes empreses de l'economia social i solidària. Per Laval, «el comú dins l'economia social i solidària és un combat».<sup>35</sup>

Un combat intern, i social: la qüestió dels comuns no pot estar deslligada de la lluita social. Com escriu David Harvey, els bens comuns no són alguna cosa que existí en un altre temps i que es va perdre, sinó que se segueixen produint contínuament. El problema, apunta Harvey, és que també són contínuament expropiats pel capital en la seva forma mercantilitzada i monetitzada. Així, si el capitalisme tendeix perpètuament a destruir els comuns, la institució dels comuns no pot deslligar-se del combat anticapitalista.<sup>36</sup>

Els comuns, doncs, no només han de ser preservats, sinó que han de ser conquerits i instituïts en cada moment històric, en un procés pràctic i revolucionari d'autoinstitució de la societat. Així, excedeixen la seva condició de bens, no són productes o coses, sinó que són una dinàmica viva d'autogovern de la riquesa social, una riquesa que fins i tot va més enllà de «tots els bens són susceptibles de ser comuns i gestionats col·lectivament».

---

34. Fernández, A.; Miró, I. (2016) *L'economia social i solidària a Barcelona*, Marge Books, Barcelona.

35. Lavelle, Laval, 2014.

36. Harvey (2014).







Silvia Federici, quan descriu com les dones han dirigit els esforços per col·lectivitzar el treball reproductiu (per economitza el cost de reproducció i per protegir-se mútuament de la pobresa, l'estat i la violència dels homes individuals), ens mostra la necessitat general de la *comunització dels mitjans materials de reproducció*. Cap *common* no és possible, per Federici, a menys que refusem basar la nostra vida i la nostra reproducció en el patiment i l'explotació d'altres. Així, la *comunització* és la producció de nosaltres mateixes com un subjecte comú.<sup>37</sup> No hi ha comuns sense comunitat, sense la col·lectivització de la nostra tasca quotidiana de reproducció de la vida.

---

37. Federici, S. (2010). «Feminism And the Politics of the Commons» a [www.thecommoner.org](http://www.thecommoner.org).





## II. QUÈ SÓN I QUÈ PODEN SER ELS ECOSISTEMES COOPERATIUS LOCALS?

És possible, avui, planificar el desenvolupament econòmic de les nostres ciutats? Reté, l'àmbit local, alguna capacitat d'intervenció en el context d'hegemonia econòmica, cultural i tecnològica del capitalisme global? Estem a temps de fomentar, als territoris que habitem, un altre tipus de desenvolupament econòmic que doti de significat el terme de *sobirania local*?

Saskia Sassen ja ens advertí, a finals del segle XX, de la reestructuració espacial que fomentava la globalització capitalista. Nous centres hiperconnectats transnacionalment, orientats al mercat global, reclassificaven la tradicional concatenació *local-regional-estatal-internacional* amb una activitat econòmica sovint digitalitzada, desmaterialitzada i globalitzada. En aquell nou escenari, Sassen es preguntava: «Què és allò local en la globalització, quan allò global s'instal·la a si mateix en allò local i es constitueix a través d'una multiplicitat de locals?»<sup>1</sup>

No obstant la «desmaterialització», l'economia globalitzada encara necessita —en termes de la mateixa Sassen— «trepitjar terra». I aquí la qüestió del territori —allò local, la ciutat i els barris, els municipis i les conurbacions metropolitanes— pren una nova dimensió. Certament, la ciutat es configura com un lloc estratègic per al capital corporatiu global, perquè els territoris locals li són centrals per als múltiples circuits a través dels quals es constitueix la globalització econòmica. Per tant, la ciutat i el territori també són estratègics i centrals perquè les alternatives so-

---

1. Sassen, S. (2003). *Contra geografías de la globalización*. Traficantes de Sueños: Madrid.





cioeconòmiques desenvolupin unes *polítiques de lloc* específiques, amb connexions interlocals i conseqüències globals. Si per Sassen la ciutat és un espai per a una política més concreta que la de la nació, i a la vegada genera la capacitat d'imprimir nous impactes globals, ¿no podria ser que les ciutats esdevinguessin espais per a una *economia més concreta* que les nacionals, i a la vegada amb noves conseqüències (transformadores) globals?

### **Agglomeracions productives: enclavaments, clústers i districtes industrials**

Seguint aquestes intuïcions, en els darrers temps la qüestió del territori ha guanyat pes en el debat sobre com generar desenvolupament econòmic. Conceptes com *concentració geogràfica* o *aglomeracions productives* expliciten que la localització i les característiques del territori segueixen essent rellevants a l'era de la globalització.

Una primera aglomeració, que històricament ha tingut una relació intensa —i perversa— amb allò local, han estat les denominades *regions d'enclavament*, formades per activitats econòmiques deslligades dels altres sectors productius del territori i/o amb unes relacions de dependència o, fins i tot, de sotmetiment. En les regions d'enclavament, els agents locals no controlen la producció que es genera al territori, i tampoc es produeix un valor articulat en el conjunt de l'economia local. En tot cas, els possibles efectes positius es filtren fora del territori, mentre que les externalitats negatives —aquestes sí— queden concentrades en el medi local.

Exemples clàssics d'aquesta aglomeració han estat els enclavaments miners, petrolers, plantacions tropicals, agronegocis i productors de matèries primeres, tots ells motors del pitjor creixement capitalista: elevada acumulació de riquesa, destrucció del medi ambient, explotació laboral, fractura dels vincles comunitaris i exclusió social. Paradigma de les economies extractives, de la «bananera» colonial als inversors financers globals, podria ser l'especialització turística la regió d'enclavament de les nostres ciutats contemporànies?

En segon lloc, més enllà de les aglomeracions productives que utilitzen el territori de forma depredadora i únicament com a





recurs extractiu, el concepte de *clúster* definí una nova relació del desenvolupament econòmic amb allò local. Pel seu teòric Michel Porter, un clúster és una concentració geogràfica d'empreses interconnectades entre elles i amb altres institucions polítiques o acadèmiques en un territori concret i que formen part d'un camp econòmic determinat: un *pol d'especialització territorial per a la competitivitat*.

Per Porter, la internacionalització de l'economia («l'obertura dels mercats»), l'acceleració dels transports i les tecnologies de la comunicació no han atenuat el paper de la ubicació geogràfica en la competència; ans el contrari, el mapa econòmic mundial es conforma per masses crítiques localitzades en territoris. Paradoxa de l'economia global, els avantatges competitius cada dia tenen més a veure amb factors locals: la proximitat geogràfica i cultural proveeix les companyies del clúster de millor informació i relacions estretes que es transformen en avantatges competitius. Pels clústers (Silicon Valley com a paradigma) és imprescindible activar «el compromís local» per tal d'explotar «els actius competitivament valuosos» del clúster: les empreses han de participar en allò local i relacionar-se amb les institucions locals.<sup>2</sup>

La teoria i pràctica del clúster, tan exitosa que fins i tot n'ha desdibuixat la pròpia noció, ha estat rellevant per a recuperar la importància de l'àmbit local en la política econòmica. No obstant, quin és el paper de les comunitats locals en l'orientació de les activitats econòmiques del clúster? Qui decideix què es produeix? Com s'organitza el procés productiu? Com es distribueixen els beneficis? Les respostes semblen apuntar que, en la teoria i pràctica del clúster (a Barcelona, el 22@ és el clúster), el territori es subordina a la competitivitat global. Allò local segueix mantenint-se com a recurs productiu i no com un subjecte actiu de desenvolupament socioeconòmic.

En tercer lloc, insistint en el protagonisme del territori, però amb una mirada diferent sobre el vincle amb la comunitat local, l'economista Giacomo Becattini desenvolupà el concepte de *districte industrial* a partir dels estudis d'Alfred Marshall sobre

---

2. Porter, M. (1999). «Los clusters y la competencia», a *Gestión*, Vol. 4, N° 1, Buenos Aires.





«les indústries especialitzades en localitats particulars». Becattini, analitzant la realitat productiva de la Toscana italiana, de petita i mitjana empresa en xarxa, definí el districte industrial com «una entitat socioterritorial que es caracteritza per la presència activa tant d'una comunitat de persones com d'un conjunt d'empreses en una zona natural i històricament determinada». Igual que el clúster, el districte industrial incorpora les «externalitats positives» produïdes per la comunitat local, les seves empreses es beneficien de la proximitat geogràfica i sovint estableixen relacions de cooperació horitzontal entre elles. No obstant, mentre que pel clúster el territori és només una font d'avantatge competitiu, el districte industrial emfatitza un desenvolupament de tipus local i assigna un paper estratègic a l'agrupació d'empreses i a la comunitat de persones. Així, el territori també és un «lloc de vida» on es desenvolupa la capacitat humana de produir i treballar en comunitat, i juntament amb la noció de *sistema productiu local* s'afegeix la de *mercat de treball local*. A l'Estat espanyol, algunes recerques han comptabilitzat més de 200 districtes industrials, dels quals el 41% estan ubicats al País Valencià i Catalunya.<sup>3</sup>

Malgrat que el districte industrial, per estar profundament arrelat al teixit local, conté una important capacitat de vincular desenvolupament econòmic i social, és l'especialització productiva un element a potenciar en els plantejaments que defensen una alternativa socioeconòmica? A Sabadell el tèxtil, a Vic la indústria alimentària, a Granollers la química, a Cervera l'automoció... i a Barcelona? Fins a quin punt les apostes per crear districtes (post) industrials a la capital catalana, vinculats als «sabers localitzats de la societat de la informació local» (Barcelona: Ciutat del Coneixement), han aconseguit els objectius de reunir «importants economies d'aglomeració» o «intensificar el procés de relocalització de les activitats més denses en coneixement» al centre de l'àrea metropolitana? És convenient, fins i tot, l'especialització productiva del territori?

---

3. Boix, R; Galletto, V. (2007). «Districtes industrials», Memòria Econòmica de Catalunya. I vv.AA. (2005). *Mapa dels sistemes productius locals industrials a Catalunya*. Generalitat de Catalunya: Barcelona.





## Perspectives transformadores per a l'enfortiment socioeconòmic local

Quines característiques, doncs, ha de tenir un enfortiment socioeconòmic local transformador? A diferència de les economies d'enclavament, les activitats a potenciar en un territori han de vincular-se al conjunt dels sectors socioeconòmics i sociopolítics locals, promoure que la cadena de valor sigui articulada pel conjunt de l'economia local i que els efectes positius de l'activitat romanguin al territori. A diferència també del clúster, el nou enfortiment socioeconòmic local no ha d'entendre la comunitat local i el territori només com un recurs productiu, sinó sobretot com un subjecte actiu de desenvolupament que vol desplegar les seves capacitats econòmiques, socials, culturals i institucionals. I, finalment, a diferència del districte industrial, més que l'especialització, cal promoure al territori la pluralitat socioeconòmica i productiva, facilitar un ecosistema d'activitat diversificada que atengui la satisfacció del conjunt de necessitats de les poblacions locals. De quines perspectives disposem per afavorir aquest enfortiment socioeconòmic local transformador, endogen, col·lectiu i plural?

En primer lloc, una nova visió, crítica i alternativa, sobre el desenvolupament local. Qüestionant anteriors paradigmes de desenvolupament «des de dalt», basats en mesures centralitzades, rígides i jerarquitzades, així com en grans inversions públiques en capital físic i infraestructures; però també constatant la crisi de models més «locals» però igualment restrictius (partenariats publicoprivats entre administració i empresariat capitalista), avui emergeix un tercer paradigma de desenvolupament local que posa en relleu les xarxes associatives i cooperatives locals, la participació social i la producció de bens i serveis de l'economia local.<sup>4</sup>

En aquesta nova visió —que per un qüestionament consolidat sobre el concepte de «desenvolupament»,<sup>5</sup> preferim denominar *enfortiment socioeconòmic local*— es cerca la implicació del conjunt d'agents socioeconòmics del territori (empreses, associacions,

4. Estivill, J. (2013). «Economia solidària i desenvolupament local», document intern de la XES.

5. Escobar, A. (2007). *La invención del Tercer Mundo. Construcción y deconstrucción del desarrollo*. Editorial el perro y la rana: Caracas.





veïnat, treballadores, usuàries, consumidores, cuidadores) en els processos d'informació, consulta i decisió sobre el disseny, la programació, el seguiment i l'avaluació dels projectes, una diversitat d'actors que intenta ser recollida tant per les noves formes de *concertació público-cooperativo-comunitària* que impulsin els projectes d'enfortiment, com per la *pluralitat econòmica* des d'on es parteix per articular el territori (privada, pública, cooperativa, comunitària, treball de cures).

La segona perspectiva per al nou enfortiment socioeconòmic local són les *iniciatives de l'economia social i solidària* (ESS) situades al territori, que en el cas de Barcelona s'apropen a les 5.000 unitats, amb una forta presència d'associacions i fundacions no lucratives, l'activitat socioempresarial de diferents tipologies de cooperatives així com d'iniciatives d'economia comunitària.<sup>6</sup>

La mateixa naturalesa societària, econòmica i jurídica de les iniciatives de l'ESS les situa en un primer pla de les economies de proximitat i la localització productiva.<sup>7</sup> Nascuda al bell mig del segle XIX industrial, la clàssica economia social de cooperatives, associacions i mutualitats va ser redefinida, a la dècada de 1980, per la *Charte de l'économie sociale* com «el conjunt d'entitats no pertanyents al sector públic que, amb funcionament i gestió democràtica i igualtat de drets i deures dels socis, practiquen un règim especial de propietat i distribució dels guanys, emprant els excedents de l'exercici per al creixement de l'entitat i millora dels serveis a la comunitat».<sup>8</sup> Uns *serveis a la comunitat* als quals el cooperativisme francès afegí *la proximitat* («La coopérative contribue au développement régional et à l'ancrage local») i que, en els principis cooperatius de l'Aliança Cooperativa Internacional, han estat recollits pel «compromís (*engagement*) amb la comunitat» —traduït al català com *interès* (sic).

Per la seva part, la Llei espanyola d'economia social estableix que les entitats d'economia social, a més dels principis habituals (primàcia de les persones per sobre del capital, gestió democrà-

6. Fernández, A; Miró, I. (2016).

7. Parodi, M. (2005). «Économie sociale et solidaire et développement local» a *Revue internationale de l'économie sociale*, nº 296.

8. Charte de l'économie sociale, Comité de Liaison des Activités Mutualistes, Coopératives et Associatives, 1980.





tica, participació en els resultats econòmics en funció de l'activitat aportada, independència dels poders públics), especifica la promoció d'una solidaritat que afavoreixi el *compromís amb el desenvolupament local*: la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, la cohesió social, la inserció de persones en risc d'exclusió social, la generació d'ocupació estable i de qualitat, la conciliació de la vida personal, familiar i laboral i la sostenibilitat, factors fonamentals en una estratègia socioeconòmica i territorial de caràcter transformador.<sup>9</sup>

Tanmateix, no totes les iniciatives de l'economia social despleguen amb la mateixa intensitat el compromís local i comunitari. Part important de l'economia social europea ha experimentat un procés d'institucionalització que posa en qüestió els seus valors inicials. En el cas d'algunes cooperatives, la immersió en l'economia mercantil i la competència amb empreses de capital, genera sovint un desequilibri entre els valors expressats i les pràctiques exercides. A través d'un procés d'isomorfisme mercantil, aquestes cooperatives s'apropen a la lògica del capital i a la maximització del retorn als seus propietaris en detriment de la filosofia fundacional del cooperativisme.

Davant d'aquestes formes poc comunitàries d'economia social, a l'Europa post 1968 ja s'encunyà el terme «nova economia social» per a les iniciatives socioeconòmiques que posaven l'accent en la transformació social, un concepte que ha anat desembocant en «economia solidària», que practica la democràcia econòmica i, en la seva dimensió sociopolítica, exerceix la democratització de la societat. En la teoria llatinoamericana de l'economia solidària, la vessant comunitària fins i tot esdevé un factor productiu, ja que en la producció solidària no només el treball té una preeminència sobre el capital, sinó que emergeix —com a categoria organitzadora— el «factor C»: la Comunitat.

A Catalunya, sense encara una definició jurídica d'economia social i solidària, són les seves organitzacions les que proposen definicions i criteris de pertinença. La Xarxa d'Economia Solidària, per exemple, defineix l'ESS com l'àmbit format per un conjunt d'iniciatives socioeconòmiques els membres de les quals,

---

9. Ley 5/2011, del 29 de marzo, de Economía Social.







de manera associativa, cooperativa, col·lectiva o individual, creen, organitzen i desenvolupen democràticament, i sense que necessàriament tinguin ànim de lucre, processos de producció, d'intercanvi, de gestió, distribució d'excedent, moneda, de consum i de finançament de bens i serveis per satisfer necessitats. Promovent relacions de cooperació i autogestió; defensant els bens comuns naturals i culturals i la transformació igualitària de l'economia i la societat; amb la finalitat del bon viure i la sostenibilitat i la reproducció de la vida del conjunt de la població. Entre els principis que les iniciatives sociosolidàries tracten d'aplicar, destaquen, entre d'altres, «l'arrelament territorial i l'economia de proximitat».<sup>10</sup>

No obstant, tot i les potencialitats de l'ESS per a un desenvolupament local «des de baix» (servei a la comunitat, economia de proximitat, arrelament territorial, creació d'ocupació local, etc.), autors com Jordi Estivill apunten que «no per acumular unitats d'economia solidària en un espai concret s'aconsegueix crear les condicions del desenvolupament local». Això és: a l'economia social i solidària li cal una estratègia territorial específica, que promogui una nova institucionalitat socioeconòmica, democràtica i local apropiada per als i les habitants del territori, on articular una voluntat transformadora explícita.<sup>11</sup>

## Estratègies d'intercooperació

Aleshores, com contribuïm a desplegar una nova estructura socioeconòmica local? Un dels camins a recórrer són les *estratègies d'intercooperació*. Estimulada des de ben aviat pel cooperativisme, la pràctica de la intercooperació —la cooperació entre cooperatives— té una gran importància tant per al desenvolupament de la dimensió econòmica de les cooperatives, com per a les seves capacitats de transformació sociopolítica. Com recull l'ACI, «les cooperatives, per tal de servir millor els interessos dels seus membres, les seves comunitats i enfortir el moviment cooperatiu, han

10. XES (2015). *Proposta d'una Llei d'economia social i solidària a Catalunya*, Xarxa d'Economia Solidària.

11. Via, J. (2014). «Economia cooperativa: útil transformador pel desenvolupament local». A Garcia Jané, J. (coord.) *Guia d'economia social i solidària per a l'administració local*. Barcelona: Diputació de Barcelona.





de treballar amb altres cooperatives mitjançant estructures locals, nacionals, regionals i internacionals».<sup>12</sup>

Pel que fa a tipologies, sovint s'ha distingit entre: la *intercooperació horitzontal*, una aliança entre iniciatives que desenvolupen la mateixa activitat; la *intercooperació vertical*, entre iniciatives que pertanyen a diferents nivells d'una mateixa cadena productiva; i la *intercooperació estratègica*, una aliança entre iniciatives que poden no desenvolupar la mateixa activitat, o no formar part de la mateixa cadena productiva, però que la seva integració socioeconòmica els resulta beneficiosa per qüestions estratègiques.

Intercooperant, les iniciatives socioeconòmiques persegueixen un ampli ventall d'objectius: millorar la comercialització, compartir canals de distribució, crear economies d'escala, millorar la capacitat de negociació amb proveïdors i de servei per a clients, diversificar productes, compartir experiència i tecnologia, accedir a crèdits, presentar-se a concursos públics, compartir espais i equipaments, mancomunar serveis o plans de formació, gaudir d'un major reconeixement social, generar més impacte social o difondre els valors de l'ESS amb més força.<sup>13</sup>

Quan es multipliquen les pràctiques d'intercooperació entre les iniciatives, s'amplien i integren els circuits de producció, comercialització, consum i crèdit, complementant-se els buits productius amb el sorgiment de noves empreses de l'ESS mitjançant, per exemple, l'ús d'excedents compartits. Com més dens sigui l'eixam de relacions socioeconòmiques entre l'ESS, més ampli serà el mercat paral·lel al capitalista, el mercat social. En la seva constitució, és important també el rol de l'administració local a partir de la compra pública socialment responsable i les clàusules socials, així com el conjunt d'actors socials del territori.

Quines són, tanmateix, les articulacions intercooperatives que, a escala territorial, poden aterrar el mercat social? Quines són les formes d'aglomeració productiva i localització que neixen de les alternatives socioeconòmiques? Quines és l'estructura econòmica

---

12. La intercooperació fou reconeguda com a sisè principi cooperatiu al 23è Congrés de l'ACI, Viena, 1966.

13. Monsalve, L. (2017). *La intercooperación en la economía social y solidaria: casos en Barcelona*, TP1 del Postgrau Economia Social i Solidària-Estudis Europeus, 1a Edició, EMISE+/ XES (inèdit).





que pot apuntalar l'enfortiment local transformador, endogen, col·lectiu i plural?

## Intercooperació territorial (1): els pols territorials de cooperació econòmica

A l'Estat francès, l'economia social i solidària ha anat configurant, de forma ascendent i endògena, un tipus d'iniciativa que el 2009 *Le Labo de l'ESS* denominà *pols territorials de cooperació econòmica*. Institucionalitzats el 2014, són definits com «el reagrupament d'empreses d'economia social i solidària en un mateix territori, associades amb les administracions locals, centres d'investigació, institucions d'ensenyament superior i de recerca i organitzacions de formació, per tal de posar en pràctica una estratègia comuna i continuada de mutualització de serveis, de cooperació o associació al servei de projectes socioeconòmics innovadors, socialment i tecnològica, amb l'objectiu del desenvolupament local sostenible.<sup>14</sup>

Al llarg del territori francès, uns 150 PCTE articulen sectors d'activitat econòmica diversos, però destaquen les «ecoactivitats» (paisatge, bioconstrucció, reciclatge i economia circular, energies renovables, agricultura agroecològica, circuits curts d'aliments), els serveis personals (llars d'infants, animació, botigues socials, acollida de refugiats, habitatges tutelats) i les vinculades a la cultura i la creació. Un PCTE, tanmateix, no es defineix per l'activitat d'una sola estructura, sinó pels encreuaments d'interessos i projectes comuns que responen a les necessitats territorials, econòmiques i organitzatives, socials i mediambientals. A partir de la intercooperació entre els membres i la mutualització de serveis —mancomunant competències, sabers, espais o recursos—, construeixen «una estratègia de desenvolupament econòmic territorial».

Respecte a la seva formes jurídica i societària, un 57 % són associacions, un 15 % presenten diferents modalitats cooperatives (SCOP, SCIC) i un 9 % són SARL, la societat limitada francesa. Els percentatges s'expliquen per les facilitats de constitució de la fórmula associativa, molt oberta a la implicació ciutadana, mentre

14. Loi n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire, Article 9.





que la cooperativa, més exigent, s'escull quan el projecte té més expectatives de creixement, es requereixen aportacions de capital social i es volen mancomunar els riscos.<sup>15</sup>

Organitzativament, els PTCE acostumen a estar configurats per un primer cercle —cèl·lula d'animació o estructura dinamitzadora—, un segon format pels membres impulsors, entre una desena i una vintena, i finalment un tercer cercle, amb noves estructures associades i implicades en l'elaboració de nous projectes, entre una vintena i una cinquantena de membres, segons cada PTCE.

L'estructura financera dels PTCE també s'orienta per cercles. El primer —la cèl·lula d'animació— rep subvencions públiques. El segon, en canvi, està relacionat amb les activitats de cooperació entre membres, provinent de la facturació pels productes i serveis mutualitzats, així com pels lloguers si es gestiona un espai comú. I el tercer nivell depèn de la capacitat del PTCE de produir una oferta de bens i serveis per a tercers. Les quotes, en tot cas, representen poc en comparació del volum de facturació. El 2014, els pressupostos anuals dels PTCE francesos oscil·laren entre els 35.000 i 748.000 euros, amb una mitjana de 245.000.<sup>16</sup>

La intercooperació és fruit d'un treball a llarg termini per tal de crear un clima de confiança recíproc. Com afirmen, «la cooperació no es decreta pas», sinó que es construeix a partir de la proximitat —geogràfica, però sobretot organitzativa i institucional— així com per factors interpersonals. Pel que fa a les modalitats d'intercooperació, una primera és la *mutualització* de recursos, espais i funcions de suport (comunicació, comercial, formació, comptabilitat), que pot ser exercida a partir de jornades laborals compartides. Una segona correspon a la *intercooperació en projectes comuns*, bilateral entre membres o de participació creuada en el conjunt del PTCE. La darrera és la *intercooperació estratègica*, «una visió compartida i prospectiva del territori i un procés de recerca, desenvolupament i innovació».

---

15. Giandolini, P. (2017). «Le PTCE comme forme spécifique de polarisation», *Recma* núm. 343, Nanterre.

16. Fraisse, L. (2017). « Mieux caractériser les PTCE face à un processus rapide d'institutionnalisations », *Recma* núm. 343, Nanterre.





Pel que fa als impactes aconseguits, els integrants dels PTCE ressalten el desenvolupament de noves respostes col·lectives a les necessitats del territori, així com el reforç del teixit econòmic local. La creació de valor a partir de la mutualització de serveis entre els membres, l'enriquiment de la reflexió, l'obertura de nous camps d'acció, la participació en nous projectes o la consolidació de les competències de cadascú també són elements destacats. Bona part, a més, reconeixen que la participació en PTCE ha millorat la qualitat de les relacions professionals de les iniciatives associades, i ha facilitat la mobilitat i millora de les remuneracions. No obstant, també en destaquen les dificultats: definir un model econòmic viable, manca de mitjans financers, conciliar els interessos dels membres, manca d'acompanyament i de temps, esforços continuats per mantenir la cohesió de l'agrupament. Pels seus participants, els PTCE sobretot contribueixen a l'estructuració territorial de sectors d'activitat econòmica concrets i a la creació de noves empreses i nous bens i serveis per a satisfer necessitats no cobertes. Realitzant projectes més amplis, millorant els bens i serveis proposats i els sistemes de governança, augmenten la potència socioeconòmica de l'ESS.<sup>17</sup>

Per Laurent Fraisse, fundador de *Le Labo*, amb els PTCE el principi cooperatiu no s'ha reduït a «un mode d'emprendre específic», sinó que ha esdevingut «un vector de regulació de l'economia local diferent de les regulacions administratives o mercantils». Han estat, també, una resposta a la fragmentació de l'ESS, agrupant iniciatives de petita i mitjana dimensió en lloc de posar-les a competir pel reconeixement i els recursos. I han fet créixer la visibilitat de l'ESS en l'espai públic local, facilitant una dimensió més oportuna per establir partenariats amb les administracions locals i centres de recerca.

Per Patrick Giandolini, els PTCE són una forma singular de polarització estratègica, una dinàmica pròpia de concentració de l'economia social i solidària en relació amb els sistemes localitzats de producció i innovació. A diferència dels clústers o *pòls de competitivitat*, especialitzats en activitats industrials amb fort

---

17. Le Labo de l'ESS (2017). Enquête d'analyse 2016 Pôles Territoriaux de Coopération Économique.





valor afegit, els pols de cooperació sovint toquen segments menys rendibles financerament, però necessaris socialment i ambiental. Per Giandolini, representen «l'ecosistema productiu local propi de l'ESS», una via alternativa que conjuga territori i democràcia econòmica, que promou un desenvolupament «intraterritorialitzat», endogen i localitzat.

## Intercooperació territorial (2): els consorcis cooperatius

Un dels trets distintius del cooperativisme italià, i factor rellevant de la seva implantació, és la creació de *consorcis cooperatius*. Amb una integració socioeconòmica més intensa que els PTCE francesos, la modalitat d'intercooperació dels consorcis té arrels profundes en el cooperativisme agrícola, d'habitatge i de producció i de treball, però en els darrers anys ha crescut amb intensitat de la mà de les creixents *cooperatives socials*, que van crear el seu primer consorci el 1983, a Brescia. A Itàlia, si les cooperatives actives el 2008 eren 71.578 (de les quals el 20% eren cooperatives socials), el 2016 havien crescut fins a 80.636 empreses. Pel que fa als consorcis cooperatius, el 2008 n'existien 1.948.<sup>18</sup>

Amb els consorcis, les cooperatives italianes es doten d'una dimensió que els permet desenvolupar noves activitats econòmiques i socials, entomar contractes públics importants, dotar-se de serveis interns especialitzats, fer front a inversions rellevants, facilitar formació a sòcies i treballadores, així com gestionar col·lectivament funcions socioempresarials sense haver de créixer verticalment a partir de fusions o adquisicions, sinó fent-ho horitzontalment amb estructures societàries de segon nivell.

Aquest fenomen anima, sobretot en el cas de les cooperatives socials, «una dimensió comunitària que, d'alguna forma, l'agregació tendeix a mantenir viva». El fort arrelament territorial i «una intensa relació amb la comunitat de referència» han suscitat de forma habitual «la constitució de consorcis locals que sostenen i reforcen l'activitat de les cooperatives».

---

18. Euricse, (2011). *La cooperazione in Italia*. European Research Institute on Cooperatives and Social Enterprises: Trento. I Confcooperative (2017). *Le cooperative attive in Italia 2016*. Studi & Recherche núm. 32, ConfCoop, Roma.





Els consorcis es caracteritzen per quatre elements: la *territorialitat*, ja que el consorci està format per cooperatives que operen en una àrea geogràfica definida; la *intersectorialitat*, perquè les cooperatives agregades desenvolupen activitats diferents i el consorci «evita assumir una caracterització especialista»; l'*experimentalitat*, perquè el consorci és un subjecte activador i propulsor de noves cooperatives en nous sectors; i la *solidaritat*, no només entre les cooperatives associades sinó vers la comunitat, «impulsant un sistema de cooperació social que afavoreix l'auto-organització i la ciutadania activa».<sup>19</sup>

El primer nivell del consorci està format per les *cooperatives de base*, que s'especialitzen a satisfer una necessitat determinada o realitzar una activitat productiva específica, connectant-se «de manera orgànica i estable a una comunitat local concreta». El segon nivell està format pels *consorcis, cooperatives de segon grau* que a partir d'un staff professional administren funcions de suport al desenvolupament estratègic de les cooperatives de base. Màrqueting, tasques administratives, formació, consultoria i suport tecnicoorganitzatiu, sovint actuen de contractistes generals, participant de licitacions públiques o coordinant grans projectes. Els consorcis territorials també juguen un important paper en la sistematització i transferència del coneixement i les millores organitzatives de les associades. Finalment, en alguns casos, existeix un tercer nivell, representat pels consorcis d'àmbit estatal, que coordinen tasques estratègiques a llarg termini, així com activitats de recerca, assistència, finançament i formació a formadors de consorcis locals.<sup>20</sup>

A diferència d'altres estructures europees de segon grau, els consorcis cooperatius italians destaquen per la petita dimensió

19. Maiello, M. (2001). «La cooperación social en Italia en el movimiento cooperativo y en el sector no lucrativo». CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa, núm. 37.; Ferrone, C. (2004). *I consorzi di cooperative sociale*. Tesi di dottorato, Università di Napoli.

20. Un dels primers consorcis de cooperatives socials d'àmbit estatal és el *Consorzio Nazionale della Cooperazione Sociale Gino Mattarelli* (CGM). Nascut el 1987 i definit com a empresa-xarxa, associa 81 consorcis territorials (provincials o metropolitans), que agreguen 1.250 cooperatives socials, amb un total de 35.000 treballadors, 6.000 persones voluntàries i mil cinc-cents milions d'euros de facturació anual.





de les cooperatives associades, pel seu arrelament territorial i l'acció comunitària realitzada, sobretot pels consorcis de cooperatives socials. Així, per alguns autors, els consorcis territorials de cooperatives han esdevingut una referència imprescindible per a les polítiques socials i laborals dels territoris, i han esdevingut agents de desenvolupament local des de baix.<sup>21</sup> Impulsen una transformació basada en l'emancipació socioeconòmica; fomenten la participació associativa i ciutadana; recullen, connecten i amplien els potencials dels recursos materials i immaterials existents a una comunitat; es fan càrrec de bens comuns, culturals, naturals o socials i concreten noves modalitats de relació amb el sector públic, on l'intercanvi no es concentra únicament en la transferència financera sinó que produeix conjuntament nous recursos, bens i instruments territorials.<sup>22</sup>

## Ecosistemes cooperatius locals

Tant els pols territorials de cooperació econòmica, com els consorcis cooperatius, contribueixen a la creació d'*ecosistemes cooperatius locals*, circuits d'intercooperació socioeconòmica en base a la proximitat territorial i l'afinitat estratègica, que combinen una organització democràtica, una dimensió econòmica solidària i una acció sociocomunitària rellevant en els seus entorns.

De forma més lleugera en els PTCE i més intensa en els consorcis, en aquestes modalitats d'intercooperació territorial les diverses iniciatives d'economia social i solidària associades practiquen el suport mutu entre elles, l'intercanvi econòmic i la mutualització de serveis a partir dels vincles de proximitat geogràfica, cultural, institucional i estratègica. Aporten mitjans i recursos per al desplegament de les potencialitats socioeconòmiques del territoris que les acullen, sovint obrint espais per a la participació social i establint partenariats amb les administracions públiques locals.

A diferència dels clústers o *pols de competitivitat*, les experiències de polarització territorial de l'economia social i solidària no

---

21. Quintela, A. (2011). *Os consórcios italianos*, Revista de Economia Solidària núm. 3, Açores.

22. Federsolidarietà (2015). *Sviluppo locale e cooperazione sociale. Beni comuni, rendere attrattivo il territorio, risorse e potenzialità da connettere e rilanciare*. Edizioni del Credito Cooperativo: Roma.







especialitzen productivament el territori, sinó que hi promouen la pluralitat socioeconòmica i productiva, un ecosistema d'activitat diversificada que cerca atendre el conjunt de necessitats de les poblacions locals, econòmiques i socials, ambientals i culturals, tot promovent que la cadena de valor de les activitats econòmiques generades sigui interioritzada pel conjunt de l'economia local i que els efectes positius de l'activitat romanguin al territori. En recórrer a la reciprocitat i a la formació d'espais públics de proximitat, enforteixen la consciència de pertinença col·lectiva a un mateix espai de redistribució. Exercint la intercooperació i la creació de mercat social local, augmenten la capacitat de transformació socioeconòmica de cada iniciativa agregada, del conjunt de l'ecosistema cooperatiu i de l'economia local.

A Catalunya, la teoria i la pràctica dels ecosistemes cooperatius locals s'esbossa des d'iniciatives com l'Impuls Cooperatiu de Sants o el Grup Cooperatiu Plegats, al Prat de Llobregat. La primera experiència articula de forma associativa una quinzena de cooperatives i altres iniciatives de l'economia comunitària local, en sectors com la cultura, l'aprenentatge d'idiomes, l'educació, la comunicació, l'arquitectura, l'habitatge, el consum agroecològic, la fusteria, l'enginyeria o la restauració, i ha participat en el naixement d'un *dispositiu de reproducció ecosistèmic* com Coòpolis, ateneu cooperatiu de Barcelona, que fomenta la creació de cooperatives arreu dels barris de la ciutat.<sup>23</sup> Pel que fa a Plegats, el grup cooperatiu pratenc articula «un ecosistema holístic d'economia solidària», orientat a promoure respostes socioeconòmiques autoorganitzades per la comunitat local, amb instruments de reproducció ecosistèmica com el Labesoc i *institucions reguladores de l'ecosistema* com la Fundació Esperanzah, espai de participació social i gestor de les *infraestructures del comú*, entre d'altres funcions.<sup>24</sup>

Cal desplegar tota la potència d'aquestes iniciatives i animar al naixement d'altres articulacions locals de l'ESS al conjunt del

23. [www.sants.coop](http://www.sants.coop), [www.bcn.coop](http://www.bcn.coop).

24. Rando, Ó. (2017). «Ecosistemes holístics locals per a l'economia solidària», a *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per la Transformació Social*. XES/ Pol-len/Icària/TigredePaper: Barcelona.





territori, perquè la consolidació dels ecosistemes territorials —productius i reproductius— propis de l'ESS assenta les bases materials i culturals per a un enfortiment socioeconòmic local de caràcter transformador, endogen, col·lectiu i plural.





### III. NOVES POLÍTIQUES PÚBLIQUES PER A L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA A CATALUNYA: UNA OPORTUNITAT PER A LA INTERCOOPERACIÓ I EL CANVI DE MODEL?

A les primeres dècades del segle XXI, en diferents regions del planeta, han proliferat les polítiques públiques que fan referència a l'economia social i solidària. L'inici del segle sembla un temps de recerca de nous camins, sovint motivats per crisis econòmiques i socials, per discussions polítiques i teòriques sobre el paper de l'Estat, el Mercat i la Societat, per l'emergència de noves pràctiques socioeconòmiques populars i per la irrupció de nous moviments socials com a agents de canvi institucional.

Així ha estat en diversos països de l'Amèrica Llatina, que han viscut una onada de legislacions i polítiques públiques de promoció de la denominada *economia popular i solidària*, com a resultat de diferents factors econòmics, socials i politicoinstitucionals. En primer lloc: la sentida necessitat social de promoure *una nova política econòmica* que revertís els efectes devastadors dels ajustos estructurals patits a les dècades de 1980 i 1990. En segon lloc, l'eclosió de pràctiques socioeconòmiques diverses en el terreny popular —en la producció, el consum, la distribució i el finançament— que han configurat una realitat socioeconòmica més rica que les formes organitzatives i societàries anteriorment legislades, circumscrites tradicionalment a les cooperatives o al dret mutual, i que ha despertat el creixent interès per reconèixer legislativament i potenciar *el nou àmbit socioeconòmic*. I en tercer lloc, l'ascens d'una nova onada de governs d'esquerres, que ha permès constitucionalitzar —com a Bolívia el 2009— una «economia plural»: pública estatal, privada-mercantil, comunitària i cooperativa. El cas paradigmàtic és la Constitució d'Equador del





2008, que assenyala que «el sistema econòmic s'integrarà per les formes d'organització econòmica pública, privada, mixta, popular i solidària», definint que «l'economia popular i solidària inclourà als sectors cooperativistes, associatius i comunitaris».<sup>1</sup>

Pel que fa a Europa, organismes com l'Organització Internacional del Treball consideren que el continent —afectat per la crisi financera que s'inicià el 2008— ha hagut de revisar el seu sistema econòmic, sobretot pel que fa a «la inadequada regulació dels mercats financers, l'abús dels recursos no renovables i patrons de consum insostenibles». Per aquesta raó, la macrorregió d'Europa ha redescobert models de cooperació i solidaritat alternatius als paradigmes preexistents; i la necessitat d'objectius econòmics «més sostenibles i inclusius» ha dut Europa a abordar el debat sobre l'economia social i solidària, tot considerant que un marc legislatiu favorable podria ser-ne un element de consolidació. Tanmateix, les institucions europees no han afrontat el debat de l'economia social i solidària com un àmbit socioeconòmic integral ni com una palanca per aixecar un nou model econòmic, sinó que han prioritzat la perspectiva de l'*empresa social* en un entorn competitiu d'economia de mercat. En aquest marc, les polítiques públiques han «d'impulsar al màxim l'avantatge competitiu de les empreses socials».<sup>2</sup>

Als estats europeus, però, trobem una diversitat de models respecte a les legislacions i les polítiques relacionades amb l'ESS. En casos com l'espanyol es parteix d'una mirada convencional de l'*economia social*, cenyint-se a establir un marc jurídic comú per al conjunt d'entitats que la integren, a partir d'un *reconeixement formalista* dels actors (cooperatives, mutualitats, fundacions i associacions amb activitat econòmica, societats laborals, empreses d'inserció, centres especials de treball, societats agràries de transformació), així com definint principis orientadors (primàcia

---

1. Wanderley, F. (2015). *La economía solidaria en la economía plural. Discursos, prácticas y resultados en Bolivia*, Cides. I Lanas, E. (2014). «Políticas Públicas sobre Economía Solidaria en Ecuador», *Paper Universitario*. Universidad Andina Simón Bolívar: Quito.

2. Galera, G.; Salvatori, G. (2015). *Public policy in the social and solidarity economy: Towards a favourable environment: The case of Europe*, International Labour Organization.





de les persones i del fi social sobre el capital, etc.) i formes de representació i interlocució amb l'Estat.<sup>3</sup>

En altres casos, com el francès, el reconeixement és d'una realitat més rica—l'àmbit de *l'economia social i solidària*— incloent-hi els actors tradicionals (cooperatives, etc.) però també noves dimensions com les monedes socials, el comerç just o la compra pública socialment responsable, així com formes societàries que cerquen ajustar-se a noves necessitats socials, com les Societats Cooperatives d'Interès Col·lectiu, les CAE o els Regis Quartiers. La llei francesa, a més de fixar tipologies, entén l'ESS no tant com un sector sinó com *una forma de desenvolupament econòmic*, i per tant posa l'accent sobretot en l'impuls, amb mesures per facilitar l'adquisició d'empreses petites i mitjanes per part dels seus treballadors, així com definint «dispositius públics de desenvolupament» a partir d'estratègies territorials (polítiques de concertació, conferències, les *Chambres* d'ESS) i d'instruments com els «*pols territorials de cooperació econòmica*», agrupacions territorials d'empreses d'ESS, centres de recerca, organismes de formació i institucions locals, que tenen com a objectiu «desenvolupar una estratègia comuna i contínua de mutualització i cooperació econòmica al territori al servei del desenvolupament local sostenible».<sup>4</sup>

Quina és la realitat a Catalunya, on diferents nivells de l'Administració pública—des del món local fins a la Generalitat— han intensificat recentment les accions vinculades a promoure l'ESS? Històricament, aquesta tasca ha estat sobretot autoorganitzada pel mateix moviment, a partir de les federacions de cooperatives, les xarxes d'economia solidària i fins i tot les pròpies iniciatives socioeconòmiques (una dimensió *pública-no estatal*), mentre que les administracions habitualment legisaven i donaven suport a sectors concrets de l'economia social tradicional (cooperatives, societats laborals, etc.). Avui, no obstant, a l'abric de la crisi, empeses per l'emergència de noves dinàmiques socioeconòmiques i de canvis institucionals oberts el 2015 pel nou municipalisme i el sobiranisme, s'engeguen noves actuacions públiques des de l'àmbit local i amb el programa català d'ateneus cooperatius.

3. Ley 5/2011, de 29 de marzo, de Economía Social.

4. Loi n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire.





Com responen aquestes mesures a l'eclosió i diversificació de noves pràctiques d'economia social i solidària? Recullen l'acció sociopolítica de les organitzacions de l'ESS, com les *14 Mesures per la Democràcia Econòmica Local*?<sup>5</sup> Quins canvis han viscut els marcs, els discursos i els actors d'aquestes noves polítiques públiques? Quin model socioeconòmic emparen? Podem parlar d'una *nova onada* de polítiques públiques d'ESS a Catalunya?

Per a valorar aquesta possibilitat, ens fixarem en tres elements. En primer lloc, en la naturalesa dels continguts o models implementats, a partir de propostes com la de Pablo Guerra, que diferencia —per a l'Amèrica Llatina— tres grans orientacions: a) el *model tradicional*, que únicament fa referència al sector cooperatiu, ignorant o minimitzant el paper de les altres manifestacions de l'economia social i solidària; b) el *model ampliat*, que incorpora una visió més àmplia de les iniciatives socioeconòmiques solidàries incloent-hi el cooperativisme, i c) el *model de la fragmentació*, que incorpora polítiques i legislacions dispars entre, per una banda, el cooperativisme i, per l'altra, la resta de l'economia social i solidària.<sup>6</sup>

En segon lloc, ens fixarem en el caràcter de la fonamentació de les polítiques públiques sobre l'ESS. Per autors com Rafael Chaves, l'interès dels governs per les iniciatives com les cooperatives ha augmentat en els darrers anys en el context de la crisi, degut a la necessitat d'impulsar alternatives a les polítiques econòmiques convencionals, allà on la recerca del lucre privat predomina per sobre de l'interès col·lectiu. No obstant, l'alternativa pot ser concebuda com «un instrument de correcció de desequilibris i d'ajust del sistema», o bé suposar un eix central d'un projecte de transformació del model de desenvolupament. Per Chaves, en casos com l'espanyol, la promoció de l'economia social «a la pràctica s'han revelat com a polítiques perifèriques en relació amb la centralitat de les polítiques d'ajust estructural aplicades».<sup>7</sup>

5. Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (2015). *Mesures per la Democràcia Econòmica Local*. <http://www.xes.cat/docpdf/xsa1072.pdf>.

6. Guerra, P. (2012). «Las legislaciones sobre economía social y solidaria en América Latina. Entre la autogestión y la visión sectorial», *Revista de la Facultad de Derecho* N° 33, Montevideo.

7. Chaves, R. (2012). «Las políticas públicas y las cooperativas», *Ekonomiaz* N.º 79.





I a Catalunya, en quins marcs discursius, polítics i estratègics es situen les polítiques públiques d'ESS?

En tercer lloc, ens agradaria preguntar-nos si les noves polítiques públiques de promoció de l'ESS dibuixen una orientació estratègica per a un nou tipus *d'enfortiment socioeconòmic local*. Quin rol hi juga el territori? És promou l'agrupació territorial de les iniciatives? Es fomenta la intercooperació? S'hi incentiven àmbits de participació social i comunitària? A qui es dirigeixen les polítiques? Quins actors les articulen?

Si el Quebec és conegut pel seu model de *coproducció* de les polítiques públiques de l'economia social, si França és reconeguda per la tutela pública en el foment del conjunt de l'economia social i solidària, són les noves polítiques públiques per l'economia social i solidària, a Catalunya, una oportunitat per a la intercooperació territorial i el canvi del model?

## Nous municipalismes: acompanyar i promoure l'ESS a escala local

Si les candidatures vinculades a moviments socials, que a partir del 2015 augmentaren significativament la seva presència en els governs locals catalans, han tingut un paper fonamental en l'impuls institucional de l'ESS, la crisi econòmica suscità una reflexió transversal a tot l'espectre polític local, Fins aleshores, en la promoció econòmica i de l'ocupació, s'incorporava l'*economia social* en programes destinats a «sectors d'activitat o col·lectius vulnerables», i també era habitual, si bé minoritari, l'assessorament per constituir cooperatives i societats laborals en casos com el tancament d'empreses. Amb l'apogeu de la crisi, els ajuntaments i les diputacions començaren a incorporar l'economia social —i, fins i tot, l'economia solidària— a les seves agendes de desenvolupament local.<sup>8</sup>

Així, a partir del 2015 la Diputació de Barcelona inicià—des de l'Oficina Tècnica d'Estratègies per al Desenvolupament Econòmic—una sèrie d'accions per promoure l'ESS, oferint recursos

---

8. Estela, O. (2017). «L'economia social i solidària en l'equador del mandat municipal» a *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, núm. 40, CoopsTreball.





formatius i ajuts econòmics als ens locals de la seva demarcació (331 municipis). Per l'OTDE, situant el paradigma de l'ESS en l'agenda política local es responia a les «pràctiques econòmiques agressives i les dificultats per sostenir les condicions de vida» pròpies de l'ajust capitalista. Les iniciatives transformadores de l'ESS, doncs, eren una oportunitat de desenvolupament i calia integrar-les a les polítiques de promoció econòmica i ocupació dels municipis, situant-les «al mateix nivell que la resta d'operadors econòmics». En aquesta direcció, l'OTDE publicà materials referents com la *Guia de l'economia social i solidària per a l'administració local* i altres treballs.<sup>9</sup>

Tanmateix, la creació d'organismes municipals dedicats específicament a la promoció integral de l'economia social i solidària no arribà fins a la irrupció de les candidatures del nou municipalisme, fossin les denominades confluències com Barcelona en Comú o les vinculades a les Candidatures d'Unitat Popular, com la Crida per Sabadell.

A Barcelona, nasqué el primer organisme públic català orientat a l'impuls integral de l'ESS: el *Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària*, que desplegà i sistematitzà, per primera vegada a la ciutat, mesures recomanades per organitzacions com la Xarxa d'Economia Solidària, la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya o COOP 57. El Comissionat, Jordi Via, declarava a inicis de mandat que, amb el nou organisme, el govern d'Ada Colau expressava la voluntat política d'impulsar la *nova política econòmica pública del nou municipalisme*, basada en l'*economia plural*. Per Via, l'ESS no era «un subsector de l'economia del sector privat» i per tant mereixia «una visualització diferenciada». Respecte a la producció i al contingut de la política pública, el Comissionat naixia per impulsar la «col·laboració pública, comunitària i cooperativa», així com una política *socioeconòmica* integral que superés l'escissió entre *promoció econòmica neoliberal* (per «créixer») i *política social assistencialista* (per «pal·liar» els efectes desiguals de la primera).

---

9. García Jané, J. [coord.] (2015). *Guia d'economia social i solidària per a l'Administració local*; García Jané, J. (2016). *21 propostes per fomentar l'economia social i solidària des dels ajuntaments*; Boixader, J. (coord.) (2016). *Experiències d'economia social i solidària als municipis*, Diputació de Barcelona.







En el terreny operatiu, a partir del 2015 el Comissionat impulsà un diagnòstic de l'ESS a Barcelona;<sup>10</sup> desplegà el *Pla de Xoc de l'ESS* per donar suport a l'articulació territorial de l'economia social i solidària; inicià la reorientació de Barcelona Activa vers una *economia plural* i presentà un ambiciós *Pla d'Impuls de l'ESS 2015-2019*, amb un pressupost de 25 milions d'euros per al creixement de l'ESS com a model econòmic alternatiu, amb accions vinculades a 6 eixos: acompanyament i formació, finançament, intercooperació, comunicació i relat, equipaments i recursos, territorialització i acció comunitària. El Pla introduïa una trentena de mesures, com l'ús de les finances ètiques en les operacions municipals, el foment de la contractació pública responsable, el suport a processos d'intercooperació socioempresarial i socio-comunitària, el finançament de projectes emblemàtics de ciutat com Coòpolis o el Hub de la Bicicleta del Poblenou, o a l'experimental *Sistema Integral Cooperatiu d'Intervenció Socioeconòmica* aplicat a DiomCoop i Alencop. Tot i l'esforç de dibuixar i dotar de recursos un complet full de ruta per a l'impuls públic de l'ESS, el mateix Comissionat destacava un problema de fons a la ciutat: «una pulsó contradictòria entre models de polítiques econòmiques públiques pròxims a la socialdemocràcia més convencional i models de polítiques públiques més agosarats des del punt de vista de creació de condicions, a mig i llarg termini, orientades a una certa transformació social».<sup>11</sup>

Sabadell, per la seva part, amb la creació de la Regidoria de Nova Economia, fou el primer municipi català a crear un espai de treball participat, amb 21 organitzacions de l'ESS. També fou pioner en presentar un diagnòstic de l'economia social i solidària local (194 iniciatives: 92 cooperatives, 39 societats laborals, 57 associacions i fundacions, etc.) que havia de ser «transversal a l'economia actual». Per Albert Boada, regidor de Nova Economia, més que una política que convertís les iniciatives socioeconòmiques en dependents de les administracions, els municipis havien de ser «bel·ligerants amb les empreses mercantils depredadores» i «obrir

10. Fernández, A. ; Miró, I. (2016).

11. Entrevista amb Jordi Via: «L'economia ha d'estar al servei de les persones», *Malarassa*, 9 febrer 2016.





espai per a les iniciatives cooperatives, socials i solidàries.<sup>12</sup> Per Boada, calia posar l'ESS al centre de les polítiques econòmiques, no com un sector alternatiu o marginal, ni des d'únicament polítiques de sensibilització, sinó com un model reproducible, amb indicadors econòmics concrets i impactes socials reals.<sup>13</sup>

Terrassa també fou pionera a materialitzar alguna de les propostes de la XES a les *14 Mesures per una democràcia econòmica local*. Aprovà la creació d'un *Consell Municipal d'Economia Social i Solidària*, establert des del «paradigma de la concertació pública, cooperativa i comunitària», amb l'objecte de «fomentar, impulsar i enfortir les experiències econòmiques basades en l'autoorganització de la ciutadania que no persegueixin el lucre, sinó satisfer les necessitats bàsiques, i que s'organitzin des del suport mutu, el compromís amb la comunitat, la igualtat i la democràcia amb la finalitat de promoure un model econòmic just i sostenible».<sup>14</sup>

Més tard, Badalona presentà el seu diagnòstic; Mataró posà en marxa el programa FESS (Facilitem l'Economia Social i Solidària) amb la Fundació Unió de Cooperadors; i altres ciutats —seguint les passes del Prat de Llobregat— cediren infraestructures i finançaren vivers d'iniciatives d'ESS, o els crearen des del municipis, com Sant Boi; impulsaren programes específics d'assessoria, formació i acompanyament de noves iniciatives; fomentaren la contractació pública socialment responsable i les clàusules socials, o donaren suport a xarxes i fires d'ESS locals, com a Manlleu.

La proliferació d'ajuntaments interessats a promoure l'ESS suscità una aposta de coordinació, a partir de la *Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària*, presentada l'octubre de 2015 en la I Trobada Internacional de Municipalisme i Economia Solidària, organitzada per l'Ajuntament de Barcelona. Liderada per aquesta ciutat i els municipis de Badalona, Sabadell i Santa Coloma de Gramenet, la XMESS reuní una quarantena de muni-

---

12. García Jané, J. (2016). «L'economia social i solidària entra als ajuntaments» a *Nexe 37*, FCTC.

13. Boada, A. (2016). «Estratègies municipals per l'Economia Social i Solidària», Ponència de la Jornada *Cap a una Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària*. Sabadell, 10/06/2016.

14. *Reglament* del Consell Municipal d'Economia Social i Solidària de Terrassa, 21 juliol del 2016.





cipis catalans.<sup>15</sup> Pels impulsors, davant unes polítiques públiques de promoció econòmica i d'ocupació convencionals i insuficients, calia «explorar un nou model de desenvolupament territorial» que mobilitzés millor els recursos endògens i prioritzés les dimensions socials i ambientals de l'economia per «resoldre més eficaçment les necessitats de la ciutadania». Amb una estratègia territorial compartida, la XMESS naixia per impulsar l'ESS com «un dels instruments principals de superació de les desigualtats socials, de generació d'ocupació de qualitat i d'impuls d'un nou model socioeconòmic més democràtic, just i sostenible».<sup>16</sup>

Tenint en compte la novetat d'aquestes accions, és possible valorar-ne els resultats? A l'espera que les organitzacions del mateix àmbit socioeconòmic facin públic un balanç de les actuacions municipals de promoció de l'ESS, cal assenyalar que en el si d'algunes d'aquestes existeix un debat intens sobre la relació de l'ESS amb l'Administració pública. Es constata les dificultats de coproduir les polítiques públiques, els diferents ritmes del treball en els projectes conjunts, o les conseqüències no previstes de les licitacions públiques: «Com han de canviar les administracions internament per poder promoure amb eficàcia l'ESS? Podem respondre als tempos que imposen les administracions? Estem generant una dependència dels diners públics? Hi ha una bombolla de l'ESS?»<sup>17</sup>

En tot cas, una primera aproximació a la nova onada de polítiques locals d'ESS ens indica que un nombre significatiu de municipis catalans ha transitat des d'un *model tradicional*, que només tenia en compte sectors de l'economia social (cooperatives i societats laborals), a un *model ampliat*, que recull la diversitat d'iniciatives de l'economia social i solidària, tant consolidades com emergents, tinguin caràcter socioempresarial o siguin experiències —sovint poc formalitzades— d'economia comunitària. Així, a

---

15. La iniciativa compta amb antecedents com el programa *Municipi Cooperatiu* de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, amb 20 municipis adherits.

16. «Es constitueix l'Associació Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària amb 31 municipis fundadors», 17/05/2017, Nota de premsa Aj. Bcn. Més informació a: [www.mess.cat](http://www.mess.cat).

17. «La relació amb les institucions». Eix de debat FESC 2017 <http://fesc.xes.cat/fira2017>.





més de les cooperatives, societats laborals i entitats del tercer sector social, els programes municipals han impulsat un marc comú que inclou els horts comunitaris, els equipaments de gestió comunitària, les escoles lliures, la moneda social o les finances ètiques i solidàries. En aquest sentit, els esforços dels actors sociopolítics de l'ESS per a promoure el reconeixement mutu i conceptualitzar el perímetre de l'ESS, han tingut com a efecte la legitimació en el món local del *paradigma de l'economia social i solidària*.

Avançant-se a la legislació —ja que ni la catalana ni l'espanyola fan referència a l'ESS—, aquesta és la primera ocasió que un conjunt de polítiques públiques catalanes pren el concepte integral com a referent. A més, en casos com el de Barcelona, s'ha acompanyat l'impuls de l'ESS amb el d'altres pràctiques que hi mantenen un diàleg, com *l'economia de les cures* i *l'economia col·laborativa procomú*, que ha dut a denominar els organismes pertinents des de l'epígraf d'*Altres economies* o *Innovació socioeconòmica*.<sup>18</sup>

Pel que fa a la fonamentació de les noves polítiques d'ESS, l'impacte de la crisi econòmica, la visualització dels efectes nocius del capitalisme, així com la tasca d'incidència de les organitzacions, han contribuït a desplaçar l'habitual discurs assistencialista o subsidiari cap a relats de transformació socioeconòmica de caràcter integral. Així, des d'un nombre rellevant de municipis s'ha defensat l'impuls de l'ESS com una estratègia encaminada a la «superació de les desigualtats socials», fent referència a un «nou model socioeconòmic més democràtic, just i sostenible», un «model econòmic alternatiu», un «model reproduïble, amb indicadors econòmics i impactes socials» o un «nou model de desenvolupament territorial». Així mateix, les vies per aconseguir els objectius de transformació són una «política socioeconòmica integral», la «transversalització», «posar l'ESS al centre de les polítiques econòmiques», «l'autoorganització de la ciutadania» o la «concertació pública-cooperativa-comunitària», moltes d'elles formulacions realitzades des dels moviments socials i les organitzacions sociopolítics de l'ESS. Tanmateix, malgrat les

---

18. Per a una síntesi dels moviments i fenòmens que conformen aquest ecosistema, llegiu Suriñach, R. (2017), *Les altres economies de la ciutat. Identificant l'ecosistema d'economies transformadores de Barcelona*. Marge: Barcelona.





fonamentacions i metodologies esbossades, tal com assenyalen alguns dels responsables de les polítiques, el nou relat de transformació socioeconòmica és sovint matisat per la tossuda realitat capitalista, que travessa les economies locals i apunta els règims d'acumulació metropolitans, així com per determinades estructures convencionals de dins dels òrgans municipals, refractàries a impulsar paradigmes econòmics transformadors.

Finalment, a l'espera de l'evolució d'unes polítiques que encara compten amb un curt recorregut, i a manca d'elements dins les mateixes polítiques que estableixin indicadors per a mesurar el seu abast, és necessari un tercer nivell d'anàlisi per a valorar la profunditat dels canvis. Existeix un debat estratègic entre les administracions locals i les organitzacions de l'ESS, per tal de definir, conjuntament, quin model socioeconòmic es desenvolupa als municipis? Malgrat que en ciutats com Barcelona s'ha donat suport a projectes d'articulació territorial en diferents districtes de la ciutat, facilitant que les iniciatives socioeconòmiques de base tinguin recursos per a potenciar *marcs territorials d'intercooperació*, i que en diversos municipis s'ha incentivat la creació de nous equipaments cooperatius i comunitaris per potenciar l'autoorganització socioeconòmica ciutadana, caldria anar més enllà i debatre quina economia local es contribueix a desplegar de forma conjunta. Probablement, en una primera fase de la política pública municipal d'ESS, és necessari iniciar i prioritzar-ne la promoció i el reforç transversal en diferents àmbits, però més tard caldrà, a més de consolidar el ventall d'accions de promoció i reforç, treballar conjuntament models específics d'enfortiment socioeconòmic territorial, que avancin quantitativament i qualitativa en la democratització econòmica de la ciutat.

En tot cas, el balanç de dos anys de mandats municipals ha de considerar-se positiu des del punt de vista de l'ESS, que ha guanyat visibilitat i presència en un nombre rellevant de municipis catalans. A final de mandat, caldrà veure, com apunta Oriol Estela, si aquestes polítiques s'han consolidat en l'agenda municipal, si han arrelat els espais de responsabilitat política vinculats a l'ESS, si han fructificat els —de moment molt febles— espais d'interlocució i coproducció de les polítiques, i, sobretot, si s'han establert indicadors per a avaluar si els impactes tant quantitius com qua-





litatius han estat significatius i perdurables dins del mateix àmbit socioeconòmic. El repte següent, seguint Estela, serà mantenir la trajectòria ascendent en les pròximes legislatures, «avançant en la transformació de les economies locals».<sup>19</sup>

No està de més, finalment, insistir en l'advertència del cooperativista Jordi Garcia Jané, quan escriu:

Si qualsevol política pública local s'ha de basar en la participació de la ciutadania, quan és d'economia social i solidària s'hi ha de fonamentar amb més motiu encara, perquè l'economia social i solidària no és altra cosa que autoorganització, l'autoorganització econòmica de les classes populars per satisfer col·lectivament les seves necessitats. Per tant, un ajuntament ha d'acompanyar, promoure i ajudar les iniciatives d'economia social i solidària, però no pot mai substituir-les ni dirigir-les.<sup>20</sup>

### **Els ateneus cooperatius: noves institucions publicocooperatives?**

L'altre àmbit on s'ha produït un salt qualitatiu pel que fa a la promoció pública de l'ESS —sobretot de les seves iniciatives socioempresarials com les cooperatives— és el vinculat a les competències de la Generalitat de Catalunya. La composició parlamentària nascuda de les eleccions del 27 de setembre del 2015, conjugada a l'empara de les mobilitzacions sobiranistes, donà una major centralitat al cooperativisme com a agent de «reactivació econòmica» i promotor d'un «desenvolupament local basat en una economia sostenible, d'arrelament al territori i de cohesió social». En concret, la Resolució 17/XI del Parlament de Catalunya, del 10 de març de 2016, instà el Govern a aplicar «mesures dedicades a promoure la creació de noves cooperatives i societats laborals, especialment per part de joves i persones aturades sobretot més grans de cinquanta anys», una resolució justificada per la «situació

19. Estela, O. (2017). «L'economia social i solidària en l'equador del mandat municipal» a *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, núm. 40, CoopsTreball.

20. Garcia Jané, J. «L'economia solidària, eina de canvi per als nostres municipis», 14/01/2015, a [www.economiasolidaria.cat](http://www.economiasolidaria.cat).





d'emergència social, la reactivació econòmica i la necessitat d'una resposta institucional».<sup>21</sup>

A partir d'aquesta decisió, el programa ARACOOOP impulsat per la Direcció General d'Economia Social de la Generalitat,<sup>22</sup> en la seva edició del 2017, destinà 14 milions d'euros —un augment del 1.400% respecte al pressupost del 2013— a la promoció del cooperativisme, sobretot a partir de dues noves línies d'acció: els *Ateneus Cooperatius*, per fomentar el desenvolupament de l'activitat econòmica en els territoris en el marc de «l'economia social i les cooperatives»; i els *Projectes Singulars*, per desenvolupar oportunitats estratègiques en àmbits sectorials, a partir de la creació de cooperatives i societats laborals.

Amb un pressupost de més de 3 milions d'euros per a la primera edició, la Generalitat situava tres elements centrals en el desplegament dels ateneus cooperatius: havien de ser els espais de referència del territori per a la creació de llocs de treball en cooperatives i societats laborals, havien de ser gestionats per les mateixes xarxes locals o comarcals de cooperatives, i havien d'incloure un important factor d'intercooperació. Per Josep Vidal, director general d'Economia Social, els ateneus havien de néixer en «l'àmbit de la comunitat més propera» i establir «una xarxa d'intercooperació entre qui realment és capaç de crear cooperativisme: el cooperativisme de base local, de base obrera i compromès amb el territori». En aquesta direcció, Vidal apuntava «l'aliança amb el món local i amb les entitats cooperatives del territori» per a *co-construir* la promoció del cooperativisme.

Quina tasca desplega un ateneu cooperatiu? Per la Direcció General d'Economia Social i Cooperativa, els ateneus —com a «antenes i altaveus de l'economia social al territori»— han d'identificar necessitats i oportunitats al territori i oferir una

---

21. Convocatòria de subvencions per a projectes generadors d'ocupació i de creació de cooperatives i societats laborals, a través de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius, de Projectes Singulars i de projectes de coordinació dins del Programa Aracoop, DOGC Núm. 7255, 25.11.2016.

22. Aracoop és impulsat per la Direcció General d'Economia Social, el Tercer Sector, les Cooperatives i l'Autoempresa de la Generalitat de Catalunya, amb la Confederació i les federacions de cooperatives, la Confederació del Tercer Sector i més de cent entitats i institucions d'arreu del país.





àmplia cartera de serveis integrals per a «l'aprenentatge, la reflexió col·lectiva, la cooperació i la transformació social». Una *cartera de serveis* que inclou informar sobre els recursos existents en «economia social i cooperativa», orientar sobre els procediments de constitució d'una empresa de l'economia social, formar en l'àmbit de la gestió, difondre l'economia social als centres d'educació superior, oferir acompanyament a mida per a constituir empreses d'economia social, així com esdevenir un laboratori de bones pràctiques i rèplica. Activitats bàsiques que, atesa la seva naturalesa i finançament, són ofertes gratuïtament a la població, sobretot col·lectius interessats a engegar formules cooperatives, però també centres educatius, gestories i ciutadania en general. Aquests serveis, finalment, són validats per indicadors de seguiment: nombre d'organitzacions socioeconòmiques creades —cooperatives i societats laborals, però també associacions amb activitat econòmica—, nombre de persones inserides —llocs de treball creats—, així com participants en accions de promoció i formació.<sup>23</sup>

En la primera edició del 2017, nasqueren una desena d'ateneus cooperatius: Barcelona; Barcelonès Nord; Vallès Occidental; Baix Llobregat; Maresme; Catalunya Central; Girona; Camp de Tarragona; Terres de l'Ebre, i Alt Pirineu i Aran. Quines experiències han inspirat aquesta *nova institució publicocooperativa*? Quines iniciatives els componen? Quins tipologies prefiguren? Quins han estat els seus impactes?

Des de la Generalitat sovint s'ha apel·lat, com a referència històrica dels ateneus cooperatius, al republicanisme, al cooperativisme popular i a la tradició ateneïsta obrera catalana, on «l'ateneu no era només una entitat, era una xarxa relacional de les persones, obrers, treballadors que s'apoderaven per crear».<sup>24</sup> Però més que l'imaginari històric, les funcions dels ateneus cooperatius s'inspiren en els *laboratoris cooperatius* creats pel moviment de l'economia social i solidària actual, per a impulsar la reproducció dels diferents ecosistemes cooperatius que els han vist néixer.

23. Carta de Serveis Ateneus Cooperatius, 13 de juliol del 2017.

24. Josep Vidal: «Les cooperatives no deslocalitzen perquè els seus socis viuen i treballen al país», *El Diari del Treball*, 22.06.2017.







Entre d'altres, La Base-Ateneu Cooperatiu, al Poblesec; el Labe-soc, laboratori-incubadora vinculat a l'ecosistema d'economia solidària del Prat de Llobregat; el Sincrocoop, viver impulsat per Cal Temerari, a Sant Cugat; Labcoop, del pol cooperatiu de l'Eixample barceloní dinamitzat pel Grup ECOS, o Coòpolis, nascut i desplegat inicialment a l'ampara de l'ecosistema d'economia cooperativa i comunitària del barri de Sants, a l'entorn de l'Impuls Cooperatiu de Sants i l'equipament veïnal autogestionat de Can Batlló. Així, els objectius i serveis dels ateneus cooperatius, si bé han estat sistematitzats, finançats i replicats en el procés engegat per l'administració pública catalana, en gran mesura han estat dissenyats, testats i implementats prèviament pel mateix moviment.<sup>25</sup>

Pel que fa a la *composició* dels ateneus cooperatius (AC), les iniciatives nascudes el 2017 reuniren 121 organitzacions, tant entitats públiques com iniciatives socials. En concret, agruparen formalment 32 cooperatives, 31 ajuntaments, 15 associacions, 13 fundacions, 12 consells comarcals, 9 ens locals, 2 consorcis i altres iniciatives. Per la mateixa naturalesa territorial dels ateneus, en resultaren diferents tipus de formats, conformant-se una tipologia d'ateneus en funció de la seva composició i governança. En primer lloc, els ateneus mixtos, impulsats per l'administració pública i organitzacions de l'economia social, com l'AC Barcelonès Nord, AC Baix Llobregat i AC del Vallès Occidental. En segon lloc, els ateneus impulsats per un grup motor d'organitzacions de l'economia social, amb suport de l'administració local, com AC de Terres Gironines, AC Coop Camp i AC de Terres de l'Ebre. En tercer lloc, ateneus impulsats per organitzacions de l'economia social, com AC Catalunya Central i AC Barcelona Coòpolis. I finalment, ateneus impulsats exclusivament per administracions públiques, com AC Maresme i AC Alt Pirineu i Aran.<sup>26</sup> En funció de la naturalesa de les entitats promotores, però, trobem una nova categorització: 6 ateneus coordinats per iniciatives d'economia

---

25. [caltemerari.cat/sincrocoop](http://caltemerari.cat/sincrocoop); [labcoop.coop](http://labcoop.coop), [bcn.coop](http://bcn.coop). Per altra banda, l'Ajuntament de Sant Boi creà, el 2013, el COBOI, «laboratori cívic d'emprenedoria i economia social» [www.coboi.cat](http://www.coboi.cat).

26. Resultats de la sessió d'intercooperació de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius, 12 de juliol del 2017. Document elaborat per Tàndem Social SCCL per a la Direcció General d'Economia Social.





social (3 cooperatives i 3 fundacions) i 4 que ho fan organismes públics (2 ajuntaments i 2 consells comarcals).

<b>Ateneu</b>	<b>Entitat Promotora</b>	<b>+ Entitats Agrupades</b>
AC Catalunya Central	Cooperativa	5 cooperatives
AC Barcelona Coòpolis	Cooperativa	2 cooperatives, 1 assoc. de 10 cooperatives
AC Coop Camp	Cooperativa	8 cooperatives, 2 associacions, 2 fundacions, 3 ens públics
AC Barcelonès Nord	Fundació	3 iniciatives de l'ESS i 2 Agències de DL municipals
AC de Terres de l'Ebre	Fundació	1 cooperativa, 2 ajuntaments, 1 fundació
l'AC de Terres Gironines	Fundació	1 cooperativa, 4 ajuntaments, 1 fundació, 1 consell comarcal
AC Baix Llobregat	Consell Comarcal	7 ajuntaments, 3 associacions, 3 cooperatives
AC Alt Pirineu i Aran	Consell Comarcal	5 consells comarcals
Ac Vallès	Ajuntament	3 cooperatives, 1 ajuntament, 1 consell comarcal
AC Maresme	Ajuntament	—

Pel que fa als *impactes*, al juliol del 2017, en pocs mesos de funcionament operatiu, els ateneus havien realitzat 366 acompanyaments a nous projectes, havien constituït 112 empreses, sobretot cooperatives, amb 337 nous llocs de treball, i havien organitzat 155 tallers i 9 taules territorials, amb la participació de 5.807 persones. A l'espera de tancar la primera edició i tenir dades sobre els impactes definitius, agregats i específics de cada ateneu, encara no es pot concloure una valoració del conjunt de l'activitat, dels impactes en funció de la composició i governança dels ateneus, així com de la tipologia d'iniciatives socioeconòmiques creades i els seus sectors d'activitat.

De moment, però, en la trobada d'intercooperació de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius realitzada el juliol del 2017, es destacaren unes primeres valoracions. Respecte a la tasca d'*acompanyament*,





que té com a objectiu millorar la viabilitat econòmica i tècnica dels projectes i facilitar-ne l'arrencada, es constata que arriben amb facilitat projectes de persones entre 27-40 anys, universitàries, vinculades a moviments socials i al teixit associatiu, i amb projectes ubicats en el sector serveis, cultural i professional. En canvi, costa més que arribin projectes impulsats per migrants, aturats de llarga durada, treballadors manuals, projectes industrials, empreses mercantils a transformar o traspasar, sector primari i comerç. Els ateneus destaquen que la dimensió quantitativa dels indicadors és una dificultat per a processos més qualitius, on es requereix un acompanyament complex i a mitjà termini.

Respecte a l'*articulació* amb l'àmbit socioeconòmic, els organismes locals, les organitzacions sociopolítiques i el conjunt del territori, des dels ateneus cooperatius s'impulsen taules territorials. Tenen l'objectiu de «crear xarxa i fomentar la intercooperació entre els diferents actors del territori», així com identificar les necessitats de l'economia social local i del conjunt del territori. En una fase molt primerenca, han obert espais de debat per a la co-construcció d'estratègies i identificació d'oportunitats per generar ocupació. Com apunten els mateixos ateneus, per consolidar les taules territorials a llarg termini, cada ateneu cooperatiu haurà de saber esdevenir un referent territorial en economia social i cooperativa, «crear ecosistema al territori» i desplegar plans estratègics compartits per contribuir al «desenvolupament local a través de l'economia social».

Pel que fa a la *composició* i la governança, des dels ateneus s'apunta com a punts forts que en formin part els mateixos actors socioeconòmics del territori, pel coneixement i l'experiència situada que els facilita teixir xarxa. Així mateix, la presència d'organismes públics en tant que entitat agrupada és ben valorada, perquè permet arribar a públics més grans i aprofitar el coneixement en àmbits com les justificacions tècniques. No obstant, els ateneus amb administracions locals com a entitats agrupades també manifesten la dificultat que els ens locals se sentin part del paraigua comú, i en alguns casos la percepció que «l'ateneu és administració» coarta la participació de l'ESS local.

Més enllà de les potències i límits assenyalats pels ateneus mateix en el desplegament dels seus objectius, quins són els mo-





dels socioeconòmics que fomenta la política pública d'ateneus cooperatius? A diferència de les polítiques municipals, que obrien joc al conjunt de l'economia social i solidària (*model ampliat*), els ateneus cooperatius han nascut en el marc conceptual tradicional de la Generalitat, definit com a «economia social i cooperativa». Així, l'objectiu dels ateneus ha estat la creació de cooperatives i societats laborals, si bé posteriorment s'ha ampliat a associacions amb activitat econòmica. No obstant, no s'ha considerat tota la diversitat de l'economia social i solidària, ni s'ha considerat i legislativament no s'ha avançat en aquesta direcció, perquè tant en la legislatura actual com en l'anterior, el Govern no ha impulsat una Llei d'economia social i solidària, tal com el Parlament de Catalunya li demanà en una resolució del 2013.<sup>27</sup>

Pel que fa a la fonamentació i el context de les polítiques públiques catalanes d'impuls, doncs, de l'economia social, cal assenyalar que es produeixen en la darrera etapa d'un període d'austeritat, on a les comunitats autònomes de l'Estat espanyol s'ha produït «una reducció significativa en la despesa per al foment de cooperatives i societats laborals», que diversos autors quantifiquen en un 67,6 % entre 2008-2015.<sup>28</sup> A Catalunya, però, a partir de la nova política de promoció del cooperativisme, aquesta tendència pressupostària es reverteix i el rol assignat al conjunt de l'economia social també viu un desplaçament conceptual. Del model defensat per l'anterior Govern, amb Felip Puig com a conseller d'Empresa, on les cooperatives s'havien d'assimilar a l'empresa mercantil (la controvertida Llei de cooperatives del 2015 promogué l'isomorfisme amb les societats de capital), s'ha passat a un model on «l'economia social ha d'impregnar tot el model productiu», en paraules de la consellera de Treball, Dolors Bassa. Així, si bé les polítiques de promoció del cooperativisme no han esdevingut un tronc central de la política econòmica del Govern català, la

---

27. Era la primera ocasió que un Parlament de l'Estat espanyol es referia al model ampliat de l'economia social i solidària. Vegeu Estivill, J; Miró, I. (2013). «Una nueva ley para la economía social y solidaria en Catalunya», *Diagonal*, 6/11/2013.

28. Chaves, R., Savall, T. Monzón, J. (2016). «La política presupuestaria de fomento de la economía social en España un contexto de austeridad». *Presupuesto y Gasto Público*, 85/2016. 89-106.





nova conjuntura política i econòmica (aliances amb l'esquerra anticapitalista de la CUP, necessitat de sortir de la crisi) ha situat les polítiques públiques de promoció del cooperativisme en una major centralitat, tant en el terreny quantitatiu i pressupostari, com en el de la innovació de les eines per a fer-ho possible.

Així doncs, els ateneus cooperatius, inspirats en les mateixes experiències de reproducció ecosistèmica del cooperativisme, i articulats per xarxes locals o comarcals que impulsen una gestió cooperativa de recursos públics, insinuen una nova matriu, original i apropiada, pel que fa a les polítiques públiques de promoció de l'ESS. A l'espera que conclogui la seva primera edició i es coneguin els impactes agregats i específics per cada modalitat d'ateneu, i que sobretot es consolidi la seva viabilitat al bell mig d'un context polític profundament incert, aquestes noves *institucions publicocooperatives* podrien jugar un paper rellevant en l'enfortiment socioeconòmic local de cada vegada més comarques catalanes, sempre que sàpiguen ampliar els públics i sectors productius amb què treballen i consolidin els espais de participació social i comunitària.

El fort accent en la intercooperació és l'element estratègic que ha de defugir la creació desorganitzada de cooperatives i facilitar-ne l'agrupació territorial, ja sigui com fan els *pols territorials de cooperació econòmica* francesos o com fan els *consorcis cooperatius* italians. En aquest sentit, l'aposta pels *ecosistemes cooperatius locals*, formats per les relacions d'intercooperació territorial de les iniciatives plurals de l'economia social i solidària, significaria un canvi substancial de model en comparació de les anteriors polítiques públiques d'economia social a Catalunya, sectorials, fragmentades i desvinculades del territori.

## Una ESS subordinada a les polítiques públiques?

Les noves accions de promoció de l'ESS —impulsades des d'ajuntaments o desplegades per la Generalitat amb la Xarxa d'Ateneus Cooperatius— configuren un ventall de línies de treball que per primera vegada en la història recent catalana poden ser conceptualitzades com una *política pública d'impuls de l'ESS* a Catalunya. Sorgeixen de decisions estratègiques, són prefigurades





i acompanyades pel moviment mateix, es sustenten en processos de diagnòstic i inclouen —en menor mesura en l'àmbit local— elements sistematitzats que en permetran ben aviat la comparació i avaluació. En nombrosos ateneus cooperatius catalans, ambdues polítiques —local i autonòmica— fins i tot conflueixen, com en el cas de Coòpolis, l'Ateneu Cooperatiu de Barcelona:

Les dues actuacions són complementàries. La Generalitat és la que posa en marxa les polítiques marc, mentre que l'Ajuntament, que és un operador en el territori, té altres competències. La prova d'aquesta confluència és que nosaltres hem posat en marxa els ateneus cooperatius i el projecte estrella de l'Ajuntament és Coòpolis, que és l'ateneu de Barcelona. Aquest és un exemple que les polítiques van en la mateixa línia. Coòpolis s'incorpora a la xarxa d'ateneus cooperatius naturalment. Per tant, acaba essent un projecte estrella comú.<sup>29</sup>

Ara bé, no s'ha d'oblidar que els ateneus són també «projectes estrella» del mateix moviment cooperatiu i de l'ESS. Així, les noves polítiques públiques d'ESS, de la mateixa manera que afronten positivament vells problemes, també són l'origen de nous reptes. En primer lloc, l'articulació de l'economia social i solidària en el nou context i la seva interlocució política amb l'Administració pública, que ha suscitat el naixement, el juliol del 2017, de l'Associació Economia Social Catalunya (ESCAT), que agrupa —a més de moltes contradiccions internes— les diferents famílies de l'ESS: la Confederació de Cooperatives de Catalunya, la Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya, la Confederació Empresarial del Tercer Sector Social de Catalunya, la Federació de Mutualitats de Catalunya i la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya. Conjuntament agrupen 7.422 organitzacions, 139.202 persones treballadores i 2 milions de socis cooperativistes, amb una facturació de 7.853 milions d'euros.

El segon repte, potser més rellevant encara, és la naturalesa del marc on es situa la relació entre l'Administració pública i

---

29. Josep Vidal: «Les cooperatives no deslocalitzen perquè els seus socis viuen i treballen al país», *El Diari del Treball*, 22.06.2017.





l'ESS. Per a organitzacions com la Xarxa d'Economia Solidària, el desgel de les relacions entre l'administració i l'economia social i solidària —cristal·litzades en la vella dicotomia públic/privat— s'ha produït per l'evolució conceptual de *l'economia plural*, en què «allò públic no es monopoli de l'administració i allò privat deixa d'ésser monopoli de l'economia mercantil i lucrativa», i passa a ser el resultat de l'activitat econòmica de la xarxa primària i de les cures, de les iniciatives informals ciutadanes, del món associatiu i cooperatiu i de les petites empreses. La noció dels bens comuns i l'articulació entre la dimensió econòmica i social, a més, «obren camí a una nova expressió: la de la concertació pública, cooperativa/solidària i comunitària». Per la XES, tant l'ESS com l'administració pública han de poder perseguir objectius comuns (com el mercat social i una economia més justa) «sense perdre les seves respectives autonomies i responsabilitats», i evitant «la temptació que l'administració es miri a l'economia solidària com un sector dependent i subaltern».<sup>30</sup>

A més, per a iniciatives rellevants en l'ESS catalana, com la cooperativa de serveis financers Coop57, «l'ESS no pot estar subordinada als calendaris dels cicles polítics. És un error seguir els impulsos de les polítiques públiques si suposa restar força a una estratègia de transformació consensuada de cap a on anem, amb qui o amb quines prioritats. No són poques les veus que alerten d'una possible explosió d'una «bombolla» que generaria alts costos per al desenvolupament de l'ESS en un hipotètic futur amb un marc institucional diferent».<sup>31</sup> En aquest sentit, des de Coop57 s'aposta perquè les iniciatives socioeconòmiques garanteixin plenament la seva sostenibilitat amb autonomia financera respecte a les institucions públiques.

Per tal d'evitar els riscos de subordinació i dependència, així com prevenir polítiques públiques que tinguessin una visió instrumental de l'economia social i solidària —en la mesura que la incorporessin només per la seva contribució conjuntural a la

---

30. Estivill, J. (2017). «Impuls i articulació de l'Economia Social i Solidària a Barcelona». Preàmbul al Conveni XES – Comissionat ECSS de l'Ajuntament de Barcelona, maig 2017.

31. Coop57 (2017). «Sense sortir del camí», Butlletí informatiu, núm. 32, primer semestre 2017.





creació d'ocupació, per exemple, escindint-la de la seva capacitat de transformació sociopolítica— s'ha de caminar cap a *una transformació del conjunt de la política econòmica* institucional. En aquest sentit, el cas del Quebec, amb un context institucional multiparticipatiu i multisectorial, construït amb aliances entre moviments socials, sindicats, cooperatives i el sector comunitari, ha estat un marc de governança distributiva bàsic per a promoure la transformació i democratització socioeconòmica del país, *mitjançant l'economia social*.<sup>32</sup> És des d'una altra concepció d'allò públic que, finalment, les polítiques d'ESS podran deixar de tenir un caràcter sectorial i ser partícips d'una estratègia que promogui el desplegament d'unes relacions socioeconòmiques amb capacitat de disputar i substituir el model de desenvolupament capitalista.



---

32. Mendell, M. (2011). «La coproducció de polítiques socials al Quebec: el cas de l'economia social», *Nexe 27*, FCTC, Barcelona.







EN L'HORIZÓ...







## I. BARRIS, POBLES, CIUTATS, METRÒPOLIS... REPÚBLIQUES COOPERATIVES!

Somiem una altra ciutat. Al servei del bé comú i de les classes populars. Feta de barris que possibiliten la solidaritat i la diferència, no la indiferència o la desigualtat. Que no expulsa les rendes baixes sinó que les acull i transforma, perquè produeix i redistribueix equitativament la riquesa social. Una ciutat que afronta les necessitats econòmiques, socials i culturals dels i les seves habitants, amb la participació i gestió directa dels seus protagonistes. Una ciutat creada per totes i per a totes: emancipada políticament, justa econòmicament, fraternal socialment, crítica culturalment, habitable ambientalment. Que suprimeix les desigualtats de classe, gènere, origen, opció sexual o racistes. Somiem una ciutat per a la vida: cooperativa, ecològica, solidària, feminista. La Ciutat Comuna.

Tanmateix, per transformar el somni en vivència gaudida, cal combatre el malson de la ciutat capitalista. Una ciutat que promou l'apropiació de la plusvàlua urbana pels inversors globals i rendistes locals, mentre que trinxo les vides de les classes populars amb habitatges impossibles, segregacions barrials, racismes que humilien, pobreses feminitzades, precarietats al servei del turisme global. Cal una nova consciència urbana que combati els efectes i les causes de la ciutat capitalista, però —sobretot— cal passar a l'acció. De quins mitjans disposem per a fer una ciutat per a les persones i no per al capital? Com transitem vers una economia urbana per a la vida? Com fem barris, pobles, ciutats cooperatives?





## Primer, comunalitzar la ciutat

La dimensió urbana i la dimensió econòmica són dues cares de la mateixa moneda. Un exemple: la urbanització a mitjan segle XIX dels antics pobles del pla de Barcelona —com Sants o el Poble Nou—, així com la seva conversió en suburbis populars barcelonins, fou un extraordinari salt d'escala vinculat al procés d'industrialització, que acompanyà la implantació dels grans vapors tèxtils amb la creació de nous carrers i habitatges per acollir les nouvingudes masses proletaritzades. Tot un procés de producció capitalista de l'espai, una ordenació del territori al servei de l'acumulació privada, que tanmateix fou desbordat per noves contradiccions espacials i de classe, pel naixement de noves forces socials antagonistes. Uns subjectes obrers que, a l'abric de les vagues i el conflicte, desplegaren una nova organització societària de base territorial i passaren a produir cooperativament el barri, a partir de l'acció espacial de les seves noves institucions socials: les cooperatives obreres, els ateneus racionalistes, les societats de resistència o els sindicats locals. Unes pràctiques espacials que facilitaren l'apropiació social del territori, ja fos a partir dels seus usos contrahegemònics quotidians —festa, reunió, espais de suport mutu—, ja fos en moments excepcionals de combat —manifestacions, barricades, control territorial—, arribant a la construcció d'un nou ordre socioeconòmic urbà com en la revolució social de l'estiu de 1936. Aquella tensió espacial, fundacional de la ciutat contemporània, industrial i obrera, es revisqué dècades després, quan el capitalisme industrial es reconvertí al capitalisme immobiliari, i les lluites veïnals —els moviments populars urbans de la dècada de 1970— hagueren de pugnar per evitar que els propietaris dels antics espais fabrils els destinessin a l'especulació immobiliària, tot conquistant-los per a nous equipaments socials —el «salari indirecte»— que acolliren biblioteques, parcs, escoles, hospitals o llars d'infants.

En la gènesi de les nostres ciutats contemporànies, per tant, ha existit —i existeix— una tensió irresoluble entre la producció capitalista de l'espai i la seva producció social, entre l'apropiació privada i la col·lectiva. Que la urbanització i el model econòmic van de la mà és una hibridació a bastament demostrada en els





descomunals efectes que, per al model productiu i social, ha tingut l'auge i la implosió del capitalisme immobiliari de la primera dècada del 2000. En termes de David Harvey, la ciutat capitalista és una concentració geogràfica d'un producte social excedent. En ella, la integració espacial de l'economia i l'evolució de l'urbanisme estan inextricablement relacionats i, fins i tot, seguint les intuïcions de Henri Lefebvre, la urbanització pot arribar a dominar a la industrialització, quan el plusvalor format i realitzat en l'especulació i la construcció immobiliària supera el de la producció industrial. Aleshores, la construcció de la ciutat passa a ser el principal mecanisme de producció capitalista de valor. Avui, el règim d'acumulació turístic-immobiliari és una modalitat derivada d'aquest model: suposa una específica apropiació privada de la ciutat o, fins i tot, una nova producció urbana al servei dels interessos del capital financer, avui turístic.

Alternativament, per tant, cal pensar les ciutats com ho fa, respecte d'allò econòmic, l'economia social i solidària: no com a escenaris per a l'acumulació privada del capital, sinó com a espais per a la vida, per a la resolució equitativa i emancipadora de les necessitats col·lectives. En conseqüència, doncs, com a dinàmica general urbana, cal aprofundir en la producció i apropiació social dels processos urbans: cal intensificar la comunalització de les ciutats. Però, quines pràctiques socials comunalitzen la ciutat? Per exemple, les lluites urbanes que expulsen el capital privat de la propietat del sol i conquisten equipaments socials, educatius o culturals. Les que guanyen espais verds, jardins públics, parcs i parcel·les d'agricultura urbana. Les que conquisten drets residencials, eviten expulsions, reverteixen la gentrificació i els efectes del turisme de masses. Amb l'acció de sindicats de llogaters, plataformes antidesnonaments, sindicats de barri i assemblees veïnals. També quan es promouen els usos col·lectius i no privatis del carrer, amb les tàctiques de l'urbanisme feminista proposades pel Col·lectiu Punt6, incloent-hi la mirada i l'experiència de les dones en el planejament urbà. Impulsant una mobilitat i una temporalitat quotidianes sostenibles, tant ambientalment com emocionalment. Habilitant elements urbans que siguin suport per a les tasques de reproducció de la vida. Amb avingudes i places obertes al suport mutu, a la conversa, al joc, a la trobada,





a la celebració, a la festa popular. Estenent la gestió comunitària del patrimoni ciutadà i garantint i multiplicant els bens comuns urbans. Amb el naixement, consolidació i coordinació de noves institucions comunals de participació, decisió i execució de projectes comunitaris. Es comunaltza, també, tot escrivint i cantant la memòria de la creació social i compartida de la ciutat, de les seves resistències i guanys, de les gestes humils o desafiants dels i les anònimes, relatant-ho tot amb una narració coral i inclusiva: mai fent-ne «una marca». Sense excloure, sobretot, cap mena de població: ni per absència de «papers», ni per la diversitat d'origens. Comunaltzar la ciutat és posar en pràctica una nova producció i apropiació social de la ciutat: autogestionària, diversa i centrada en el goig de viure en comú.

### **Segon, aixecar ecosistemes cooperatius locals, productius i reproductius**

A Catalunya, a cavall entre el segle XIX i XX, les cooperatives obreres de consum urbanes foren una temptativa autoorganitzada d'abastiment de les classes populars, així com l'aposta per a implementar polítiques socials autogestionades a partir dels capitals col·lectius generats pel consum. En ciutats com Barcelona significaren, també, un model reeixit de socialització obrera barrial i d'autonomia cultural respecte al món burgès. Tota aquella experiència, lamentablement, despertà la fúria revengista de les classes dominants locals i espanyoles, i fou destruïda per la victòria del feixisme de 1939, humiliada per quaranta anys de dictadura franquista i rematada per l'hegemonia del capitalisme de la gran distribució comercial. No obstant, malgrat la voluntat de taula rasa, no pogueren expropiar la memòria de la cooperació social, i d'aquell bagatge històric se'n poden extreure molts aprenentatges que serveixen per a l'aposta col·lectivista d'avui.

El primer és que una cooperativa sola no transforma res, sinó que cal un moviment cooperativista, format per estructures d'articulació sociopolítica, iniciatives d'intercooperació socioeconòmica i eines de producció de cultura cooperativa. El segon, que les cooperatives mai no han d'oblidar que són part d'un territori, d'una comunitat social, d'una classe. No són empreses





convencionals, sinó institucions socioeconòmiques de les classes populars, l'expressió mancomunada d'una col·lectivitat. Per tant, la dimensió social i comunitària s'ha de tenir sempre present, i no s'ha de dirigir esforços a l'odiós mantra de «ser competitiu en el mercat», sinó a resoldre cada vegada millor i amb més abast les necessitats econòmiques, socials i culturals del conjunt de la societat. I en tercer lloc, les cooperatives mai no han de perdre l'horitzó de la transformació. Com inscrivien les cooperatives obreres de la dècada de 1930 en els seus estatuts: «la finalitat que perseguim per mitjà del cooperativisme és posar en mans del proletariat el capital, terres, fàbriques, ferramentes i útils de treball, per a la creació de riquesa col·lectiva, i fer impossible la funció de mitjancer de la burgesia, fins a aconseguir la desaparició completa del capitalisme».

Avui, en les ciutats de la segona dècada del segle XXI, les experiències cooperatives, associatives, mutualistes i comunitàries de l'economia social i solidària (ESS) són un bon punt de partida per pensar el canvi socioeconòmic urbà. A Barcelona, per exemple, prop de 5.000 iniciatives fan economia al servei de les persones: des de l'autoorganització, el compromís social i l'arrelament territorial, produeixen, intercanvien, consumeixen, cuiden, gestionen o financen bens i serveis. De l'economia social més convencional a l'economia solidària postcapitalista, la satisfacció de les necessitats urbanes és afrontada amb cooperatives, societats laborals, associacions, mercats d'intercanvi, horts comunitaris, centres autogestionats, espais de cura col·lectiva o entitats de finances ètiques. Quin és el seu horitzó més transformador? Doncs l'articulació estratègica de cada vegada més xarxes de producció, distribució i consum de bens i serveis amb criteris democràtics, ecològics, feministes i solidaris, per constituir el *mercat social*, amb l'aliança dels moviments populars i les institucions públiques locals. Com poden contribuir a la producció social d'una altra ciutat, espacialment i territorial? Doncs amb els *ecosistemes cooperatius locals*, circuits d'intercooperació socioeconòmica basats en la proximitat territorial i l'afinitat estratègica, amb dimensió econòmica solidària, voluntat d'incidència en l'espai públic i retorn a la comunitat.

Els ecosistemes cooperatius locals, polarització específica de l'economia social i solidària, han de promoure la pluralitat socio-





econòmica al territori (productiva i reproductiva), una activitat diversificada de l'economia local que cerca atendre el conjunt de necessitats econòmiques i socials, ambientals i culturals de les poblacions locals. Cal desplegar al màxim, doncs, l'abast de l'economia social i solidària dels nostres barris i municipis, i fer més denses les seves relacions d'intercooperació i facilitar-ne les vinculacions amb les comunitats locals. Tots els sectors productius i reproductius que sostenen la vida urbana poden ser apropiats col·lectivament. En aquest sentit, *fer barris cooperatius* és articular-los en una trama urbana i econòmica al servei d'allò comú: que l'economia que els sustenta cada vegada sigui més cooperativa, que els barris siguin l'expressió física i política de l'autoorganització socioeconòmica de les classes populars.

### **Tercer, trenar circuits socioeconòmics solidaris, a escala local i metropolitana**

A més de promoure articulacions i agrupacions territorials de les iniciatives socioeconòmiques transformadores, cal reorganitzar el conjunt dels fluxos econòmics que travessen el territori, per tal de suplantar progressivament les relacions d'acumulació capitalista per relacions de producció i consum solidàries. En aquest procés, és d'utilitat la *cadena productiva solidària* —concepte teoritzat per Euclides Mance— per articular localment els sectors productius de l'ESS, expressats en qualsevol àmbit de la vida econòmica (cultura, comunicació, educació, agricultura, audiovisual, alimentació, tecnologia, restauració, energia, cures, mobilitat, tèxtil, serveis a empreses, arquitectura, indústria, esports, construcció...), considerant totes les etapes en l'elaboració i comercialització dels bens i serveis fins al seu consum final, així com el seu finançament o el desenvolupament del producte. Planificar l'activitat socioeconòmica de l'ESS local a partir de les cadenes productives i reproductives solidàries permetrà, a més, detectar buits significatius i anellar les etapes consecutives del procés de transformació, amb una successió d'operacions realitzades per unitats interconnectades. L'objectiu és substituir cada vegada més proveïdors que operen sota la lògica del capital per proveïdors de l'economia social i solidària, i convertir així el lucre







acumulat en els segments controlats per empreses de capital, en excendent per a l'expansió de la cooperació socioeconòmica.

Els circuits socioeconòmics solidaris, si bé parteixen de l'escala local, en molts casos caldrà que es concebin a *escala metropolitana* i fins i tot *bioregional*, en una extensió territorial que en tot cas sigui capaç de completar el procés econòmic i afrontar els límits d'un sistema desorganitzat de desenvolupament local, que per José Luis Coraggio «no posseeix capacitat de modificar l'estructura global del sistema econòmic».

És possible, tanmateix, una articulació socioeconòmica metropolitana que no s'assenti en la reproducció del capital, sinó en la reproducció ampliada de la vida? En quins ecosistemes cooperatius locals s'intensifica? Quines cadenes solidàries la sostenen? Com articulem un mercat social metropolità? Quines relacions manté amb l'esfera del treball reproductiu? I més: com es relaciona el creixement i la integració metropolitana amb la depredació socioambiental del conjunt del territori? És possible, per escala i lògiques expansives, una metròpoli de base cooperativa i en equilibri ecològic amb el conjunt del territori? O bé cal una confederació —republicana i en xarxa— de municipis cooperatius, socialment solidaris i ambientalment sostenibles?

### **Quart, polítiques socioeconòmiques integrals: público-cooperatives-comunitàries**

Quin ha de ser el rol de l'administració local en aquest procés? En el cas d'un nombre rellevant de municipis catalans, en els darrers temps s'han desplegat —a causa de la crisi econòmica, la pressió dels moviments populars i la tasca del nou municipalisme— mesures recomanades per organitzacions sociopolítiques de l'economia social i solidària, que exigeixen que des de l'administració pública no només es doni suport a l'economia del capital sinó que es promoguin, en el marc d'una nova economia plural, polítiques d'impuls de l'economia social i solidària. Una orientació que aspira, doncs, a una política *socioeconòmica* que deixi enrere el binomi entre la promoció *econòmica* neoliberal de les ciutats i una política *social* incapaç de mitigar les desigualtats que genera la primera. Quin impacte, tanmateix,





tindran les noves polítiques socioeconòmiques municipals en el model general d'acumulació? Seran capaces d'esdevenir una alternativa a l'apropiació capitalista de la ciutat, a foradar —per exemple— el règim turisticoimmobiliari, hegemònic i global? Seran suficients per a canviar la matriu productiva de ciutats com Barcelona?

Per aixecar una alternativa al capitalisme metropolità, una vegada desplegada la fase d'impuls de l'ESS, caldrà consolidar aquestes polítiques i assumir una segona fase de *canvi socioeconòmic integral*. Això és, traslladar al conjunt de les realitats econòmiques urbanes un model inspirat en l'economia social i solidària, en un marc institucional que potenciï les municipalitzacions i la concertació públic-cooperativo-comunitària. En tots els sectors estratègics (infraestructures, turisme, sol, habitatge, aigua, equipsaments culturals, serveis urbans, logística, etc.), es fomentarà una planificació democràtica i una pluralitat de formes de col·lectivització de l'economia, recollides institucionalment i activant tota la força social de les classes populars (associacions veïnals, projectes comunitaris, sindicats, federacions de cooperatives, món educatiu, moviments socials, xarxes d'economia solidària, assemblees populars...) per promoure-les i sostenir-les.

### L'horitzó és...

L'horitzó és una altra estructura socioeconòmica territorial, productiva i reproductiva, que no només sigui contrapart i aliada de les polítiques públiques de desenvolupament local, sinó que esdevingui un actor estratègic que garanteixi la sostenibilitat i l'autoreproducció d'un nou enfortiment socioeconòmic territorial.

L'horitzó és que una economia col·lectiva i al servei del bé comú —pública, cooperativa, social, solidària, comunitària— esdevingui el mode de producció i reproducció social hegemònic a escala local, metropolitana i bioregional.

L'horitzó és l'impuls d'un procés constituent material, en clau socioeconòmica, que situï en el centre de l'organització social i política una economia municipalista i republicana. Una estructura socioeconòmica amb major centralitat de les iniciatives col·lectives, cooperatives, associatives, mutualistes i comunitàries,





que incentivi la reproducció ampliada (feminista i ecològica) de la vida, així com la propietat social dels mitjans de producció, consum, distribució i estalvi. On s'administri i es tingui cura dels recursos comuns amb una gestió participativa i democràtica, tot assentant les bases per a limitar i/o abolir l'economia del lucre, tot promovent la socialització i redistribució emancipadora de l'excedent social.







## FONTS

- «Ciutats cooperatives versus smart cities», *Eldiario.es*, 19 de setembre del 2013.
- «Genealogia de les ciutats cooperatives», *Eldiario.es*, 13 de novembre del 2013.
- «A Barcelona, res no és casualitat», *La Directa*, 5 de febrer del 2014.
- «La memòria i la marca. Turisme, smart city i la ciutat comuna», *La Directa*, 19 de maig del 2014.
- «Revolta urbana a la ciutat dels prodigis», inèdit, maig del 2014. Les propostes que s'hi inclouen foren publicades a l'article «Barcelona: desgovern o govern per l'1%?», *La Directa*, 10 de juny del 2014.
- «L'emergència de la ciutat comuna», article encarregat per Cultures de *La Vanguardia*, entregat al setembre de 2014 i que mai no fou publicat. Veié la llum a: *Roulotte 11 Translocacions. Experiències Temporals, pràctiques artístiques i contextos locals*, Barcelona, juliol del 2015.
- «La ciutat com a bé comú», inèdit, setembre 2014.
- «Barris per viure, lluitar i crear», *La Burxa* 186, octubre del 2014.
- «Barris creats a cops de cooperació», escrit amb Marc Dalmau, a: Dalmau, M. (2015). *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*. La Ciutat Invisible: Barcelona.





- «El cooperativisme de consum a Barcelona: una temptativa d'autoabastiment proletari (1866-1931)». Redactat amb informacions sobretot de: Dalmau, M. i Miró, I. (2010). *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*; La Ciutat Invisible: Barcelona. Publicat a Renom, M. (ed.) (2016). *Proveir Barcelona. El municipi i l'alimentació a la ciutat*, MUHBA: Barcelona.
- «Mots ardents, roig-i-negres, per les repúbliques que vindran». Una versió ampliada, escrita amb David Fernández Ramos, es publicà a AA.VV. (2015). *La Segona República a Catalunya. Un país en tensió*, Ara Llibres: Barcelona.
- «Què pot aprendre Barcelona de l'economia solidària?», *Crític*, 23 d'octubre del 2014.
- «Ciutats cooperatives: una metodologia per a l'acció socioeconòmica local», document de treball per a iniciatives locals catalanes i basques, 2014.
- «Per què diem innovació al que vivim com a autogestió?», originalment en castellà a: Subirats, J.; García Bernardos (eds.) (2015). *Innovación social y políticas urbanas en España*. Icaria: Barcelona. Traducció i publicació al català a càrrec d'Antífesi/Telèfon Roig.
- «Calen noves institucions municipalistes», *Carrer*, FAVB, març del 2015.
- «Municipis postcapitalistes», *La Directa*, 23 de maig del 2015.
- «Mercat Social: economies per l'emancipació», *La Directa*, octubre 2015.
- «Cultura cooperativa versus *cooltura*», *Nativa*, 17 de desembre del 2015.
- «Ciutats cooperatives: cap a la democràcia econòmica urbana», es publicà una versió resumida sota el títol «Ciutat cooperativa versus ciutat neoliberal», *Ara*, 4 d'abril del 2016.
- «L'anticipat o la vida», es publicà en català a *La Directa*, 29/11/2016; en euskera a *Argia*, 30/11/2016; en castellà a *Diagonal*, 11/12/16.





- «Commons & Coops. Vers l'autogovern del comú» es publicà a VV.AA. (2017). *Esmolem les eines. Debats de l'economia solidària per la transformació social*, Pol·len/Icaria/Tigre de Paper/XES: Barcelona.
- «Què són i què poden ser els Ecosistemes Cooperatius Locals?» (Inèdit del 2017 per a Coòpolis Ateneu Cooperatiu de Barcelona).
- «Noves polítiques públiques d'ESS a Catalunya. Una oportunitat per a la intercooperació i el canvi de model?», per al projecte *Una metròpolis cooperativa?* (IERMB i La Ciutat Invisible, 2017).
- «Barris, pobles, ciutats, metròpolis... repúbliques cooperatives» tingué una primera aproximació a «Una metròpolis cooperativa?», *Carrer*, 24 de gener del 2017.



